

Rachunkowość i jej wykorzystanie historycznie i współcześnie

Opracowanie zbiorowe pod redakcją

Adrianny Jaśkowiak

Angeliki Bogusz

Wydawnictwo Naukowe

Doctrina

Rachunkowość i jej wykorzystanie
historycznie i współcześnie

Rachunkowość i jej wykorzystanie
historycznie i współcześnie

Redakcja naukowa

Adrianna Jaśkowiak, Angelika Bogusz

Wydawnictwo Naukowe

Doctrina

Łódź 2017

Autorzy:

Zuzanna Korzeniowska, Karolina Jędraszek, Natalia Franas, Justyna Lebioda, Adrianna Jaśkowiak, Justyna Pietrasiak, Sylwia Zrobek, Marlena Urbaszek, Monika Jończyk, Marcelina Wdowiak, Ewa Zientala, Wojciech Cieślak, Paulina Kuzaj, Ewa Bartnicka, Angelika Bogusz, Kamil Karolak

Projekt graficzny okładki

Marek Granos

Opracowanie graficzne

Wydawnictwo Naukowe Doctrina

Redakcja językowa

Lucyna Gęsikowska

RECENZJA NAUKOWA

dr Sławomir Jędrzejewski

Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania

Pewne prawa zastrzeżone. Opracowanie opublikowane na licencji
(No Derivative Works (ND))

Zezwala się na kopiowanie, dystrybucję, wydruk, wyświetlanie tylko dokładnych (dosłownych) kopii dzieła, niedozwolone jest jego zmienianie i tworzenie na jego bazie pochodnych.

Wydawnictwo Naukowe Doctrina

wydawnictwo@afinance.pl

ISBN 978-83-946137-5-4

Spis treści

<i>Wstęp</i>	7
<i>Część 1 Sprawozdanie finansowe jako końcowy produkt systemu rachunkowości – jego geneza i ewolucja</i>	<i>9</i>
Zuzanna Korzeniowska	
Rozdział 1. Ewolucja jednolitego określenia finalnego produktu systemu informacyjnego rachunkowości	11
Karolina Jędraszek	
Rozdział 2. Ewolucja systemu rachunkowości	23
Natalia Franas	
Rozdział 3. Ewolucja sprawozdań finansowych na ziemiach polskich w okresie 1900-1933	37
Adrianna Jaškowiak	
Rozdział 4. Sprawozdawczość finansowa w Polsce w latach 1934-1939	47
Justyna Lebioda	
Rozdział 5. Bilans i rachunek zysków i strat spółek akcyjnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce	59
Justyna Pietrasiak	
Rozdział 6. Jakość informacyjna i rola sprawozdania finansowego w latach 1945 – 1990	71
Sylwia Zrobek	
Rozdział 7. Sprawozdania finansowe małych i mikrojednostek według ustawy o rachunkowości oraz według międzynarodowych standardów rachunkowości	83
Marlena Urbaszek	
Rozdział 8. Podstawowe elementy sprawozdania finansowego według ustawy o rachunkowości oraz Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSFF)	95

Część 2 – Rachunkowość i jej wykorzystanie w systemie podatkowym w Polsce _____ **109**

Monika Jończyk

Rozdział 9. Polski system podatkowy – jego charakterystyka i funkcje _____ 111

Marcelina Wdowiak

Rozdział 10. Jakość informacyjna uproszczonych ewidencji podatkowych – propozycje ich optymalizacji _____ 123

Ewa Zientala

Rozdział 11. Wartość informacyjna ksiąg rachunkowych prowadzonych na potrzeby podatku dochodowego _____ 137

Wojciech Cieślak

Rozdział 12. Wykorzystanie koncepcji outsourcingu w obszarze podatkowo-księgowym _____ 149

Część 3 - Szczególne przypadki i formy rachunkowości w wybranych jednostkach _____ **161**

Paulina Kuzaj

Rozdział 13. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw a system rachunkowości _____ 163

Ewa Bartnicka

Rozdział 14. Ewolucja systemu bankowego oraz zasady wiernego i rzetelnego obrazu banków w sprawozdawczości finansowej w okresie 1918 – 1990 ____ 173

Angelika Bogusz

Rozdział 15. Rachunkowość stowarzyszeń, jako szczególny przypadek rachunkowości _____ 185

Kamil Karolak

Rozdział 16. Rachunkowość budżetowa, jako szczególny przypadek systemu rachunkowości _____ 196

Zakończenie _____ **209**

Wstęp

Rachunkowość jest dziedziną szeroko rozumianą. Nie ustalono jednej definicji, która obejmowałaby jej zakres i funkcje. Zgodnie z niektórymi źródłami uważa się, że jest ona jednym z najstarszych zjawisk, a jej pierwszych śladów można doszukiwać się już w czasach prehistorycznych. Współczesna forma i rozumienie rachunkowości znacząco się zmieniła i nadal ewoluuje. Obecnie literatura podkreśla funkcję informacyjną rachunkowości, zatem można stwierdzić, że jej głównym, jednak niejedynym, celem jest dostarczanie informacji użytkownikom. Odpowiednio zagregowane i przedstawione informacje mają różnorakie zastosowanie i mogą służyć między innymi do kontroli działalności jednostki.

Celem monografii jest przedstawienie rachunkowości jako wszechstronnego systemu, który jest zarówno źródłem informacji, systemem kontrolnym, jak również dziedziną nauki, uwzględniającą genezę jej powstania i ewolucję elementów.

Niniejsze opracowanie stanowi zbiór tekstów autorstwa trzech roczników studentów Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, kierunków: Rachunkowość oraz Finanse i Rachunkowość. Impulsem do jego powstania była chęć lepszego poznania studiowanego kierunku, a także poszerzanie wiedzy z zakresu rachunkowości. Możliwość publikacji stała się bardzo cennym doświadczeniem dla autorów, ale stanowiła przede wszystkim motywację do rozwoju i zgłębiania wiedzy studiowanej dziedziny. Konstrukcja monografii wynika z jej celu oraz merytorycznego przedmiotu badań. Opracowanie składa się z trzech części, w których wyodrębniono spójne tematycznie i wzajemnie się uzupełniające rozdziały, które przedstawiają prezentowane zagadnienie w sposób oryginalny i twórczy, zgodny ze stanowiskiem autorów.

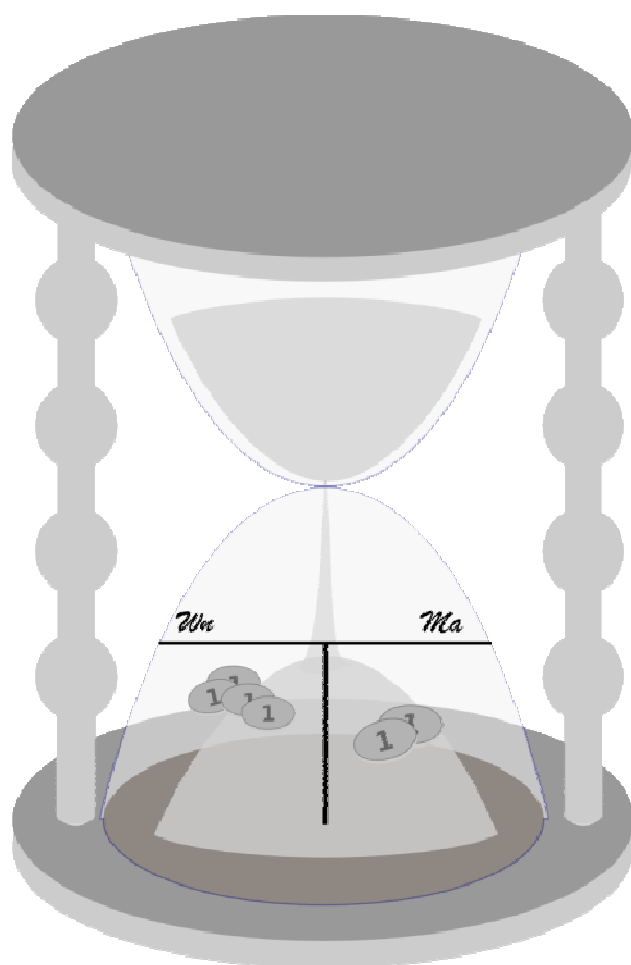
W pierwszej części autorzy podjęli próbę badania ostatniego elementu rachunkowości, jakim jest sprawozdanie finansowe. Zostały tu przedstawione: rola sprawozdawczości finansowej w ujęciu historycznym i współczesnym, rozwój jej elementów oraz zmiana zakresu prezentowa-

nych informacji. Zaprezentowano również ewolucję rachunkowości oraz jej genezę. W części tej wykorzystano analizę desk research, polegającą na wykorzystaniu dostępnych źródeł informacji na temat przedmiotu badań, to znaczy sprawozdań finansowych i dokumentacji księgowej, zgromadzonych w zasobach archiwów państwowych i bibliotek, oraz literatury historycznej, która pozwoliła na analizę komparatywną bilansów w analizowanym okresie.

Druga część przybliży problematykę systemu podatkowego w Polsce. Przybliżono charakterystykę i funkcję systemu podatkowego, a także podjęto próbę analizy wartości informacyjnej ksiąg rachunkowych, prowadzonych na potrzeby podatku dochodowego, oraz wartości informacyjnej uproszczonej ewidencji podatkowej. W tej części rozważono również istotę outsourcingu podatkowego. Wiele wskaźników ekonomicznych wskazuje, że jednostki mikro, małe i średnie odgrywają znaczącą rolę w światowym systemie gospodarczym, a problem informacji niezbędnej do zarządzania staje się obecnie bardzo istotny. Dlatego autorskie propozycje możliwości wykorzystania uproszczonych ewidencji podatkowych na potrzeby uzyskiwania informacji finansowej, zaproponowane w tej części, mogą okazać się bardzo cenne dla zarządzających mniejszymi jednostkami gospodarczymi. W części drugiej wiodącą metodą badawczą była analiza aktów prawnych i literatura tematu.

Część trzecia pozwala na zapoznanie się z zasadami funkcjonowania rachunkowości w szczególnych sytuacjach oraz podmiotach gospodarczych, które ze względu na specyficzną działalność, oczekują odmiennych informacji od systemu rachunkowości. Autorzy analizowali jednostki takie jak: stowarzyszenia oraz banki. W tej części zaprezentowano także zagadnienie rachunkowości społecznej w ujęciu mikroekonomicznym, w której skupiono się na społecznej odpowiedzialności polskich przedsiębiorstw. Podkreślono również różnice w przedstawianiu elementów sprawozdań finansowych zgodnie z ustawą o rachunkowości i Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej. Podobnie jak w części poprzedniej, wiodącą metodą badawczą była analiza aktów prawnych i literatura tematu.

Część 1 Sprawozdanie finansowe jako końcowy produkt systemu rachunkowości – jego geneza i ewolucja

Rozdział 1

Ewolucja jednolitego określenia finalnego produktu systemu informacyjnego rachunkowości

Zuzanna Korzeniowska*

Wprowadzenie

Współczesne sprawozdanie finansowe jest syntetycznym zestawieniem danych liczbowych, pochodzących z ewidencji księgowej, obejmującym „odpowiednio ze sobą powiązane dowody pierwotne i wtórne oraz konta syntetyczne i analityczne. Ujęte w tych urządzeniach dane informują o stanach składników majątkowych oraz o źródłach finansowania tych stanów, o zachodzących w tym zakresie zmianach, o rodzajach, rozmiarach i przebiegu procesów gospodarczych, a także o osiągniętych rzeczowych i finansowych rezultatach działalności przedsiębiorstwa”¹. Na podstawie dostępnej literatury można zdefiniować sprawozdanie finansowe jako „finalny produkt systemu informacyjnego w rachunkowości, łączy go w całość i jest odzwierciedleniem jednostki z całego okresu”². Inni autorzy uważają, że sprawozdanie finansowe to proces za pomocą, którego jednostki gospodarcze relacjonują zewnętrznym odbiorcom informacji finansowe aspekty prowadzonej działalności w danym okresie³. Współczesne sprawozdanie finansowe składa się z bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej, natomiast jednostki, które podlegają badaniu

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Łódzki.

¹ E. Burzym, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1980, s. 395.

² S. Jędrzejewski, N. Pyrka, N. Ronowska, *Potrzeby małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie informacji finansowych w kolejnych fazach cyklu życia*, Wydawnictwo SIZ, Łódź 2016, s. 83.

³ W. Nowak, *Teoria sprawozdawczości finansowej*, Oficyna, Warszawa 2010, s. 30.

przez biegłego rewidenta, zobowiązane są do sporządzania rachunku przepływów pieniężnych oraz zestawienia zmian w kapitałach (funduszach) własnych. Zakres informacyjny współczesnego sprawozdania finansowego, jego elementy i metody ich sporządzania zostały szeroko opisane w literaturze, a pojęcie sprawozdania finansowego jest zrozumiałe wśród osób, które zajmują się rachunkowością. Jest to dla nich dokument, który należy sporządzić między innymi na koniec roku obrachunkowego, ale może też być przygotowany na inny dzień. Zatem dalsze rozważania na temat elementów sprawozdania finansowego nie są konieczne. Niewielu jednak autorów wspomina o historii sprawozdania finansowego, o etapach jego rozwoju, wartości informacyjnej i ujednoczenia form, bądź też ewolucji jego nazwy. Zdaniem W. Nowaka „historia sprawozdawczości finansowej jest krótsza od historii rachunkowości oraz jest blisko związana z historią biznesu i jego form organizacyjnych oraz z ich regulacją, a także z wytworami praktyk rachunkowości, umożliwiającymi lepsze reagowanie na zapotrzebowania informacyjne. Rozwój sprawozdawczości finansowej bywa rozważany w kontekście rozwoju działalności biznesowej i jej regulacji”⁴. Nie podaje on jednak, kiedy zaczęto stosować pojęcie «sprawozdanie finansowe». We współczesnej literaturze tematu można się jednak spotkać ze stanowiskiem, iż „w początkach funkcjonowania jednolitych unormowań zasad rachunkowości w Polsce nie występowało pojęcie sprawozdania finansowego – zaczęło się ono pojawiać od 1948 roku. Analiza historycznej literatury i dokumentacji finansowo-księgowej pozwala stwierdzić, że wcześniej było ono różnie nazywane, np. sprawozdaniem, bilansem i sprawozdaniem, sprawozdaniem z czynności i inne”⁵. Możliwe jest, że od 1948 roku zaczęto używać pojęcia sprawozdanie finansowe w praktyce, jednak samą nazwę – sprawozdanie finansowe – w literaturze można również spotkać we wcześniejszych publikacjach i dokumentach źródłowych. Celem rozdziału jest zbadanie okresu, w którym pojęcie to zaczęło pojawiać się w literaturze oraz w dokumentach źródłowych, a także sprecyzowanie, w jakim okresie pojęcie to zaczęto stosować w sposób ciągły. Celem

⁴ W. Nowak, *Teoria sprawozdawczości finansowej*, Oficyna, Warszawa 2010, s. 30-31.

⁵ S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości – ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016, s. 38.

cząstkowym natomiast jest wskazanie elementów historycznych sprawozdań finansowych.

Określenia sprawozdań finansowych i ich elementy według literatury tematu i przepisów prawnych

Analiza historycznej literatury tematu pokazuje, że pojęcie sprawozdania finansowego zaczęło funkcjonować w 1931 roku, w publikacji S. Skrzywana, który w rozdziale zatytułowanym »sprawozdanie finansowe« stwierdził: „poniżej przytaczamy typowe dla banków zestawienie strat i zysków oraz aktywów i pasywów. W schematach tych staraliśmy się zebrać wszystkie najbardziej istotne zapisy, przy czym w rachunku Strat i Zysków wprowadziliśmy szczegółowy podział wydatków i wpływów, celem uzyskania większej jasności. Przy układaniu bilansu bankowego obowiązują ogólne zasady (...)”⁶. W rozdziale tym wśród elementów sprawozdania finansowego wymienił bilans oraz rachunek zysków i strat. Oznacza to, że sprawozdanie finansowe, według stanowiska S. Skrzywana, składało się z bilansu i rachunku zysków i strat. Analiza literatury historycznej pozwala jednak stwierdzić, że nie tylko wcześniej, ale również w okresie późniejszym, określając sprawozdanie finansowe, zamiennie stosowano pojęcie sprawozdanie rachunkowe, sprawozdanie bilansowe, sprawozdanie czy też bilans. W literaturze pochodzącej z XIX wieku nie wspomina się o sprawozdaniu finansowym i jego elementach, jednak można spotkać się z zaleceniem sporządzania inwentarza, będącego w rzeczywistości zestawieniem aktywów i pasywów, czyli pierwowzorem współczesnego bilansu. W opisie nie zawarto opinii, czy jest to element sporządzany obowiązkowo, czy jedynie jako część systemu rachunkowości, wykonywana dobrowolnie, jednakże zaproponowano jej zakres⁷. Wynika z tego, że w tym okresie mo-

⁶ S. Skrzywana, *Zasady księgowania w przedsiębiorstwach handlowych, przemysłowych i bankowych*, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1931, s. 256.

⁷ Np. Autor: J. N. C., *Najnowszy sekretarz czyli podręczny przewodnik pisania listów, próśb, kontraktów i innych korespondencyj w różnych przedmiotach, zawierający nadto zbiór powinnowań, przepisy stemplowe, wekslowe i buchalteryjne oraz wiadomości o testamentach, rewersach, obligach, cessyach i plenipotencyach*, Nakładem księgarni Jana Breslauera, Warszawa 1870, s. 500.

gły nie istnieć przepisy nakazujące sporządzanie sprawozdań finansowych, ani określających ich zakres. W późniejszych latach pojawiło się pojęcie bilansu oraz rachunku zysków i strat – jako produkt zamknięć rocznych – jednak, choć nakazuje się sporządzić te elementy sprawozdania finansowego, to nie określa się ich w szczególny sposób jako sprawozdanie⁸. W. Góra w 1913 roku stwierdza, iż „regulatyw asekuracyjny z r. 1896 zawiera o zamknięciu rachunków towarzystw asekuracyjnych przepisy tak daleko idące, że nawet ustanawia on wzory, wedle których bilanse i obrachunki wyników mają zostać sporządzone”⁹. Oznacza to, że według W. Góry sprawozdanie finansowe nazywało się zamknięciem rachunków i składało się z bilansu oraz rachunku zysków i strat. Podobnie wynika z publikacji K. Zimowskiego z 1922 roku. Również w tym przypadku autor nakazuje przy zamknięciu rocznym sporządzić bilans i rachunek zysków i strat¹⁰. Kilka lat później – w roku 1930 – M. Scheffs stwierdził, że „najważniejsze przepisy prawne odnoszą się do sporządzania bilansu i inwentarza rocznego. W tym względzie wymagają ustawy niemiecka (§39) oraz austriacka (art. 29) spisania stanu majątkowego przy rozpoczęcia prowadzenia przedsiębiorstwa. Takiego przepisu nie ma ani kodeks napoleoński ani ustawa rosyjska. Natomiast wszystkie one wymagają spisania inwentarza i bilansu każdego roku. Ustawa rosyjska wymienia ponadto wskazanie zysku i strat (art. 678), o którym tamte w ogóle nie wspominają. Przepis prawa niemieckiego uwzględnia także kupców ze składem drobiazgowych towarów, od których nie wymaga corocznego inwentarza, natomiast nie zwalnia od obowiązku sporządzenia corocznego bilansu (§ 39, p. 3)”¹¹. Oznacza to, że w roku 1930 sprawozdanie finansowe bywało nazywane bilansem i inwentarzem rocznym na niemal całym terytorium Polski, a na terenach wschodnich, które wcześniej objęte było zaborem rosyjskim, dodatkowo

⁸ H. Chankowski, *Wykład popularny buchalterji pojedynczej i podwójnej z uwzględnieniem metod: włoskiej, amerykańskiej, niemieckiej i francuskiej, jedno-, dwu-, i trzechkontowej i sekretnej*, Nakład Kursów Buchalteryjnych H. Chankowskiego, Warszawa 1907, s. 580.

⁹ W. Góra, *Buchalterya*, Tom III, Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w Warszawie, Warszawa 1913, s. 585.

¹⁰ K. Zimowski, *Księgowość (buchalterja) pojedyncza i podwójna*. Podręcznik dla szkół i kursów handl. oraz dla samouków, Nakładem własnym autora, Kraków 1922, s. 119.

¹¹ M. Scheffs, *Przepisy prawne dotyczące ksiąg handlowych i bilansów* [w:] „Czasopismo Księgowych w Polsce”, nr 7-8. 1930, s. 202.

składało się z rachunku zysków i strat. W roku 1937 uważano, że „kupiec obowiązany jest przy rozpoczęciu przedsiębiorstwa, tudzież na koniec każdego roku obrotowego sporządzić inwentarz i bilans”¹². Jednocześnie „przekładanie sądowi przez wszystkich kupców rejestrowych rachunku zysków i strat oraz wykazu obrotów w ciągu roku sprawozdawczego jest zbędne. Rachunek zysków i strat mają obowiązek przedłożenia (w jednym egzemplarzu) spółki z ogr. odpow. i akcyjne (art. 252 i 428 kh.)”¹³. Wynika z tego, że sprawozdanie finansowe w tym okresie nie posiadało własnej nazwy, a w obowiązkach definiowano jedynie jego elementy. W roku 1938 wspomniano o konieczności sporządzenia bilansu zamknięcia, czyli bilansu netto, który powinien obejmować zestawienie aktywów i pasywów oraz strat i zysków przedsiębiorstwa¹⁴. To znaczy, że również w tym okresie pojęcie sprawozdania finansowego nie było powszechnie stosowane jako określenie wybranych elementów finansowych. Potwierdzeniem jest stanowisko T. Lulka, który w tym samym roku stwierdza, iż „kupiec obowiązany jest przy rozpoczęciu przedsiębiorstwa, tudzież na koniec każdego roku obrotowego sporządzić inwentarz i bilans”¹⁵.

W 1947 roku T. Sentek sprawozdanie finansowe określał jako inwentarz i bilans¹⁶. B. Stanek w roku 1948¹⁷ nie używał pojęcia sprawozdania finansowego, a końcowy produkt rachunkowości nazywał bilansem i zamknięciem rachunkowym, a zatem w roku 1948 pojęcie sprawozdania finansowego nie było stosowane powszechnie. W tym samym roku można również spotkać sprawozdanie finansowo-rachunkowe, które składa się z bilansu zamknięcia i rachunku wyników, przedstawiające stan majątko-

¹² S. Lisowski, *Bilans i inwentarz a sąd rejestrowy*, KsięgarniaEwer, Lwów 1937, s. 25.

¹³ *Ibidem*, s. 29.

¹⁴ S. Górniak, L. Paszek, *Księgowość w handlu detalicznym*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie, Lwów 1938, s. 109.

¹⁵ T. Lulek, *Zasady rachunkowości kupieckiej*, część II, wydanie IV, Wydawnictwo Praca, Kraków, s. 62. (W publikacji nie podano roku jej wydania, podając jedynie informację, że jest to wydanie IV, a rok wydania oszacowano na podstawie tabel z przykładami).

¹⁶ T. Sentek, *Główne Zasady Księgowości*, Drukarnia Państwowa nr 1 w Szczecinie, Szczecin 1947, s. 23

¹⁷ B. Stanek, *Badanie księgowości spółdzielni i obieg dokumentów*, Centralny Związek Spółdzielczy, Warszawa 1948, s. 24.

wy, obroty i rezultaty działalności gospodarczej przedsiębiorstwa¹⁸. J. Adamus i H. Rzeszewski w 1953 roku przyjęli nazwę sprawozdania finansowego, określając zadania księgowości jako „prowadzenie księgowości według wytycznych jednostki nadrzędnej, sporządzanie sprawozdań finansowych i dokonywanie analizy działalności przedsiębiorstwa”¹⁹. W roku 1954 istniała instrukcja w sprawie sprawozdawczości finansowej państwowych przedsiębiorstw handlu wewnętrznego na rok 1954. W związku z tym, pojęcie sprawozdania finansowego było wówczas używane w przepisach prawa, czyli efekt zamknięć rocznych w postaci bilansu, rachunku zysków i strat oraz innych dokumentów posiadał oficjalną nazwę: sprawozdanie finansowe²⁰. W roku 1955 E. Wojciechowski w ramach obowiązków głównego księgowego wymienia między innymi „zorganizowanie i prowadzenie księgowości i sprawozdawczości finansowej, zorganizowanie prawidłowego obiegu dokumentów oraz przestrzeganie ustalonych zasad i wzorów dokumentacji księgowej”²¹. W. Bień w 1958 roku uważa, że „bilans jest najważniejszym sprawozdaniem finansowym i dlatego często słowem bilans nazywa się nie tylko samo zestawienie aktywów i pasywów, lecz również dołączone do niego sprawozdanie, a więc całość sprawozdawczości finansowej”²². W roku 1966 M. Klimas w części zawierającej opis roli głównego księgowego używa pojęcia sprawozdania finansowego²³. Rok później pojęcie sprawozdania finansowego pojawia się w tytule opracowania, a jego analiza prowadzi do wniosku, że w części dotyczącej sprawozdania finansowego autor nie wymienia jego elementów, skupiając się na bilansie – jako najważniejszym elemencie sprawozdania finansowego.

¹⁸ S. Górniak, *Zasady nauki o bilansach oraz techniki inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i bilansowych*, Wydawnictwo Studium Spółdzielczego U.J., Kraków 1948, s. 106-107.

¹⁹ J. Adamus, H. Rzeszewski, *Rachunkowość Przemysłu Mięsnego*, Centralny Zarząd Przemysłu Mięsnego, Warszawa 1953, s. 23.

²⁰ Przytoczył: Z. Abramowicz, *Przewodnik metodyczny do wykładu pod tytułem rachunkowość handlu*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1955, s. 76.

²¹ E. Wojciechowski, *Rachunkowość przemysłowa. Część I*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Łódź 1955, s. 263.

²² W. Bień, *Jak czytać bilans przedsiębiorstwa przemysłowego*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1958, s. 11.

²³ M. Klimas, *Rachunkowość jako narzędzie kontroli działalności przedsiębiorstwa, Studium Ekonomiki Przedsiębiorstw Organizacji Społecznych*, Warszawa 1966, s. 43.

Podkreśla to, stwierdzając, że „w praktyce często nawet bilans i sprawozdawczość finansowa używane są jako pojęcia bliskoznaczne, chociaż pierwsze niewątpliwie podporządkowane jest drugiemu jako jego część składowa”²⁴. Z. Messner w 1967 roku podczas analizy sprawozdawczości finansowej stwierdza, że sporządzane sprawozdania nie zawsze odpowiadają potrzebom wewnętrznej, operatywnej informacji²⁵. W roku 1970 J. Matuszewicz używa pojęcia sprawozdania finansowego i wymienia jego elementy: bilans, rachunek strat i zysków, sprawozdanie z wykonania kosztów i dochodów²⁶. W 1976 roku można spotkać pojęcie sprawozdania finansowego pod nazwą sprawozdanie z działalności jednostek handlu hurtowego²⁷, które zawiera podstawowe elementy sprawozdania finansowego.

Określenia sprawozdań finansowych i ich elementy w praktyce gospodarczej

Pojęcie sprawozdania finansowego zaczęło pojawiać się w dokumentach księgowych najpóźniej w roku 1906. W zasobach archiwalnych odnaleziono wówczas sprawozdanie finansowe z działalności Warszawskiego Oddziału Cesarskiego Towarzystwa Rozmnażania Zwierzyny Łownej i Prawidłowego Myślistwa za rok 1906²⁸. Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że sprawozdania tej jednostki zachowane w zasobach archiwalnych za lata 1890²⁹-1904³⁰ były nazywane sprawozdaniami z działalności. Podobnie sprawozdania towarzystwa za lata 1910-1914 nie posiadały w nazwie określenia sprawozdania finansowego, lecz nazywane były

²⁴ W. Malc, *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław 1967, s. 297.

²⁵ Z. Messner, *Rachunkowość Polska*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1967, s. 156.

²⁶ J. Matuszewicz, *Rachunkowość przedsiębiorstw przemysłowych*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1970, s. 158-170.

²⁷ Np. S. Surma, *Księgowość przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975, s. 123.

²⁸ Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator: oai: wbc.poznan.pl:219541

²⁹ Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator: oai: wbc.poznan.pl:251663

³⁰ Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator: oai:wbc.poznan.pl:251676

sprawozdaniami z działalności. Pojawienie się zatem tego określenia w sprawozdaniu za rok 1906 nie było niczym uargumentowane.

W analizowanym przypadku Kieleckiego Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Nawozów Sztucznych i innych przetworów chemicznych (w latach 1917-1925) jednostka określała sprawozdanie finansowe mianem sprawozdania z działalności, następnie w latach 1926-1929 zmieniła nazwę na bilans zamknięcia oraz rachunek strat i zysków. Spółka Akcyjna Browar w Częstochowie na przestrzeni lat 1921-1939 nieprzerwanie używała pojęcia Bilans i Inwentarz, w skład którego wchodził bilans i rachunek strat i zysków. Steinhagen i Saenger Fabryka Papieru i Celulozy używała określenia sprawozdanie w latach 1918-1933, zmieniając w 1934 nazwę na Bilans i Rachunek Strat i Zysków, stosując je do 1938 roku. Na podstawie sprawozdań finansowych Cukrowni Zbiorsk można zauważyć, że w latach 1914-1936 stosowano niezmiennie określenia bilans i sprawozdanie, które zawierało rachunek zysków i strat, następnie od 1939 roku do 1946 roku – bilans i rachunek zysków i strat. Nazwa sprawozdanie rachunkowe pojawiła się późno, bo w 1949 roku, natomiast pojęcie sprawozdanie finansowe w praktyce przedstawiono w dokumentach dopiero w 1953 roku³¹. Tomaszowska Fabryka sztucznego jedwabiu, w latach 1923-1934, naprzemiennie używała określeń sprawozdanie i bilans, a od 1935 roku stosowała określenie Bilans i Rachunek zysków i strat. W sprawozdaniach finansowych Łódzkiej Kolei Elektrycznej za okres 1900-1939 stale widnieje nagłówek sprawozdanie. Podobnie było w przypadku Fabryki papieru i celulozy - jednostka w latach 1918-1933 stosowała określenia Sprawozdanie, następnie do 1937 roku – Bilans i rachunek zysków i strat. Spółka Akcyjna Boruta zajmująca się przemysłem chemicznym, w okresie 1921-1924, stosowała zamiennie pojęcia Sprawozdanie i Bilans, a w analizowanych sprawozdaniach po raz pierwszy użyła określenia sprawozdanie finansowe w 1925 roku, następnie w 1927, 1929 i 1931. Z niewiadomych powodów w latach 1932-1936 stosowała nazwę bilans, w skład którego wchodził bilans i rachunek strat i zysków. Po czym użyła pojęcia sprawozdanie fi-

³¹ Z powodu braku materiałów źródłowych badanej jednostki, nie można stwierdzić, czy pojęcie sprawozdania finansowego występowało w latach 1950-1952. Na podstawie posiadanej dokumentacji można jedynie ocenić, że w roku 1949 nazywano je inaczej, natomiast od roku 1953 jednolicie sprawozdaniem finansowym – aż do roku 1990.

nansowe w 1937 roku, a w 1938 roku – określenia Bilans i Rachunek Strat i Zysków, by w roku 1939 powrócić do nazwy sprawozdanie finansowe.

Podsumowanie

Sprawozdanie finansowe, znane jest od dawna i podlega ciągłej ewolucji. Zarówno składniki sprawozdania finansowego, jak i sama nazwa, kształtowały się na przestrzeniach wieków, jednak cel i zasada sporządzania go nie zmieniła się. Autorzy używali różnych pojęć, zaczynając od Inwentarza, poprzez bilans i sprawozdanie z działalności, aż po samo sprawozdanie finansowe. Początki korzystania z określenia sprawozdanie finansowe można zauważyć już w I połowie XX wieku, jednak były to przypadki sporadyczne. Jednakże w 1948 roku nastąpił przełom i coraz więcej jednostek zaczęło korzystać z określenia sprawozdanie finansowe, a od 1970 roku można zauważyć stałe użycie pojęcia przez jednostki. Przyjęcie proponowanej przez S. Skrzywaną (w 1948 roku) jednolitej nazwy sprawozdania finansowego ułatwiło pracę księgowych oraz odbiorców sprawozdania.

Mimo, że z upływem lat dodano inne składniki sprawozdania finansowego, to bilans i rachunek zysków i strat nadal pozostały najważniejszymi składnikami sprawozdania finansowego. Dostarczają najważniejszych informacji na temat wartości majątku oraz źródeł jego finansowania. Jednak aby w pełni przedstawić sytuację majątkową jednostki, konieczne jest zbadanie pozostałych składników sprawozdania finansowego, to jest informacji dodatkowej, a w przypadku jednostek podlegających obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta – zestawienia zmian kapitałów (funduszy) własnych, jak również rachunku przepływów pieniężnych.

Bibliografia

- Abramowicz Z., *Przewodnik metodyczny do wykładu pod tytułem rachunkowość handlu*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1955.
- Adamus J., Rzeszewski H., *Rachunkowość Przemysłu Mięsnego*, Centralny Zarząd Przemysłu Mięsnego, Warszawa 1953.
- Bień W., *Jak czytać bilans przedsiębiorstwa przemysłowego*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1958.
- Burzym E., *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1980.
- Chankowski H., *Wykład popularny buchalterji pojedynczej i podwójnej z uwzględnieniem metod: włoskiej, amerykańskiej, niemieckiej i francuskiej, jedno-, dwu-, i trzechkontowej i sekretnej*, Nakład Kursów Buchalteryjnych H. Chankowskiego, Warszawa 1907.
- Góra W., *Buchalterya*, Tom III, Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w Warszawie, Warszawa 1913.
- Górniak S., Paszek L., *Księgowość w handlu detalicznym*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie, Lwów 1938.
- Górniak S., *Zasady nauki o bilansach oraz techniki inwentaryzowania i bilansowania w przedsiębiorstwach handlowych i bilansowych*, Wydawnictwo Studium Spółdzielczego U.J., Kraków 1948.
- J. N. C., *Najnowszy sekretarz czyli podręczny przewodnik pisania listów, próśb, kontraktów i innych korespondencji w różnych przedmiotach, zawierający nadto zbiór powinszowań, przepisy stemplowe, weksłowe i buchalteryjne oraz wiadomości o testamentach, rewersach, obligach, cessayach i plenipotencyach*, Nakładem księgarni Jana Breslauera, Warszawa 1870.
- Jędrzejewski S., Bartnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości – ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016.
- Jędrzejewski S., Pyrka N., Ronowska N., *Potrzeby małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie informacji finansowych w kolejnych fazach cyklu życia*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2016.
- Klimas M., *Rachunkowość jako narzędzie kontroli działalności przedsiębiorstwa*, Studium Ekonomiki Przedsiębiorstw Organizacji Społecznych, Warszawa 1966.
- Lisowski S., *Bilans i inwentarz a sąd rejestrowy*, Księgarnia Ewer, Lwów 1937.
- Lulek T., *Zasady rachunkowości kupieckiej*, część II, wydanie IV, Wydawnictwo Praca, Kraków, [b.r].
- Malc W., *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław 1967.

Matuszewicz J., *Rachunkowość przedsiębiorstw przemysłowych*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1970.

Messner Z., *Rachunkowość Polska*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1967.

Nowak W., *Teoria sprawozdawczości finansowej*, Oficyna, Warszawa 2010.

Scheffs M., *Przepisy prawne dotyczące ksiąg handlowych i bilansów* [w:] „Czasopismo Księgowych w Polsce”, nr 7-8, 1930.

Sentek T., *Główne Zasady Księgowości*, Drukarnia Państwowa nr 1 w Szczecinie, Szczecin 1947.

Skrzywan S., *Zasady księgowania w przedsiębiorstwach handlowych, przemysłowych i bankowych*, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1931.

Surma S., *Księgowość przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.

Stanek B., *Badanie księgowości spółdzielni i obieg dokumentów*, Centralny Związek Spółdzielczy, Warszawa 1948.

Wojciechowski E., *Rachunkowość przemysłowa. Część I*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Łódź 1955.

Zimowski K., *Księgowość (buchalterja) pojedyncza i podwójna. Podręcznik dla szkół i kursów handl. oraz dla samouków*, Nakładem własnym autora, Kraków 1922.

Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator:oai:wbc.poznan.pl:219541

Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator:oai:wbc.poznan.pl:251663

Zasoby cyfrowe Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, Identyfikator:oai:wbc.poznan.pl:251676

Rozdział 2

Ewolucja systemu rachunkowości

Karolina Jędraszek*

Wprowadzenie

Ślady rachunkowości można odnaleźć w czasach prehistorycznych, kiedy nie znano cyfr i liter. Pierwotne sposoby przedstawiania zdarzeń gospodarczych pozwoliły doprowadzić rachunkowość do obecnej budowy¹. Znaczący wpływ na rozwój współczesnej rachunkowości mają nowoczesne technologie informatyczne. Należy jednak dodać, że obecne technologie są dziedziną nadal rozwijającą się². „Pojęcie i treść rachunkowości zmieniały się i zmieniają w zależności od rozwoju gospodarczego danego kraju i świata, rozwoju rachunkowości oraz zapotrzebowania na nowoczesną rachunkowość”³. Celem opracowania jest ukazanie procesów ewolucji rachunkowości na przestrzeni wieków, począwszy od starożytności, aż do współczesności.

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ S. Jędrzejewski, *Rachunkowość, jako system informacyjny jednostek gospodarczych – istota i kluczowe elementy* [w:] *Rachunkowość wczoraj i dziś- wybrane problemy*, S. Jędrzejewski (red.), Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017, s. 11.

² M. Andrzejewski, *Potrzeba atestacji systemów informatycznych wspomagających współczesną rachunkowość przedsiębiorstw* [w:] *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości w Polsce*, S. Sojak (pod red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Katedra Rachunkowości, Toruń 2003, s. 7.

³ W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe przy Wyższej Szkole Zarządzania, Częstochowa 2006, s. 17.

Pierwotne ślady zapisów księgowych

Rachunkowość, jako działalność praktyczna, zajmująca się dostarczaniem informacji szerokiej grupie odbiorców, ma wielowiekową oraz ciekawą historię. Załączki rachunkowości pojawiły się już w pierwszych cywilizacjach: Mezopotamii, Egiptu, Środkowego Wschodu i Indii⁴. Najnowsze badania nad historią rachunkowości na świecie wskazują, że powstała ona wraz z rozkwitem cywilizacji sumeryjskiej w III tysiącleciu przed Chrystusem. Wzrosła wówczas konieczność kontroli majątku świątynnego powierzonego hodowcom, rolnikom i kupcom, co przyczyniło się do powstania pierwszych sposobów dokumentowania zdarzeń⁵. Do największych osiągnięć Sumerów można zaliczyć pismo klinowe, które wykształciło się na terenach Mezopotamii pod koniec III tysiąclecia p.n.e.⁶. W Mezopotamii stosowano system zwany dziesiętno - sześćdziesiątkowym. System ten umożliwił prowadzenie rachunków astronomicznych, co oznacza, że mógł sprostać wszystkim potrzebom rachunkowości handlowej⁷. Należy jednak dodać, że w tym okresie nie występowało pojęcie zera, a jego koncepcja pojawiła się prawdopodobnie już kilkaset lat przed narodzeniem Chrystusa, na Bliskim Wschodzie. Pomimo tego, że Babilończycy, Grecy i Arabowie dostrzegali potrzebę wprowadzenia liczby zero, to wynikało to na ogół z konieczności jednoznacznego zapisu cyfr w systemie pozycyjnym. Ostatecznie zero zaakceptowali myśliciele hinduscy⁸.

Od prawieków używano przeróżnych materiałów do zapisywania podstawowych zjawisk gospodarczych. W zależności od epoki korzystano

⁴ E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 1.

⁵ S. Sojak, *Księgowość w Mezopotamii w trzecim i drugim tysiącleciu przed Chrystusem*, „Copernican Journal of Finance & Accounting”, vol. 2, nr 2, Toruń 2013, s.167, wersja online: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171295415> (dostęp: 19.11.2017).

⁶ M. Dobija, M. Jędrzejczyk, *Szkice z historii rachunkowości*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2011, s.22, przytoczone: S. Jędrzejewski, M. Urbaszek, M. Kowalczyk, *Ewolucja systemu rachunkowości polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2017, s. 20.

⁷ M. Dobija, *Ewolucja koncepcji rachunkowości, kapitału i pieniądza[w:] Historia, współczesność...*, op. cit., s. 186.

⁸ M. Dobija, M. Jędrzejczyk, *Szkice z historii...*, op. cit., s. 15.

z odmiennych przedmiotów z dziedziny mineralnej (gлина, kamień, ruda) lub z dziedziny przyrody (łodygi papirusu). Za najstarsze tworzywo do zapisów uznaje się jednak papirus, który w najdawniejszych czasach został przeniesiony z Nubii do Egiptu. Rzymianie do zapisywania używali tablic z drewna, które nacierano m.in. woskiem, a za przyrząd do pisania służył rylec. U starożytnych Egipcjan istniały przepisy rachunkowe dla administracji dworu królewskiego.

Regulacje rachunkowe dla budżetów państwowych były ważnym zagadnieniem także dla Greków i Rzymian. W Babilonie, jak również w Egipcie, dokształcano młodych urzędników w szkołach pogańskich świątyń nie tylko dla celów pisania i czytania, ale również rachunkowości. W Egipcie, za rządów faraona Menasa, urzędnicy prowadzili księgi prywatnego gospodarstwa faraona⁹. Grecy i Rzymianie natomiast tworzyli wiele zapisów handlowych w rejestrach należności, zobowiązań i zapasów, stosowali także techniki budżetowania¹⁰. W X stuleciu nastąpił ogromny postęp w rozwoju rachunkowości, ponieważ wprowadzony został papier, który wyparł wszystkie poprzednio używane surowce piśmiennicze, wymagające często odpowiedniego przerobu. Początkowo do adnotacji używano zeszytów, a później dopiero ksiąg, albo też pierwotnie zeszyty oprawiano w księgi, choć bywało to bardzo kosztowne¹¹. Uznaje się, że genezą klasycznego zapisu podwójnego (po stronie winien i ma) były zapisy na tablicach z okresu starożytnej Grecji, odszukane w wykopaliskach w miejscowości Pylos, których datę powstania określa się na XII wiek p.n.e.¹². Można więc stwierdzić, że rachunkowość w starożytności miała korzystne warunki do rozwoju i do dziś zachowały się liczne ślady jej istnienia. Księgowość w starożytności ułatwiała społeczeństwu poznanie różnych zjawisk z życia gospodarczego. Na zachowanych tabliczkach rachunkowych z tego okresu rejestrowano tylko pojedyncze zdarzenia związane z przekazywaniem

⁹ M. Scheffs, *Z historii rachunkowości (Luca Pacioli)*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Poznań 1939, s. 13-16.

¹⁰ M. Dobija, M. Jędrzejczyk, *Szkice z historii...*, op. cit., s. 41.

¹¹ M. Scheffs, *Z historii...*, op. cit., s. 15.

¹² M. Dobija, M. Jędrzejczyk, *Szkice z historii...*, op. cit., s. 43, przytoczone: S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości – ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016, s. 30-31.

odpowiedzialności za posiadane dobra (aktywa). Wszystkie poszczególne dobra, dopóki nie wykształciła się własność prywatna, należały do świątyn i pałaców. Zapisy księgowe wymagały szczególnej wyceny dóbr, która polegała m.in. na ilościowej oraz jakościowej kwalifikacji rozchodów i przychodów składników z magazynów i do magazynów¹³. Brak dowodów historycznych i jakichkolwiek zapisów, począwszy od pierwszych wieków naszej ery aż do czasów średniowiecza, czyli około V wieku n.e., spowodował ograniczenia w badaniu przejawów rachunkowości podwójnej¹⁴. Tak znaczny niedobór źródeł historycznych wynikał z panującego wówczas feudalizmu, co spowodowało ogólny upadek gospodarczy Europy i zanik rachunkowości¹⁵.

Powstanie rachunkowości kontowej

Nieobecność rachunkowości obejmuje długi okres, ponieważ pierwsze oznaki księgowości w Polsce spotyka się dopiero w XI i XII w. W tamtych czasach zaczęły powstawać duże majątki ziemskie, będące własnością książąt. W tym okresie pojawiły się pierwsze dokumenty rachunkowe w rolnictwie, takie jak np.: świadectwa fundacyjne klasztorów, tzw. „ustawy dworskie”. Dokumenty te obejmowały zobowiązania włościan wobec dworu oraz inwentarze. Te ostatnie zawierały pierwotnie spis stanu majątkowego, opis posiadanych zasobów, wykaz wysokości świadczeń pobieranych od ludzi, a także wykaz zobowiązań majątku w stosunku do instytucji i osób trzecich. Już wtedy wszelkie dokumenty były sporządzane w sposób rzetelny¹⁶. Wraz z pojawieniem się pierwszych przejawów wczesnego kapitalizmu księgowość (będąca najstarszym dziełem rachunkowości) i księgowi weszli w nowy etap rozwoju, którego nadrzędną zasadą było wpro-

¹³ S. Sojak, *Księgowość w Mezopotamii...*, op. cit., s. 185.

¹⁴ M. Dobija, M. Jędrzejczyk, *Szkice z historii...*, op. cit., s. 44.

¹⁵ E. Wojciechowski, *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994, s. 24.

¹⁶ A. Banaszekiewicz, E. Makowska, *Rozwój teorii rachunkowości rolniczej w Polsce w świetle wybranych publikacji schyłku XIX i pierwszej połowy XX wieku* [w:] *Abacus - od instruktarzy gospodarczych po współczesne podręczniki rachunkowości*, S. Sojak (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2016, s. 142-143.

wadzenie do praktycznego stosowania metody podwójnego zapisu zdarzeń na kontach. Do prawdziwej ewolucji i upowszechnienia księgowości przyczyniło się wprowadzenie w Europie w XIII wieku systemu cyfr arabskich. Najstarsze zachowane księgi handlowe z tego okresu obejmowały konta w formie pionowej i były tylko notatkami kupców, zawierającymi nazwiska dłużników i należne od nich kwoty. U schyłku XIII wieku wdrożono dwustronny układ konta z przeciwstawnymi zapisami na kontach, a sposób zaksięgowania na nich zdarzeń gospodarczych nazwano „weneckim”. Historycy rachunkowości w tym sposobie dopatrują się pierwszych początków metody bilansowej, która stała się fundamentem całej rachunkowości¹⁷. Do dziś trwają dyskusje, czy współczesna rachunkowość, rozumiana jest, jako system podwójnych zapisów na kontach księgowych, powstały w XIII wieku, czy też w bardziej odległych czasach – w okresie rozkwitu starożytnego Rzymu¹⁸. „Zdania historyków na temat powstania nowożytnej rachunkowości są podzielone, jednak większość uznaje, że taki system podwójnych zapisów księgowych datuje się od XIV wieku. Przyjmują oni, że dowodem na to są zachowane księgi rachunkowe (urzędników skarbowych) miasta Genua z 1340 r. (Archiva San Giorgio)¹⁹”. Kolejnymi prawdopodobnie najstarszymi zabytkami z tego okresu, związanymi z rachunkowością, są księgi rachunkowe prowadzone przez Zakon Krzyżacki w latach 1399-1418. Jedynym zachowanym źródłem historycznym z tych czasów jest księga kupiecka znajdująca się w Archiwum Gdańskim, prowadzona przez Jana Pisa w latach 1421-1454; należy również dodać, że była ona prowadzona w systemie zapisów jednostronnych²⁰. Można, więc zauważyć, że rachunkowość do Polski zaczęła przenikać do

¹⁷ E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości...*, op. cit., s. 2.

¹⁸ S. Jędrzejewski, M. Turzyński, A. Jaśkowiak, *Ewolucja sprawozdań finansowych w polskich stowarzyszeniach w okresie XIX-XXI wieku*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2017, s. 21.

¹⁹ I. Ziętowska, *Z historii rachunkowości/ History of accounting – Benedetto Cotruglio i pierwsze dzieło o teorii rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 79 (135), SKwP, Warszawa 2014, s. 180, wersja online: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171315991> (dostęp: 19.11.2017)

²⁰ M. Paszula, *Historia rachunkowości* [w:] M.Gmytrasiewicz (red.), *Encyklopedia rachunkowości*, Lexis Nexis, Warszawa 2005, przytoczone: S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu...*, op. cit., s. 37.

piero w XV wieku. Wzorowała się w dużej mierze na tej spotykanej w miastach włoskich. Polska w kolejnych latach znajdowała się pod wpływem rozwiązań zachodnioeuropejskich, a w szczególności niemieckich²¹. E. Wojciechowski przyjmuje teorię, że rozwój rachunkowości przypada na wiek XIII, XIV i XV. Nowa rachunkowość z okresu średniowieczna zaczyna powstawać w miastach północnowłoskich (Wenecja, Genua, Florencja) praktycznie od podstaw i od najbardziej prymitywnych kształtów. W miastach tych nawiązywane są bezpośrednie stosunki handlowe z krajami Bliskiego i Środkowego Wschodu, co stanowi konkurencję w tym zakresie z Konstantynopolem, głównym pośrednikiem handlu między krajami europejskimi a krajami Wschodu. Tym samym Morze Śródziemne staje się najważniejszym ośrodkiem ówczesnego handlu międzynarodowego²². Uważa się, że tak prężnie rozwijający się handel przyczynił się do powstania systemu księgowości podwójnej.

Pierwsze opracowania i regulacje prawne dotyczące rachunkowości

Koniec średniowiecza, czyli wiek XV przyczynił się do znacznego rozwoju rachunkowości. Pojawiły się pierwsze opracowania książkowe zasad księgowości podwójnej w postaci dzieł Benedetta Cotruglia – *Księga o sztuce handlu* (1458r.) oraz Luki Paciolo – *Zasady arytmetyki, geometrii, proporcji i proporcjonalności* (1494r.) Wydanie obu dzieł zawdzięczamy kolejnemu doniosłemu wydarzeniu z tamtych czasów, jakim było wynalezienie sztuki drukarskiej przez Johannes Gutenberg²³. Uznaje się, że bardziej wartościową rozprawą na temat rachunkowości było dzieło Luca Paciolo. Praca ta wyszczególniała zasady rachunkowości podwójnej, sposoby opracowania inwentarza, rachunku zysków i strat, bilansu obrotów i sald. Wydarzenie to niejednokrotnie bywa uznawane za historyczny moment początku rachunkowości, a metody zawarte w tym dziele są pod-

²¹ J. Łuczaj, *Ewolucja rachunkowości w Polsce w warunkach globalizacji* [w:] *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości...*, op. cit., s. 405.

²² E. Wojciechowski, E. Wojciechowski, *Zarys rozwoju rachunkowości...*, op. cit., s. 24-25.

²³ I. Ziętowska, *Z historii rachunkowości...*, op. cit., s. 181-182.

stawowymi zasadami współczesnej rachunkowości²⁴. Ogólne ówczesne techniki często nazywane są księgowością podwójną – włoską. Pacioli nie jest jednak uznawany za twórcę księgowości; uważa się, że w swoim dziele ujął jedynie zasady rachunkowości wytworzone przez praktykę obejmującą dłuższy czas. Z późniejszych opracowań można wyróżnić dzieło mnicha z Genui, Angela Pietro, *Przygotowanie uczących się gospodarstwa*, wydane w pierwszych latach XVII wieku. Pietro stara się przedstawić zastosowanie księgowości nie tylko w handlu, ale również w klasztorach i gospodarstwach rolnych. Wkrótce rachunkowość znalazła swoje przeznaczenie w gospodarce państwowej, komunalnej i prywatnej, handlu, przemyśle, bankowości, itd.²⁵. W późniejszych latach rachunkowość włoska i metody z niej wynikające stały się wzorem do naśladowania dla innych państw Europy, na co duży wpływ miała wymiana towarowa między krajami Europy Zachodniej. W okresie tym ewolucja rachunkowości postępowała powoli. Został ostatecznie ustalony sposób otwierania i zamykania kont, sporządzania bilansu i rachunku zysków i strat. Zalecane przez włoskich autorów techniki księgowości, do których zaliczano: memoriał, dziennik, księgę główną i księgi szczegółowe (np. dłużników) były stopniowo wdrażane i doskonalone²⁶. W kolejnych latach wraz z rozwojem manufaktur i ośrodków handlu wzorem dla wielu regulacji prawnych w całej Europie stał się wydany we Francji w roku 1653 *Code Savary*, którego podstawowe wytyczne są stosowane do dnia dzisiejszego. Pierwotny kodeks handlowy nakładał na kupców obowiązek sporządzania ksiąg handlowych, spisu inwentarza i bilansu oraz archiwizowania wszelkich dokumentów²⁷. *Code Savary* stał się podstawą do wydania *Kodeksu Napoleona*, obowiązującego od 1808 roku (także na obszarze Księstwa Warszawskiego, a później na ziemiach Królestwa Polskiego aż do 1934 roku). Wywarł również ogromny wpływ na opracowanie w XIX wieku postanowień dotyczących rachunkowości przedstawionych w regulacjach kodeksowych spółek w Niemczech

²⁴ S. Jędrzejewski, M. Urbaszek, M. Kowalczyk, *Ewolucja systemu...*, op. cit., s. 22.

²⁵ T. Sentek, *Główne zasady księgowości*, Szczecin 1947, s.11.

²⁶ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1968, s. 25, przytoczone: S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu...*, op. cit., s. 37.

²⁷ J. Łuczaj, *Ewolucja rachunkowości...*, op. cit., s. 405.

i Anglii²⁸. Na świecie zaczęła wyodrębniać się profesja księgowego. W krajach takich jak Anglia i Szkocja już w 1844 roku wprowadzono obowiązek badania bilansu²⁹.

Rozwój rachunkowości na ziemiach polskich na przelocie XIX i XX wieku

Późniejszy etap ewolucji rachunkowości został zapoczątkowany na początku XIX wieku dzięki rewolucji przemysłowej rozwijającej się dynamicznie. Produkcję chałupniczą zaczęły wypierać wyroby wytwarzane masowo przy użyciu różnych maszyn produkcyjnych. W zaistniałych warunkach niezbędna stała się wiedza o kosztach i ich wysokości w produkcie finalnym. Już wtedy zostały opracowane pierwsze koncepcje rachunku kosztów, przeprowadzane autonomicznie względem księgowości. W XIX wieku efektywność wydziałów produkcyjnych i robotników w zakładach tkackich zaczęto wyznaczać na podstawie kosztów przędzy i tkanin. Analizę poszczególnych kosztów sporządzano przy ustalaniu ceny oraz asortymentu produkcji. Wszystkie te czynności wymagały zaangażowania kapitału własnego, co spowodowało podział kosztów na stałe i zmienne. Rachunek kosztów został wdrożony również na ziemiach polskich³⁰. W okresie istnienia Królestwa Kongresowego został utworzony w Warszawie Królewski Uniwersytet Warszawski. Były to czasy rozwoju nauk ekonomicznych; wykłady prowadzone były na temat ekonomii politycznej, administracji i finansów. Znalazło się miejsce także na naukę o handlu i księgowości. Ważnym wydarzeniem w dziejach polskiego szkolnictwa handlowego było powołanie do życia Warszawskiej Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronenberga w 1875 roku. Szkoła ta stała się źródłem prawdziwej wiedzy, lecz niestety istniała tylko przez 25 lat z powodu trudności czynionych przez

²⁸ E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości...*, op. cit., s. 3.

²⁹ O. Grzybek, *Historia i perspektywy rozwoju polskiej rachunkowości na tle rozwiązań międzynarodowych*, Studia Ekonomiczne/ Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 164, Katowice 2014, s. 57, wersja online: http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-a7b06acc-f1a6-44cb-b61c-122eeb3e3da/c/5_O.Grzybek_Historia_i_perspektywy_rozwoju....pdf (dostęp: 19.11.2017)

³⁰ J. Łuczaj, *Ewolucja rachunkowości...*, op. cit., s. 405.

ząd zaborczy³¹. Pomimo trudnego dla Polski okresu zaborów, na terenie ziem polskich działało wielu wybitnych przedstawicieli rachunkowości. Wśród nich można wyróżnić J.K.F. Walickiego, rosyjskiego uczonego polskiego pochodzenia, który w 1877 wydał pracę pt. *Teoria rachunkowości w zastosowaniu do gospodarki narodowej z załączeniem stanu obliczeń z dziedziny ekonomii Rosji*. W swojej książce autor, jako pierwszy, wyodrębnił makroekonomiczny model rachunkowości społecznej. Kolejnym Polakiem, który zastąpił w tych czasach był P. Ciompa, który w jednej ze swoich książek zarysował ekonometryczną teorię księgową oraz jako pierwszy zdefiniował pojęcie „ekonometria”³². W latach 80 XIX wieku w Anglii i Stanach Zjednoczonych założono stowarzyszenia księgowych. Polska nie była pod tym względem opóźniona w stosunku do światowej czołówki, ponieważ już w 1907 roku powstał Związek Buchalterów w Warszawie³³. Trwający wówczas intensywny rozwój handlu i przemysłu wywołał potrzebę ujmowania w rachunkowości coraz większej liczby różnorodnych transakcji gospodarczych. Rozpoczęły się również poszukiwania logicznego systemu interpretacji zasad księgowości podwójnej, struktury bilansu oraz rachunku zysków i strat³⁴. „Najbardziej twórczym okresem dla rozwoju rachunkowości w Polsce były lata trzydzieste XX wieku, aż do II wojny światowej w 1939 roku. Okres ten charakteryzuje się wieloma pracami badawczymi na temat bilansów, rachunku zysków i strat, a także analizy finansowej sprawozdań”³⁵. Wiek XX był burzliwym okresem w dziedzinie rachunkowości. Powstawały wówczas liczne teorie rachunku kosztów, a od początku XX wieku przy produkcji masowej zaczęto stosować rachunek kosztów standardowych, analizowano odchylenia kosztów rze-

³¹ M. Scheffs, *Z historii rachunkowości...*, op. cit., s. 237, 239.

³² S. Jędrzejewski, M. Urbaszek, M. Kowalczyk, *Ewolucja systemu...*, op. cit., s. 23-24.

³³ W. Bień: *Historia organizacji księgowych w Polsce*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007, s. 22., przytoczone: O. Grzybek, *Historia i perspektywy rozwoju...*, op. cit., s. 57.

³⁴ A. Szychta, *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości*, Fundacja rozwoju rachunkowości, Warszawa 1996, s. 23.

³⁵ E. Pogodzińska - Mizdrak, *Rachunkowość polska początku XX wieku na tle epoki (1900-1939)* [w:] *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości...*, op. cit., s. 591.

czywistych i porównywano z kosztami standardowymi. Metody te były również wdrażane w polskich przedsiębiorstwach w okresie międzywojennym.

Rachunkowość polska w okresie po II wojnie światowej

Po zakończeniu II wojny światowej zaczęto stopniowo wprowadzać analizę progu rentowności i progu płynności. Rozbudowany został rachunek kosztów zmiennych. Wydanie książki W. Vattera *Management Accounting* z roku 1950 zapoczątkowało stosowanie pojęcia „rachunkowość zarządcza”, która zaczęła być określana jako oddzielny i samodzielny system informacyjny. W Niemczech, jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, pojęcie rachunkowości było rozumiane bardzo szeroko – uznawano ją za księgowość, rachunek kosztów oraz analizę porównawczą³⁶. Polsce po 1945 roku nie było dane podążać śladami innych rozwijających się państw, ponieważ stała się wówczas krajem o gospodarce centralnie sterowanej. Wpłynęło to na kształt rachunkowości; księgowość podwójna wciąż nie była sprawą oczywistą, a wymóg stosowania podwójnego zapisu należało podkreślać w aktach prawnych. Rachunkowość w Polsce w tym okresie charakteryzowało kilka szczególnych cech: księgowość podmiotów regulowana była w aktach prawnych określających funkcjonowanie tych przedmiotów, obowiązywały branżowe wspólne plany kont dla wszystkich jednostek, narzucane odgórnie, a ewidencje sporządzane były szczegółowo. Zapoczątkowana w 1989 roku transformacja systemowa w Polsce postawiła nowe wyzwania przed rachunkowością. Globalizacja procesów ekonomicznych, rozwój rynków kapitałowych i finansowych oraz wzrost inwestycji doprowadził do zmian wymagań w stosunku do sprawozdawczości finansowej. Globalna gospodarka na całym świecie zaczęła oczekiwać, aby rachunkowość wypełniła rolę „międzynarodowego języka biznesowego”, dostarczając tym samym wysokiej jakości informacji w związku z coraz bardziej konkurencyjnym otoczeniem. Aby poszczególne informacje, wynikające ze sprawozdań finansowych, mogły być użyteczne dla szerokiego grona odbiorców, powinny charakteryzować się takimi cecha-

³⁶ J. Łuczaj, *Ewolucja rachunkowości...*, op. cit., s. 406.

mi jak przydatność, istotność, zrozumiałość, wiarygodność i porównywalność³⁷. W okresie tym najistotniejsze było wydanie w 1991 roku Rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie zasad prowadzenia rachunkowości i niewiele późniejsze opublikowanie ustawy o badaniu i ogłaszaniu sprawozdań finansowych oraz biegłych rewidentach i ich samorządzie. Przekształceniu uległ także system podatkowy, a kolejnym krokiem było wydanie jednolitych regulacji dla wszystkich podmiotów. Były to: przeprowadzenie inwentaryzacji, wyceny, ustalanie wyniku finansowego i sporządzanie sprawozdań finansowych. Nowy model sprawozdania finansowego miał składać się z bilansu, rachunku wyników oraz – dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i dla spółek akcyjnych – sprawozdania z działalności. Rok 1994 był dla polskiej rachunkowości szczególnie ważny, gdyż po wielu latach istnienia różnych przepisów, dotyczących zasad sporządzania sprawozdań finansowych, ujednolicono je poprzez wprowadzenie Ustawy o rachunkowości³⁸, która z późniejszymi modyfikacjami obowiązuje do dzisiaj. W powojennej Polsce była pierwszą regulacją określającą jednolite zasady rachunkowości. Wydawane wcześniej akty prawne stanowiły jedynie formę zarządzeń lub rozporządzeń prezydenta i ministrów. Zgodnie z zaistniałymi zmianami rachunek zysków i strat według Ustawy o rachunkowości mógł być sporządzany w dwóch wariantach: kalkulacyjnym i porównawczym³⁹. Uznaje się, że na rachunkowość w drugiej połowie XX wieku oraz na przelomie XX i XXI wieku decydujący wpływ wywierały następujące czynniki: wzrastające zapotrzebowanie na informacje finansowe i niefinansowe ze strony różnych podmiotów, chcących podjąć działalność gospodarczą, dynamiczny rozwój technologii przekazywania informacji, doskonalenie regulacji prawnych rachunkowości finansowej w wielu krajach oraz dążenie do harmonizacji rachunkowości na terenie Unii Europejskiej. Wszystkie poszczególne procesy wpływają na rozszerzenie się dziedziny rachunkowości. Na przestrzeni wieków ukształ-

³⁷ J. Sułowska, *Ewolucja systemu rachunkowości polskiej w okresie transformacji systemowej* [w:] *Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości...*, op. cit., s. 725.

³⁸ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. z 1994 r. Nr 121, poz. 591, z późn. zm.

³⁹ S. Jędrzejewski, *Rachunkowość, jako system informacyjny...*, op. cit., s. 37.

towały się oddzielne obszary rachunkowości, takie jak: rachunkowość finansowa, zarządcza, budżetowa, podatkowa, międzynarodowa, itd. Tak wieloaspektowa problematyka tej dyscypliny naukowej jest konsekwencją złożoności systemów rachunkowości w praktyce⁴⁰.

Podsumowanie

Lata 90 XX wieku były szczególne w rozwoju polskiej rachunkowości. Wejście w życie Ustawy o rachunkowości przyczyniło się do zsynchronizowania zasad sporządzania sprawozdań finansowych. Liczne zmiany w opracowywaniu sprawozdań finansowych były niezbędne ze względu na przeobrażenia zachodzące w polskiej gospodarce⁴¹. W warunkach współczesnej globalizacji, rachunkowość w Polsce staje przed bardzo trudnym wyzwaniem. Od rachunkowości zależy porozumiewanie się podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w różnych częściach świata. W przyszłości rachunkowość będzie się zmieniać tak, aby spełniać oczekiwania wymagających odbiorców informacji. Informacje dostarczane przez rachunkowość powinny umożliwiać zminimalizowanie ryzyka gospodarczego i inwestycyjnego⁴². Rachunkowość, jako system informacyjny, wciąż ulega ewolucji, jednak jej podstawowy element w postaci bilansu sporządzany jest według niezmiennej zasady⁴³.

⁴⁰ E.A. Hendriksen, M.F. van Breda, *Teoria rachunkowości...*, op. cit., s. 4-5.

⁴¹ S. Jędrzejewski, *Rachunkowość, jako system informacyjny jednostek gospodarczych...*, op. cit., s. 48.

⁴² J. Łuczaj, *Ewolucja rachunkowości...*, op. cit., s. 412.

⁴³ S. Jędrzejewski, *Rachunkowość, jako system informacyjny jednostek gospodarczych...*, op. cit., s. 21.

Bibliografia

- Abacus- od instruktarzy gospodarczych po współczesne podręczniki rachunkowości*, S. Sojak (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2016.
- Brzezina W., *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe przy Wyższej Szkole Zarządzania, Częstochowa 2006.
- Grzybek O., *Historia i perspektywy rozwoju polskiej rachunkowości na tle rozwiązań międzynarodowych*, Studia Ekonomiczne/ Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 164, Katowice 2014.
- Hendriksen E.A., Van Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Historia, współczesność i perspektywy rachunkowości w Polsce*, S. Sojak (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Katedra Rachunkowości, Toruń 2003.
- Jędrzejewski S., Barnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości – ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016.
- Jędrzejewski S., Turzyński M., Jaśkowiak A., *Ewolucja sprawozdań finansowych w polskich stowarzyszeniach w okresie XIX-XXI wieku*, Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017.
- Jędrzejewski S., Urbaszek M., Kowalczyk M., *Ewolucja systemu rachunkowości polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017.
- Rachunkowość wczoraj i dziś- wybrane problemy*, S. Jędrzejewski (red.), Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017.
- Scheffs M., *Z historii rachunkowości (Luca Pacioli)*, Wydawnictwo Związku Księgowych w Polsce, Poznań 1939.
- Sentek T., *Główne zasady księgowości*, Szczecin 1947.
- Sojak, S., *Księgowość w Mezopotamii w trzecim i drugim tysiącleciu przed Chrystusem*, „Copernican Journal of Finance &Accounting”, vol. 2, nr 2, Toruń 2013.
- Szychta A., *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości*, Fundacja rozwoju rachunkowości, Warszawa 1996.
- Wojciechowski E., *Zarys rozwoju rachunkowości w dawnej Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994.

Ziętowska I., *Z historii rachunkowości/History of accounting – Benedetto Cotruglio i pierwsze dzieło o teorii rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 79 (135), SKwP, Warszawa 2014.

Rozdział 3

Ewolucja sprawozdań finansowych na ziemiach polskich w okresie 1900-1933

Natalia Franas*

Wprowadzenie

Współczesne sprawozdanie finansowe składa się z bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej i jest regulowane Ustawą o rachunkowości¹. Akt ten dokładnie wskazuje, jaką formę oraz jakich informacji powinny dostarczać poszczególne elementy sprawozdania. Jednak w XIX i w pierwszej połowie XX wieku nie było szczegółowych unormowań regulujących zasady kształtu i zawartości sprawozdania finansowego. W praktyce najczęściej składało się ono z bilansu, który popularnie był nazywany „stanem majątkowym” oraz z rachunku zysków i strat, funkcjonującego jako „rachunek rozchodu i przychodu” – jednakże bywało też nazywane w inny sposób. Budowa oraz zawartość sprawozdań finansowych zależała od potrzeb informacyjnych odbiorców wewnętrznych i zewnętrznych. Były one sporządzane w różnej formie, z odmienną dokładnością i wielokrotnie w zmiennym układzie. Rozmaitość sprawozdań wynikała z tego, iż do roku 1933 na ziemiach polskich obowiązywały regulacje prawne byłych zaborców². Miały one różne wymagania dotyczące zasad sporządzania sprawozdań finansowych. Celem rozdziału jest wykazanie, w jaki

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., Dz.U. 1994 r. Nr 121, poz. 591, z późn. zm. dalej zwana Ustawą o rachunkowości.

² P. Kabalski, *Wybrane problemy stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 14.

sposób sprawozdanie finansowe zmieniało formę oraz zakres informacyjny na przestrzeni lat.

Regulacje zasad sporządzania sprawozdań finansowych do 1933 roku

W okresie rozbiorów na ziemiach polskich zasady sporządzania sprawozdań finansowych regulowały prawa poszczególnych państw zaborczych. Na ziemiach objętych zaborem pruskim obowiązywało początkowo Powszechne Prawo Krajowe dla państw pruskich – niemiecki kodeks handlowy z 1897 r.³ Zgodnie z nim cały majątek oraz długi powinny być policzone poprzez sporządzenie inwentarza i zestawione w bilansie w wartości rynkowej. W zaborze rosyjskim obowiązywały regulacje rosyjskiego Kodeksu Handlowego⁴, odnoszącego się do wszystkich przedsiębiorstw, z wyjątkiem handlujących na straganach i domokrążców, natomiast na terenach zaboru austriackiego obowiązywała austriacka ustawa handlowa. Nakładała ona obowiązek sporządzenia (przy rozpoczęciu działalności) „zestawienia, który wskazuje stosunek majątku do długów”⁵, czyli bilansu oraz inwentarza. W Księstwie Warszawskim⁶ obowiązywał kodeks handlowy francuski (Napoleona) z roku 1809⁷, który nakazywał prowadzenie dziennika oraz inwentarza.

Po odzyskaniu niepodległości na ziemiach polskich nadal obowiązywały cztery akty prawne. Jednak od 1919 r. na byłych terenach Królestwa Kongresowego, dla spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, obowiązywał rosyjski dekret z dnia 8 lutego 1919 r.⁸, według którego zarząd miał obowiązek przedstawić wspólnikom corocznie sprawozdanie i bilans.

³ Szerzej zobacz: Niemiecki Kodeks Handlowy z 1897 roku zachowany w zasobach Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=39088> (data wyświetlenia 28.11.2017).

⁴ M. Frenzel, A. A. Jaruga, A. Szycha, *Zasady wyceny bilansowej w Polsce w okresie międzywojennym* [w:] *Polska Szkoła Rachunkowości*, M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004, s. 339.

⁵ Ustawa handlowa austriacka z 1862 r, art. 29,

⁶ Księstwo Warszawskie zostało utworzone przez Napoleona w lipcu 1807 r. z ziem polskich drugiego i trzeciego zaboru pruskiego.

⁷ Szerzej zob. M. Turzyński, *Regulacje kodyfikacji napoleońskich w zakresie rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 57(113), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce Rada Naukowa, Warszawa 2010, s. 137-148.

⁸ Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r., Dz. Pr. z 1919 r. Nr. 15, poz. 201.

Natomiast od 1923 r. dekret ten obowiązywał na terenach całych Kresów Wschodnich⁹. W dniu 25 czerwca 1924 r. Prezydent Rzeczypospolitej wydał rozporządzenie, na mocy którego wszystkie podmioty prowadzące księgi rachunkowe musiały je prowadzić w złotych. Od 1929 r. obowiązywało kolejne rozporządzenie dotyczące między innymi zasad sporządzania bilansu spółek akcyjnych¹⁰. W 1933 roku Prezydent wydał Rozporządzenie, na podstawie którego spółki, mające obowiązek sporządzania ksiąg rachunkowych, powinny sporządzać bilanse, zamknięcia rachunkowe, czyli rachunek zysków i strat, oraz sprawozdanie roczne. Są również zobowiązane odzwierciedlać faktyczny stan i rozwój gospodarczy jednostki. Bilans powinien ujawnić „majątek znajdujący się w nieruchomościach, ruchomościach, gotówce, papierach procentowych, wierzytelnościach, kaucjach, udziałach i zapasach, jako też wszystkie zobowiązania”. Sprawozdanie roczne powinno wykazać koszty administracji, fabrykacji oraz koszty finansowe, między innymi wynagrodzenia, świadczenia oraz odsetki¹¹. Reasumując, można stwierdzić, iż do 1933 roku na ziemiach polskich obowiązywały cztery akty prawne, które nakazywały sporządzać sprawozdania w formie bilansu i inwentarza oraz rachunku zysków i strat, jednak forma poszczególnych składników sprawozdania nie była ujednolicona¹².

Forma bilansu w praktyce gospodarczej w okresie 1900-1933

W bilansie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych za rok 1906/1907¹³ (por. tabela 1) aktywa i pasywa zostały uporządkowane w formie rachunków poszczególnych pozycji. Grupę aktywów otwierają najbardziej płynne składniki, czyli go-

⁹ Ustawa z dnia 13 listopada 1923 r. w przedmiocie niektórych zmian w dekreście z dnia 8 lutego 1919 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz.U. z 1928 r. Nr. 39, poz. 383.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

¹² Szerzej zob. A. Benis, *Studja Akcyjne*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1932, s. 8.

¹³ Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za rok 1906/1907, zgromadzone w zasobach Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej: <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmet?Adata?id=28012&from=publication> (data wyświetlenia 22.11.2017 r.).

tówka, poniżej zaprezentowano rachunek pożyczek, a więc należności. W dalszej części uwzględniony jest rachunek inwentarza, na który składają się wartości umebrowania i wyposażenia, pomniejszone o amortyzację. Następnie wyodrębniono wartości inwestycji, a mianowicie: rachunki I i II Warszawskiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego oraz rachunek papierów procentowych. Rachunek sum przechodnich zawiera kwotę, którą zapłacono przed terminem. W pasywach badanego bilansu zostały wyodrębnione fundusze przezorności lit. A i B, rachunek wkładów własnych, fundusz zapomogowy, rachunek sum do zapotrzebowania. Dalej fundusze dla schroniska, na wszelki wypadek podane razem z odsetkami naliczonymi w roku sprawozdawczym. Ostatnią pozycją jest kapitał obrotowy do podziału, czyli zysk netto.

Tabela 1. Bilans Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za rok 1906/7 (od 1 VIII 1906 do 1 VIII.1907)

Stan czynny.		BILANS		Stan bierny.	
	Rub. i kop.				Rub. i kop.
1 R-k kasy (gotówka)	149,72	8	R-k fund. przezorn. lit. A		38577,69
2 R-k pożyczek	38080,87	9	R-k " " " B.		3376,79
3 R-k inwentarza	1508,55	10	R-k wkładów czasowych		5923,95
4 R-k I Warsz. T-wa poz. Oszcz.	2001,00	11	R-k fund. zapomogowego		316,53
5 R-k II " " " " " " "	96,52	12	R-k sum do zapotrzebowania		654,92
6 R-k papierów procentowych	11127,50	13	R-k fund. schroniska		817,26
7 R-k sum przechodnich	361,72	14	R-k fund. na wypadek śmierci		471,75
		15	R-k poz. pod. zastaw papier. proc.		2400,00
		16	R-k sum przechodnich		285,59
		17	R-k kapit. obrotowego do rozdziału		501,40
	53325,88				53325,88

Źródło: Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za rok 1906/7 (od 1 VIII 1906 do 1 VIII.1907).

Grupę aktywów tej samej jednostki, w bilansie¹⁴ z dnia 31 lipca 1918 r. (por. tabela 2), otwierają najbardziej płynne składniki, czyli kasa i rachunki bieżące. Następnie zawarto inwentarz oraz inwestycje w pozycji "R-k papierów procentowych". Kolejnym składnikiem aktywów są: pożyczki, towary, Kooperatywa St. Warszawskiego oraz sumy przechodnie. Po prawej stronie bilansu znajdują się pasywa, na które składają się fundusze zdepo-

¹⁴ Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za okres od 1 VIII 1917 do 31 VII 1918, zgromadzone w zasobach Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej, <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=28013&from=publication> (data wyświetlenia: 22.11.2017 r.).

nowane w kasie, wkłady czasowe, razem z odsetkami naliczonymi w roku sprawozdawczym, fundusze przezorności, sumy do zapotrzebowania, sumy przechodnie oraz fundusze rezerwowe i zapomogowe. Bilans ten został sporządzony w ujęciu syntetycznym i analitycznym. Zarówno w aktywach, jak i pasywach kwoty kont analitycznych wykazane są w środkowej kolumnie i zostały zsumowane w prawej kolumnie po obu stronach.

Tabela 2. Bilans Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie z dnia 31 lipca 1918 r.

Stan majątkowy w dniu 31 lipca 1918 r.				ŹRÓDŁA			
MAJĄTEK		Marki i fenigi		Marki i fenigi		ŹRÓDŁA	
1. Kasa		8766	98	9. Fundusze zdeponowane w Kasie:			
2. Rachunki bieżące:				a) emerytalny	5916	90	
a) Bank Handlowy	91	03		b) na schronisko	4195	30	
b) " Tow. Spółdzielcz.	16	15		c) fund. im. B. Konopczyńskiej	2849	10	
c) " Ziemiański	17454	15		d) " M. Sokolowskiej	1084	85	
d) Kasa Przemysł. Warsz.	8663	73		e) " emeryt. Mauz. Szk. Górskiego	17871	83	31918 98
e) II Tow. Poż. Oszczędn.	1760	50	27985 56	10. Wkłady czasowe			55842 64
3. Inwentarz			1110 66	11. Fundusze przezorności			
4. Papiery procentowe:				a) litery A	318294	24	
a) obligacje hipoteczne	96115	25		b) " B	26392	76	344687 --
b) akcje, udziały i inne walory	3386	88	99502 13	12. Sumy do zapotrzebowania			6260 46
5. Pożyczki:				13. Sumy przechodnie			5275 51
a) na fund. przeczorn. lit. A	110622	19		14. Fundusz rezerwowy			3360 38
b) " papiery procentowe	38100	--		15. Fundusz zapomogowy			5244 25
c) wekslowe	21881	99		16. Bank Państwa rosyjskiego			23760 --
d) hipoteczne	141015	88	311620 6	17. Saldo kapitału obrotowego			5609 16
6. Towary			226 71				
7. Kooperatywa St. Warsz.			1814 40				
8. Sumy przechodnie			30931 88				
			481958 38				481958 38

Źródło: Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie od 1 VIII 1917 do 31 VII 1918.

W sprawozdaniu Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” z roku 1919¹⁵ (por. tabela 3) aktywa nie zostały uszeregowane według stopnia płynności składników majątku. W pierwszej pozycji zaprezentowano stan kasy, następnie instytucje kredytowe, jako stan rachunków bankowych oraz organizację nowych działów ubezpieczeń. Kolejne składniki to ruchomości

¹⁵ Sprawozdanie Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” z roku 1919, zgromadzone w zasobach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=94132&tab=3>, (data wyświetlenia 14.11.2017)

i zapasy, razem z wartością amortyzacji oraz dłużnicy. Po stronie pasywów widoczny jest kapitał obcy, poszczególne rezerwy oraz zobowiązania.

Tabela 3. Bilans na dzień 31 grudnia 1919 r. Warszawskie Przemysłowo-Budowlane i Rolne Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie”

B I L A N S na d. 31 Grudnia 1919 R.				
STAN CZYNNY.		Marki i fenigi	STAN BIERNY.	Marki i fenigi
1.	Kasa	24525,28	1. Zapozyczony kapitał tymcz.-obrot.	62500,--
2.	Institucje kredytowe		2. rezerwa na regulacje szkód	260590,87
a)	Bank Handlowy w Warszawie	316791,09	3. Rezerwa premji na 1920 r.	402400,49
b)	Bank Tow. Spółdzielczych	94480,--	4. Rezerwa nieopłaconego podat. Stempl.	1322,--
c)	Kasa Pożycz. Przem. Warsz.	84861,44	5. Wierzyciele	56676,77
	Polska Pożyczka Państwowa	10500,--	Pozostałość	290917,41
	Koszty organizacyjne	45751,95		
	mniej amortyzacja	12398,56		
5.	Organizacja nowych działów ubezp.	7177,--		
6.	Ruchomości	19888,2		
	mniej amortyzacja	3975,23		
7.	Zapasy druków	2423,37		
	mniej amortyzacja	833,38		
8.	Dłużnicy	1589,99		
		485216,38		
		<u>1074407,54</u>		<u>1074407,54</u>

Źródło: Sprawozdanie Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” z roku 1919

Analiza wybranych bilansów pozwala stwierdzić, że jego wartość informacyjna w kolejnych latach wzrastała. Coraz częściej składniki bilansu prezentowano w ujęciu analitycznym, co pozwalało na dokładniejsze badanie stanu majątkowego przedsiębiorstwa. Jednak pozycje w bilansie nie były wykazywane według stopnia płynności, gdyż składniki szeregowano według istotności dla jednostki sporządzającej bilans.

Sporządzanie rachunku zysków i strat w praktyce gospodarczej w okresie 1900-1933

Pierwszym analizowanym rachunkiem zysków i strat jest Rachunek kapitału obrotowego Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych¹⁶ za rok 1906/1907 (por. tabela 4). Został on sporządzony w formie tabeli - po lewej stronie znajdują się nazwy przychodów i kosztów, po prawej kwoty. Jako pierwszy wymieniony

¹⁶ Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za okres od 1 VIII 1917 do 31 VII 1918, zgromadzone w zasobach Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej, <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=28013&from=publication> (data wyświetlenia: 22.11.2017 r.).

jest zysk z poprzedniego roku, następnie przychody, na które składały się: składki od uczestników, odsetki od udzielonych pożyczek i papierów wartościowych, kary oraz zyski ze sprzedaży towarów, na końcu wszystko jest zsumowane. W dalszej kolejności podane są wydatki, jakie poniesiono w roku 1906/1907. W sprawozdaniu tym zostały wykazane wydatki na mieszkanie, opał i światło oraz amortyzację, co można uznać za początki podziału kosztów w układzie rodzajowym. Kolejne pozycje to odsetki od różnego rodzaju funduszy oraz straty ze sprzedaży inwentarza i różnic kursowych, a także umorzone pożyczki. Na zakończenie wydatki zostały zsumowane, a różnica między wpływami a wydatkami widnieje w pozycji „Pozostaje do podziału”.

Tabela 4. Rachunek kapitału obrotowego Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za rok 1906/7 (od 1 VIII 1906 do 1 VIII.1907)

Rachunek kapitału obrotowego		Rub. i kop.	Rub. i kop.
Pozostało z roku 1905/6			1217,26
Wpłynęło w roku sprawozdawczym z wpisowego			338,00
" " " " ze składek uczestników			1962,50
" " " " z % % od pożyczek i papierów procent.			2190,30
" " " " z kar			19,73
" " " " z zysków na towarach			51,22
	Razem		5779,01
Przeniesiono na fundusz zapomóg		573,06	
" " " " przezorności lit B.		644,20	
Wydano na kancelaryjne wydatki		708,44	
" " " " mieszkanie, opał, światło		723,44	
" " " " % od funduszu lit. A		1 928,97	
" " " " % od wkładów czasowych		188,48	
" " " " % od funduszu lit. B		189,77	
" " " " % od funduszu dla schroniska		43,09	
" " " " % od funduszu na wypadek śmierci		19,58	
" " " " amortyzację inwentarza		25,58	
" " " " stratę przy sprzedaży inwentarza		2,00	
" " " " stratę na różnicy kursu papierów procent.umorzenie pożyczki		181,00	
" " " " umorzenie pożyczki		50,00	
	Pozostaje do podziału		5277,61
			501,40

Źródło: Sprawozdanie Komitetu Kasy Oszczędnościowo-Zapomogowej Nauczycieli i Nauczycielek Prywatnych wyznania Chrześcijańskiego w Warszawie za rok 1906/7 (od 1 VIII 1906 do 1 VIII.1907).

Rachunek rozchodu i przychodu Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” za rok 1919¹⁷ (por. tabela 5) został sporządzony w formie dwustronnej tabeli, w której po lewej stronie znajdują się rozchody, po prawej

¹⁷ Sprawozdanie Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” z roku 1919, zgromadzone w zasobach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=94132&tab=3>, (data wyświetlenia 14.11.2017).

zaś przychody. Z jego analizy wynika, że suma rozchodów jest równa sumie przychodów, co spowodowane było tym, iż grupę rozchodów skorygowano o zysk osiągnięty przez jednostkę.

Tabela 5. Rachunek rozchodu i przychodu Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” za rok 1919

RACHUNEK ROZCHODU I PRZYCHODU za czas od 1 Stycznia do 31 Grudnia 1919 r.			
ROZCHÓD		PRZYCHÓD	
	Marki i fenigi		Marki i fenigi
1. Koszty administracyjne	183020,82	1. Pozostałość z 1918 r.	1408,37
2. Prowizja	108263,01	2. Rezerwa na regulację szkód	59587,33
3. Zwrot premji	19543,30	3. Rezerwa premji z 1918 r.	54954,75
4. Szkody	296934,21	4. Rezerwa na opłacenie podat. stempl.	201,50
5. Reasekuracja	18449,60	5. Prowizja na reasekurację	5073,55
6. Amortyzacja	5650,70	6. Procenty z rachunków czekowych	3362,48
7. Procenty od zapożycz. Kap. Tymcz.-obrot.	7500,--	7. Premję za ubezp., zawarte w 1919 r.	1212739,08
8. Podatek stempłowy	614,20	mniej przeniesienie na 1920 r.	<u>402400,49</u>
9. Strata na walucie	4033,32		810338,59
Pozostałość	<u>290917,43</u>		
	<u>934926,57</u>		<u>934926,57</u>

Źródło: Sprawozdanie Warszawskiego Przemysłowo-Budowlanego i Rolnego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń „Zjednoczenie” z roku 1919.

Analiza sprawozdań wynikowych pozwala stwierdzić, że znaczące różnice w ich układzie oraz zawartości informacyjnej można obserwować na przetłomie kilku lat. Początkowo przedsiębiorstwa sporządzały je w formie jednostronnej tabeli, wymieniając w pierwszej kolejności osiągnięte przychody, następnie poniesione koszty, na końcu podawały zysk lub stratę. W kolejnych latach przychody i koszty zostały ujęte w osobnych kolumnach. W takim zestawieniu przychody były równe kosztom – z powodu przeniesienia osiągniętego zysku lub straty na przeciwną stronę. Zwiększyła się również wartość informacyjna badanego sprawozdania. W obu przypadkach można zauważyć początki układu rodzajowego kosztów. Wskazuje na to zużycie energii, amortyzacja oraz koszty finansowe, to jest „strata na różnicy kursu papierów procentowych” oraz „strata na walucie”. Nie zmienia to faktu, iż w dalszym ciągu były wykazywane w sposób nieuporządkowany.

Podsumowanie

Ze względu na brak jednolitych unormowań prawnych co do sposobu sporządzania bilansu oraz rachunku zysku i strat do roku 1933 były one sporządzane w sposób dowolny, chaotyczny. W bilansach pozycje nie były szeregowane w zależności od płynności danych składników, tylko w zależności od ich istotności dla jednostki. Składniki aktywów trwałych występowały naprzemiennie z aktywami obrotowymi. Nie zachowywano podziału na aktywa trwałe i obrotowe oraz kapitał własny i obcy. Nie używano nazwy „Aktywa”, tylko stan czynny lub majątek, a „Pasywa” nazywano stanem biernym lub źródłami. Nie wprowadzono jednolitych nazw składników bilansu i zdarzało się, że ich nazwy były poprzedzane słowem „rachunek” (r-k). Z tej przyczyny trudno było porównać stan majątkowy przedsiębiorstw, i to nawet tych, które miały podobny przedmiot działalności i funkcjonowały w jednym rejonie gospodarczym. Natomiast w rachunkach zysków i strat wykazywane były tylko te pozycje, które akurat występowały w danym okresie. Nie stosowano także jednolitego nazewnictwa, przychody i koszty podawano w jednostronnej lub dwustronnej tabeli. W niektórych przykładach zysk był wykazywany jako różnica między przychodami a kosztami, jako „pozostaje do podziału”. Częściej suma kosztów była równa sumie przychodów, gdyż zysk/strata była przenoszona do rozchodów lub przychodów jako „pozostałość”.

Bibliografia

Spis literatury

Benis A., *Studja Akcyjne*, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1932.

Frendzel M., Jaruga A. A., Szychta A., *Zasady wyceny bilansowej w Polsce w okresie międzywojennym* [w:] *Polska Szkoła Rachunkowości*, Gmytrasiewicz M., Karmańska A. (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.

Kabalski P., *Wybrane problemy stosowania Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.

Turzyński M., *Regulacje kodyfikacji napoleońskich w zakresie rachunkowości*, "Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości nr 57 (113)", Stowarzyszenie Księgowych w Polsce Rada Naukowa, Warszawa 2010.

Akty prawne

Dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r., Dz. Pr. Z 1919 r. Nr 15, poz. 201

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz.U. z 1928 r. Nr 39, poz. 383.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Prawo o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

Ustawa handlowa austriacka z 1862 r.

Ustawa z dnia 13 listopada 1923 r. w przedmiocie niektórych zmian w dekrete z dnia 8 lutego 1919 r. o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., Dz.U. 1994 Nr 121, poz. 591, z późn. zm. dalej zwana ustawą o rachunkowości.

Strony internetowe

Zasoby Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej:

<http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=28012&from=publication>

Zasoby Mazowieckiej Biblioteki Cyfrowej:

<http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/docmetadata?id=28013&from=publication>

Zasoby Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej:

<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=94132&tab=3>.

Zasoby Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej:

<http://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=39088>.

Rozdział 4

Sprawozdawczość finansowa w Polsce w latach 1934-1939

Adrianna Jaśkowiak*

Wprowadzenie

Współcześnie rachunkowość podlega ewolucji. Zmienia swoją formę oraz zakres prezentowanych informacji. Obecnie uznawana jest za system retro- i prospektywny¹, który dotyczy zarówno teraźniejszości, jak i przyszłości, za sprawą ewidencji i planowania rzeczywistości gospodarczej. W okresie międzywojennym rachunkowość miała głównie charakter retrospektywny, zgodnie z którym uznawano, że: „księgowość ma za zadanie przedstawić stan majątkowy oraz wynik pracy przedsiębiorstwa w dowolnym czasie”². Coraz częściej oczekiwano od rachunkowości danych umożliwiających analizę działalności jednostki, czyli takich informacji, które będą porównywalne, poprzez prezentowanie takich samych elementów sprawozdań finansowych, stosowanie takiego samego nazewnictwa i kształtu. Aktami normującymi sporządzanie sprawozdań finansowych dla niektórych jednostek był kodeks handlowy wprowadzony w 1934 r. oraz Rozporządzenie Ministrów: Przemysłu i Handlu, z dnia 20 kwietnia 1934 r.

Celem rozdziału jest analiza uregulowań prawnych oraz ich wpływu na sporządzanie sprawozdań finansowych w okresie od 1934 do 1939 roku. W sprawozdaniach, badaniu podlegała wyłącznie struktura i zawartość bilansu oraz rachunku zysków i strat, sporządzonych w tym okresie.

* Studentka kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ W. Brzezina, *Ogólna teoria rachunkowości*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie, Warszawa 1998, s. 18.

² A. Bieniek, *Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych*, Wydano przy finansowym współudziale Funduszu Naukowego Zrzeszenia Pracowników Banku Polskiego, Warszawa 1935, s. 1.

Regulacje prawne zasad sporządzania sprawozdań finansowych od roku 1934

Odbudowane, niepodległe państwo polskie nie posiadało własnych uregulowań prawnych, co powodowało przejmowanie przepisów od państw zaborczych. W wyniku tego, w kraju posługiwano się czterema kodeksami: niemieckim, austriackim, rosyjskim oraz kodeksem francuskim, który obowiązywał na ziemiach nowopowstałego Księstwa Warszawskiego³. Brak własnego systemu prawnego oraz liczne problemy, z którymi mierzyła się polska gospodarka po I wojnie światowej, przyczyniały się do stosowania w księgach rachunkowych nieujednoliconych metod rachunkowości, a tym samym różnorodnych wzorów i nazewnictw w sprawozdawczości finansowej. Znaczącym momentem dla rozwoju sprawozdawczości, który uregulował system prawny w Polsce, było wprowadzenie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej. Dnia 27 czerwca 1934 roku wprowadzono kodeks handlowy, który został uznany za jeden z najnowocześniejszych na świecie⁴. Kodeks istotnie zmienił dotychczasowe przepisy o księgowości handlowej⁵, regulując prowadzenie rachunkowości wyłącznie przez kupców oraz przez spółki osobowe i kapitałowe. Kodeks handlowy zobowiązywał kupców oraz spółki jawne i komandytowe, przy rozpoczęciu działalności lub na koniec każdego roku, do sporządzania inwentarza oraz bilansu⁶. Inne zasady sprawozdawczości finansowej dotyczyły spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółek akcyjnych, które były zobligowane w ciągu dwóch miesięcy⁷, po upływie roku obrotowego, do sporządzania: bilansu na dzień bilansowy, rachunku zysków i strat za rok ubiegły oraz dokładnego pisemnego sprawozdania z działalności spół-

³ Od stycznia 1812 r. Księstwo Warszawskie znajdowało się pod okupacją rosyjską. Prawnie przestało istnieć w 1815 r., kiedy na kongresie wiedeńskim zostało podzielone na 4 części.

⁴ W. Bień, *1907-1997 Rachunkowość historia perspektywy*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 1997, s. 13.

⁵ A. Rakower, *Księgi handlowe (Rachunkowość Kupiecka) w świetle Polskiego Kodeksu Handlowego*, Warszawa 1933, s. 6.

⁶ Art. 57, Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy - dalej kodeks handlowy.

⁷ W przypadku spółki akcyjnej termin ten mógł być wydłużony o dalszy miesiąc, jeżeli tak stanowił statut. Szerzej zob.: Art. 420 Kodeksu handlowego.

ki⁸. Kodeks handlowy nie obejmował szczegółowych zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań finansowych, które zostały uregulowane w Rozporządzeniu Ministrów⁹. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej miało bardzo ogólny charakter¹⁰ i dopiero Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z 20 kwietnia 1934 r. szczegółowiej normowało zasady zawarte we wcześniejszym rozporządzeniu oraz dokładniej regulowało sposób sporządzania rachunku zysków i strat oraz bilansu.

Na mocy rozporządzenia w rachunku zysków i strat jednostki były zobowiązane do wykazania w oddzielnych pozycjach: kosztów administracji ogólnej, kosztów fabrykacji, kosztów sprzedaży, kosztów kredytów, podatków państwowych i komunalnych, różnic kursowych oraz odpisów amortyzacyjnych¹¹. Rozporządzenie pozwalało na wprowadzenie bardziej szczegółowego podziału w rachunku – na inne pozycje i ich uzupełnienia. Zgodnie z rozporządzeniem ministrów bilans jednostki powinien „obejmować cały majątek przedsiębiorstwa wraz z jego oddziałami (...) oraz ujawnić ostateczny wynik wszystkich czynności przedsiębiorstwa”¹². W rozporządzeniu przedstawiono spis pozycji, które powinny być wyszczególnione przez jednostkę w sporządzonym bilansie (por. tabela 1). Stronę aktywów podzielono na majątek stały i płynny oraz zobowiązano jednostki do wykazania majątku stałego, z uwzględnieniem podziału na poszczególne zakłady. Czysty zysk lub strata, będące pozostałością z lat ubiegłych, miały być wykazane w bilansie w oddzielnej pozycji.

⁸ Art. 246 i Art. 420 Kodeksu handlowego.

⁹ Rozporządzeniu Ministrów: Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych

¹⁰ R. Biadacz, *Rys historyczny rachunku zysków i strat w Polsce międzywojennej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” (E. Nowak, P. Bednarek, red. nauk.), nr 399, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, s. 58.

¹¹ Art. 3 Rozporządzenia Ministrów: Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych – dalej Rozporządzenie Ministrów.

¹² Art. 4 Rozporządzenia Ministrów.

Tabela 1. Wzór bilansu zgodny z Rozporządzeniem Ministrów z dnia 20.04.1934

Strona aktywów	Strona pasywów
Majątek stały.	Kapitały własne:
Grunty.	Kapitał zakładowy.
Budynki: fabryczne, gospodarcze, mieszkalne.	Wpłaty akcjonariuszy lub udziałowców na powiększenie kapitału zakładowego przed zarejestrowaniem.
Urządzenia techniczne (maszyny, kolejki, bocznice, tabor kolejowy, siatki, itp.)	Kapitał zapasowy: saldo z roku ubiegłego, dopisano w roku sprawozdawczym lub odpisano na pokrycie strat.
Inwentarz zakładowy i biurowy: żywy martwy (ruchomości).	Kapitały rezerwowe (z wyszczególnieniem).
Koncesje i patenty, licencje, itp.	Kapitał amortyzacyjny: saldo z roku ubiegłego, dopisano w roku sprawozdawczym.
Majątek płynny.	Kapitał obligacyjny.
Gotówka w kasie i bankach.	Zobowiązania:
Papiery procentowe.	Wierzyciele: akcepty, banki, kredyty hipoteczne, zaległe podatki, dostawcy, odbiorcy, różni.
Weksle w portfelu i w inkasie.	Zobowiązania z tytułu umów kartelowych: z tytułu operacji handlowych, z tytułu operacji finansowych.
Aukcje i udziały w innych przedsiębiorstwach.	Fundusze i zobowiązania specjalne (z wyszczególnieniem).
Materiały: surowce, pomocnicze i pędne.	Sumy przechodnie: Dochody dotyczące okresu przyszłego, Inne (wyszczególnić ważniejsze).
Półfabrykaty.	Sumy pozabilansowe (różni za gwarancje, żyra, kaucje, depozyty, itp.)
Gotowe wyroby i towary.	
Dłużnicy: akcjonariusze lub udziałowcy: zaległe wpłaty na kapitał zakładowy lub udziałowy, należności z tytułu kredytów finansowych, należności z tytułu umów kartelowych: z tytułu operacji handlowych, z tytułu operacji finansowych, odbiorcy, dostawcy, różni, wątpliwe należności: weksle protestowane, należności w postępowaniu rewindykacyjnym, inne.	
Inne aktywa (z wyszczególnieniem ważniejszych).	
Sumy przechodnie: wydatki dotyczące okresu przyszłego, inne (wyszczególnić ważniejsze).	
Sumy pozabilansowe (gwarancje, żyra, kaucje, depozyty, itp.)	

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: Rozporządzenie Ministrów: Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dn. 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych.

Rozporządzenie zobowiązywało jednostki do sporządzania bilansu zgodnie z wyszczególnionymi pozycjami, jeżeli odpowiadały one rodzajowi interesów przedsiębiorstwa. Akt dopuszczał możliwość sporządzania bilansu w sposób bardziej szczegółowy, niż przewiduje to rozporządzenie, pozwalając jednostce na dodatkowe podziały i uzupełnienia pozycji bilansu.

Metody prezentacji bilansu w praktyce gospodarczej w latach 1934-1939

Bilans stanowił istotę prac wielu teoretyków i praktyków rachunkowości w okresie międzywojennym¹³. Według K. Biesiekierskiego: „Zadaniem bilansu rocznego jest przedstawienie w możliwie krótkiej, a jasnej i zrozumiałej formie stanu całego majątku przedsiębiorstwa, oraz wyniku (zysku lub straty), osiągniętego w ubiegłym roku gospodarczym”¹⁴. Natomiast zgodnie z B. Jacha-Chamiec w bilansie „ustalamy z jednej strony wartość wszystkiego, co znajduje się w majątku i co posiada dla nas jakkolwiek bądź wartość pieniężną, z drugiej strony wykazujemy wszystkie nasze długi i zobowiązania”¹⁵.

Mimo unormowania regulacji prawnych dotyczących sprawozdawczości finansowej oraz powstawania licznych opracowań i dzieł związanych z rachunkowością, nie wszystkie jednostki sporządzały bilans jednokowo. W rozdziale przedstawiono 2 bilanse, które odzwierciedlają różne metody sporządzania i nazewnictwa pozycji bilansowych.

Bilans Radomskiego Towarzystwa Elektrycznego Spółki Akcyjnej z 31 grudnia 1937 r. składa się z dwóch równych sobie stron – aktywów i pasywów. Aktywa jednostki, zgodnie z założeniami kodeksu handlowego, zostały podzielone na majątek stały i majątek trwały (por. tabela 2).

¹³ A. Banaszkiwicz, *Zasady inwentaryzowania i bilansowania w dwudziestolecu międzywojennym w Polsce – zarys problemu*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 70 (126), SKwP, Warszawa 2013, s. 158.

¹⁴ K. Biesiekierski, *Zasady Buchalterii ogólnej, Wykład teoretyczny*, skład w księgarni E. Wende i S-ki (T. Hiż i A. Turkuł), Warszawa 1913, s. 232.

¹⁵ B. Jacha-Chamiec, *Rachunkowość rolna*, Warszawa 1938, s. 55.

Tabela 2. Aktywa Radomskiego Towarzystwa Elektrycznego Spółka Akcyjna

	Zł.	gr.	Zł.	gr.	Zł.	gr.
I. Majątek stały.						
Grunty			191.260	14		
Budynki:						
Fabryczne	322.688	00				
Gospodarcze	12.365	60				
Mieszkalne	104.810	59	439.864	19		
Urządzenia techniczne			3.749.745	16		
Sieć			2.405.876	24		
Ruchomości			129.268	15	6.916.013	88
II. Majątek płynny.						
Gotówka w kasie i bankach	6.376	47				
Udziały	100	00				
Weksle w portfelu i inkasie	63.597	61	70.074	08		
Materiały	354.820	54				
Towary	4.730	39	359.550	93		
Dłużnicy:						
Abonenci	303.669	32				
Magistrat m. Radomia za kaucję	11.800	00				
Różni	453.301	99	768.771	31		
Wątpliwe należności:						
weksle protestowane	21.296	26				
inne należności	18.483	72	39.779	98	1.238.176	30
Inne aktywa:						
odszkodowania za zrzeczenie się prawa skupu elektrowni			589.007	79		
Sumy przechodnie:						
rozliczenia międzyokresowe			114.539	26	703.547	05
Papiery procentowe obce zdeponowane					8.857.737	23
Weksle gwarancyjne własne			1.778	0		
" " obce			10.000	0		
" zażyrowane w obiegu			42.950	0		
			52.107	29	106.835	29
					8.964.572	52

Źródło: Sprawozdanie za rok 1937, Radomskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna.

Pasywa w bilansie spółki zostały podzielone na: kapitały własne, kapitał amortyzacyjny, zobowiązania i zyski (por. tabela 3). Pozycją sugerowaną w kodeksie, która nie wystąpiła w pasywach jednostki, jest kapitał obligacyjny, który mógł nie występować w spółce.

Tabela 3. Pasywa Radomskiego Towarzystwa Elektrycznego Spółka Akcyjna

	Zł.	gr.	Zł.	gr.	Zł.	gr.
I. Kapitały własne.						
Kapitał akcyjny (2400 akcji)			1.800.000	00		
Kapitał zapasowy:						
saldo z roku ubiegłego	144.700	49				
odpisano w roku sprawozdawczym	10.822	44	155.522	93		
Kapitał amortyzacji koncesji:						
saldo z roku ubiegłego			1.213.310	47	3.168.833	40
II. Kapitał amortyzacyjny.						
Saldo z roku ubiegłego			4.328.174	29		
Dopisano w roku sprawozdawczym			285.417	86		
			4.613.592	15		
Odpisano			95.338	76	4.518.253	39
III. Zobowiązania.						
Wierzyciele:						
Banki			34.795	00		
Dostawcy			26.544	68		
Electropol			492.821	41		
różni wierzyciele			225.129	35		
różne zobowiązania			222.613	79	1.001.904	23
Sumy przechodnie:						
rozliczenia międzyokresowe					6.066	74
IV. Zyski						
Pozostałość z lat ubiegłych			33.509	55		
Zysk za rok 1937			129.169	92	162.679	47
					8.857.737	23
Depozyt papierów procentowych obcych			1.778	00		
Weksle gwarancyjne własne			10.000	00		
Różni za weksle gwarancyjne			42.950	00		
Zobowiązania z tytułu żyra weksli			52.107	29	106.835	29
					8.964.572	52
Ogólna suma zobowiązań zagranicznych					492.821	41

Źródło: Sprawozdanie za rok 1937, Radomskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna.

W sprawozdaniu Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp.¹⁶ w Łodzi, za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1934 r., opublikowano rachunek bilansu. Został on podzielony na stan czynny i bierny. Pozycje stanu czynnego (por. tabela 4) rozpoczynają się od kasy, następnie wyszczególniono lokaty w bankach, pożyczki, papiery wartościowe własne, udziały, sumy przechodnie, wydatki zwrotne i ruchomości. Oznacza to, że stan czynny rozpoczyna się od najpłynniejszego elementu, którym są środki pieniężne i nie został podzielony na majątek trwały i płynny. Drugą część stanu czynnego stanowią: inkaso, różni za weksle gwarancyjne oraz depozyty i zastawy.

¹⁶ Zapis oryginalny. Znaczenie: z ograniczoną odpowiedzialnością, obecnie z o.o.

Tabela 4. Stan czynny rachunku bilansu Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp.

Stan czynny					
Tytuł rachunku		Zł.	gr.	Zł.	gr.
1.	Kasa			7545	49
2.	Lokaty w bankach			6692	01
	a) wekslowe	311.762	50		
	b) weksle protest. i w egzekucji	53.209	50		
3.	c) w r-ku bieżącym	5.178	-	370.150	-
4.	Papiery wartościowe własne			17.623	73
5.	Udziały własne			500	-
6.	Różni dłużnicy			20.974	38
7.	Sumy przechodnie			6.580	-
8.	Wydatki zwrotne			14.127	08
9.	Ruchomości			10.948	-
	Razem			455.140	72
10.	Inkaso w portfelu i u korespond.			14.357	50
11.	Różni za weksle gwarancyjne			66	-
12.	Depozyty i zastawy			39.377	40
	Ogółem			508.941	62

Źródło: Sprawozdanie Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. w Łodzi, za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1934 roku.

Stan bierny rachunku bilansu także nie został podzielony zgodnie z regulacjami kodeksu (por. tabela 5).

Tabela 5. Stan bierny rachunku bilansu Robotniczego Banku Spółdzielczego

Stan bierny					
Tytuł rachunku		Zł.	gr.	Zł.	gr.
1.	Udziały			141.703	99
2.	Fundusze:				
	a) zasobowy	15.255	58		
	b) amortyzacyjny	2.117	60		
	c) bud. wł. domu	15.224	37		
	d) krzew. oszczędn.	-	-	32.597	55
3.	Wkłady:				
	a) terminowe	26.181	67		
	b) bezterminowe	172.886	51		
	c) Koło Ciutaczy	28.341	60	227.409	78
4.	Salda kredytowe r-ków bież.			77	-
5.	Redyskonto			16.890	-
6.	Różni wierzyciele			4.043	17
7.	Sumy przechodnie			2.599	62
8.	Odset. i dywidenda niepodjęte			6.488	26
9.	Odset. pobrane na rok następny			3.329	22
10.	Wpłaty na protesty			13.890	10
11.	Czysta nadwyżka			6.112	3
	Razem			455.140	72
12.	Różni za inkaso			14.357	50
13.	Weksle gwarancyjne			66	-
14.	Różni za depozyty i zastawy			39.377	40
	Ogółem			508.941	62

Źródło: Sprawozdanie Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. w Łodzi, za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1934 roku.

Pierwszą jego część stanowią: udziały, fundusze, wkłady, salda kredytowe rachunków bieżących, redyskonto, różni wierzyciele, sumy prze-

chodnie, odsetki i dywidendy niepodjęte, odsetki pobrane na rok następny, wpłaty na protesty oraz czysta nadwyżka, określająca wynik finansowy, ustalony w rachunku zysków i strat. Drugą część stanu biernego stanowią: różni za inkaso, weksle gwarancyjne, różni za depozyty i zastawy.

W sprawozdaniu Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. w Łodzi, zamiast bilansu, zawarto rachunek bilansu. Układ tego rachunku mógł odpowiadać układowi zawartemu w księdze głównej, dlatego elementy były ułożone w różny sposób i nie wyszczególniono w nich podziału na majątek płynny i stały.

Wartość informacyjna i układ rachunku zysków i strat

Dynamiczny rozwój rachunku zysków i strat przypadł na pierwszą połowę XX wieku¹⁷, uznając go za składnik sprawozdania finansowego uzupełniający informacje dostarczane przez bilans¹⁸ oraz element niezbędny przy analizie osiągniętych wyników przez jednostkę¹⁹.

Rachunek zysków i strat Radomskiego Towarzystwa Elektrycznego Spółka Akcyjna został przedstawiony w dwustronnej tabeli, w której po lewej stronie przedstawiono straty, a po prawej zyski (por. tabela 7). Straty zostały podzielone na wydatki eksploatacyjne; procenty, dyskonto, prowizje; odpisy amortyzacyjne i różne straty. Jednocześnie można zauważyć załączki układu funkcjonalnego, na co wskazują „koszty administracji ogólnej”, a także układu rodzajowego, np. „amortyzacja majątku”, „podatki państwowe” (których obowiązek wykazania wynikał z Rozporządzenia Ministrów z 1934 r.). Strony rachunku są sobie równe poprzez skorygowanie strat nienazwaną pozycją wykazaną w bilansie jako „zysk za rok 1938”. Zyski jednostki zawierają mniej szczegółowe pozycje, czego przyczyną mógł być brak określonych uregulowań w Rozporządzeniu Ministrów.

¹⁷R. Biadacz, *Rys historyczny rachunku zysków i strat w Polsce międzywojennej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” (E. Nowak, P. Bednarek, red. nauk.), nr 399, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Wrocław 2015, s. 58.

¹⁸ S. Jędrzejewski, M. Urbaszek, M. Kowalczyk, *Ewolucja systemu rachunkowości polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Wyd. SiZ, Łódź 2017, s. 25.

¹⁹ M. J. Bakonow, *Analiza bilansu i sprawozdawczości przedsiębiorstw handlowych*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1951, s. 15.

Tabela 6. Rachunek zysków i strat Radomskiego Towarzystwa Elektrycznego Spółka Akcyjna

Straty.			za rok 1937				Zyski.	
	Zł.	gr.	Zł.	gr.	Zł.	gr.	Zł.	gr.
Wydatki eksploatacyjne:								
Koszty administracji ogólnej	195.538	02					33.509	55
" Wytwarzania energii	271.153	51					1.440.414	14
" ogólne	71.471	59					3.668	23
Podatki państwowe	37.683	08					49.811	70
5% Oplata koncesyjna	68.039	39					17.111	25
Utrzymanie urządzeń	95.074	69	738.960	28				
Procenty, dyskonto, prowizje:								
7% od pożyczki	33.779	60						
Dyskonto, prowizje od inkasa i inne	10.022	68	43.802	28				
Odpisy amortyzacyjne								
1/15 odszkodowania za prawo skupu elektrowni	84.143	97						
Amortyzacja majątku	285.417	86	369.561	83				
Różne straty:								
Z wypłaconych miastu naprzód na r-k 5% skreślono	99.088	83						
Podatki państwowe za ubiegłe okresy	83.806	53						
Inne straty	46.615	65	229.511	01				
			162.679	47				
Zyski do podziału			1.544.514	87			1.544.514	87

Źródło: Sprawozdanie za rok 1937, Radomskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna.

Rachunek zysków i strat Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. sporządzony był w formie dwustronnej tabeli, której lewą stronę uznano za straty, a prawą za zyski (por. tabela 8). Zysk jednostki, uznany w bilansie, został wykazany w pozycji strat jako „czysta nadwyżka za 1934 rok”. W rachunku wykazano m. in. umorzenie ruchomości, czyli inaczej nazwane odpisy amortyzacyjne, a także odpisy od długów bankowych i redyskonta, czyli koszty kredytów. Zestawienie nie zawiera kosztów podatkowych.

Tabela 7. Rachunek zysków i strat Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp.

Straty		Zł.	gr.	Zyski		Zł.	gr.
1.	a) od wkładów i r-ków lokacyjnych bieżących (czekowych)	9.987	77	1.	a) od pożyczek	47.519	66
	b) od długów bank. i redyskonta	1.120	16		b) od papierów wartościowych	461	71
	c) prowizja	985	33		c) prowizja	221	63
2.	Koszty handlowe i administracji (koszty prowadzenia brutto)	40.674	08	2.	Zwroty kosztów handl. i administracyjnych	15.482	56
					3.	Dochód z loterii państwowej	1.251
3.	Umorzenie 10% ruchomości	1.094	80	4.	Różne straty odzyskane	140	-
4.	Straty na niewypł. dłużn.	989	75				
5.	Umorzenie części kosztów remontu lokalu	783	46				
6.	Czysta nadwyżka za 1934 rok	6.112	03				
		65.076	60			65.076	60

Źródło: Sprawozdanie Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. w Łodzi za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1934 roku.

Podsumowanie

Analizując powyższe elementy sprawozdań finansowych, można stwierdzić, że były one tworzone w różnorodny sposób. Nie wszystkie jednostki sporządzały swoje sprawozdania zgodnie z powstałymi w tym okresie regulacjami prawnymi. Przykładem jednostki sporządzającej bilans i rachunek zysków i strat, zgodnie z omawianymi regulacjami, było Radomskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna. Było ono zobowiązane do sporządzania sprawozdań finansowych zgodnie z kodeksem i rozporządzeniem. Spółka Akcyjna podzieliła swój bilans na majątek stały i płynny oraz kapitał własny, amortyzacyjny i zobowiązania, pomijając kapitał obligacyjny. Również rachunek zysków i strat uwzględniał podział na wyszczególnione w regulacji koszty. Sprawozdanie Robotniczego Banku Spółdzielczego z ogr. odp. było sporządzone w sposób niezgodny z rozporządzeniem. Elementy różniły się od siebie, prezentując różną formę, nazewnictwo i kolejność przedstawionych informacji. W bilansie jednostka nie dzieliła aktywów na majątek płynny i trwałe, a także nie wyszczególniała pozycji sugerowanych przez Rozporządzenie Ministrów. Również rachunek zysków i strat miał dowolną formę i nie uwzględniał istotnych pozycji, umożliwiających porównywalność sprawozdań finansowych różnych jednostek.

Bibliografia

- Bakonow M. J., *Analiza bilansu i sprawozdawczości przedsiębiorstw handlowych*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1951.
- Banaszkiewicz A., *Zasady inwentaryzowania i bilansowania w dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce – zarys problemu*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 70 (126), SKwP, Warszawa 2013.
- Biadacz R., *Rys historyczny rachunku zysków i strat w Polsce międzywojennej*, „Zeszyty naukowe uniwersytetu ekonomicznego w Krakowie”, (E. Nowak, P. Bednarek, red. nauk.), nr 399, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Wrocław 2015.
- Bieniek A., *Księgowość w przedsiębiorstwach przemysłowych*, wydano przy finansowanym współudziale Funduszu Naukowego Zrzeszenia Pracowników Banku Polskiego, Warszawa 1935.
- Bień W., *1907-1997 Rachunkowość historia perspektywy*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 1997.
- Biesiekierski K., *Zasady Buchalteryi ogólnej, Wykład teoretyczny*, skład w księgarni E. Wende i S-ki (T. Hiż i A. Turkuł), Warszawa 1913.
- Brzezin W., *Ogólna teoria rachunkowości*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie, Warszawa 1998.
- Jachca-Chamiec B., *Rachunkowość rolna*, Warszawa 1938.
- Jędrzejewski S., Turzyński M., Jaśkowiak A., *Ewolucja sprawozdań finansowych polskich stowarzyszeń w okresie XIX – XXI wieku*, Wyd. SIZ, Łódź 2017.
- Jędrzejewski S., Urbaszek M., Kowalczyk M., *Ewolucja systemu rachunkowości polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, Wyd. SIZ, Łódź 2017.
- Rakower A., *Księgi handlowe (Rachunkowość Kupiecka) w świetle Polskiego Kodeksu Handlowego*, Warszawa 1933.
- Rozporządzenie Ministrów: Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy.

Rozdział 5.

Bilans i rachunek zysków i strat spółek akcyjnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce

Justyna Lebioda*

Wprowadzenie

Dwudziestolecie międzywojenne było niezwykle trudnym okresem dla Polski. Kluczowym momentem w rozwoju rachunkowości było odzyskanie przez Polskę niepodległości, które miało miejsce 11 listopada 1918 roku. Był to okres normowania polskiego prawa. W tym czasie wystąpiła również konieczność uregulowania zasad rachunkowości, a w szczególności zasad sporządzania sprawozdań finansowych. Do roku 1933 na terytorium Polski obowiązywały cztery różne regulacje – pochodzące z państw zaborczych.

Wprowadzenie w życie Kodeksu handlowego w 1934 roku oraz Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27 października 1933 r. i wydane do niego rozporządzenia miały istotne znaczenie dla zasad sporządzania bilansów oraz sprawozdawczości finansowej. „Nakazywało ono uwiidocznć w bilansach, zamknięciach rachunkowych i sprawozdaniach rocznych wszystkie dane niezbędne do dokładnego przedstawienia stanu i rozwoju gospodarczego osoby prawnej”¹. Zawierały przepisy regulujące treść bilansu oraz rachunku zysków i strat w spółkach kapitałowych. Zaczęły obowiązywać jednolite zasady, zaprzestano sporządzania bilansów

¹ A. Jaruga, P. Kabalski, *Od niemieckich ksiąg handlowych do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Zarys historii regulacji rachunkowości w Polsce*, [w:] *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości*, red. I. Sobańska, P. Kabalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 57.

według różnych unormowań obowiązujących na terenach dawnych zaborów.

W praktyce gospodarczej sprawozdania finansowe spółek akcyjnych sporządzanych w latach 1918-1933 znacznie różniły się od tych z lat 1934-1939. Wniosek ten potwierdza T. Bernadzikiewicz stwierdzając, że przeglądając dane poszczególnych krajów oraz rozpatrując przedsiębiorstwa w ramach jednej gospodarki narodowej i w zakresie dowolnie wybranej gałęzi produkcji, można zauważyć różnorodność metod bilansowania².

Dodatkowo bilanse spółek akcyjnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego znacznie różniły się od bilansów przedsiębiorstw jednostkowych. Charakterystyczne dla bilansów spółek kapitałowych było to, że kapitał spółki akcyjnej nie był wykazywany w jednej kwocie, lecz podzielony na kapitał początkowy, czyli kapitał akcyjny, przyrosty kapitału w latach poprzednich, czyli fundusze rezerwowe i przyrost w ostatnim roku, czyli czysty zysk³. W bilansach przedsiębiorstw jednostkowych nie stosowano takiego podziału. W „początkach funkcjonowania jednolitych unormowań zasad rachunkowości w Polsce nie występowało pojęcie sprawozdania finansowego”⁴ jednak zawsze składało się ono z kluczowego elementu jakim jest bilans i bardzo często – z rachunku zysków i strat, nazywanego rachunkiem wyników lub inaczej. Bywało, że sprawozdanie finansowe określano mianem bilansu, nawet, jeśli składało się również z innych elementów. Jednak bez względu na jego określenie, kluczowym jego elementem był bilans, a w przypadku, gdy występował element wynikowy⁵, to stanowił on jedynie uszczegółowienie bilansu.

² T. Bernadzikiewicz, *Nowe prawo o bilansach geneza- system- ocena*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1934, s. 9.

³ W. Góra, *Analiza bilansów. Skrypty wykładów na Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Nakładem Związku Księgowych w Polsce, Warszawa 1932/3 r., s. 9.

⁴ S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016, s.38.

⁵ Piszząc o elemencie wynikowym, autorka ma na myśli odpowiednik współczesnego rachunku zysków i strat, który w badanym okresie określany był jako rachunek wyników, rachunek strat i zysków, straty i zyski, itp.

Bilans spółek akcyjnych w początkowym okresie niepodległości Polski

W okresie pierwszych lat niepodległości Polski na jej terenie obowiązywały cztery różne akty prawne określające zasady rachunkowości. Na ziemiach „kongresówki” obowiązywał kodeks handlowy francuski z roku 1809, który w art. 8-16, w dziale „O księgach handlowych”, określał zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych. Na ziemiach, które wcześniej objęte były zaborem rosyjskim, obowiązywały przepisy tego kraju. Na terenach objętych zaborem pruskim obowiązywał kodeks handlowy niemiecki z 1897 roku, na terenach zaboru austriackiego obowiązywała ustawa handlowa austriacka, która w art. 28-40 określała zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych przez kupców. Wszystkie te przepisy nie określały szczegółowych zasad rachunkowości, ani zakresu informacyjnego sprawozdań finansowych, nakazywały jedynie, w bardzo ogólnych sformułowaniach, prowadzenie ksiąg rachunkowych przez kupców i sporządzanie sprawozdań finansowych, które określane były różnorodnie (bilanse, zamknięcie roczne, itp.). Choć w literaturze można spotkać się ze stanowiskiem, że „treść sprawozdania określa bardzo szczegółowo małopolska ustawa handlowa”⁶, to analiza obowiązujących ówczesnie aktów prawnych prowadzi do wniosku, że został w nich określony jedynie obowiązek sporządzenia bilansu, a nie szczegółowe zasady ich sporządzania. Wnioski te dotyczą wszystkich regulacji odnoszących się do zasad oraz obowiązku sporządzania sprawozdań finansowych obowiązujących w Polsce w latach 1918

⁶ T. Seifert, *Polskie bilansoznawstwo*, Książnica-Atlas, Lwów-Warszawa 1930, s. 4. Pisząc o małopolskiej ustawie handlowej, autor prawdopodobnie miał na myśli austriacki kodeks handlowy z 1862 roku, gdyż to prawo obowiązywało w tym okresie, na tym terenie. Akt ten w art. 28-40 określał zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych przez kupców. W art. 29 wskazuje, że „każdy kupiec przy zaczęciu swego przedsiębiorstwa spíše dokładnie swe nieruchomości, wierzytelności i długi, wszelką gotowiznę i inne przedmioty, wyrazi zarazem wartość tychże przedmiotów i zrobi przy końcu spisu zestawienie wskazujące stosunek majątku do długów; następnie sporządzać będzie w każdym roku takż inwentarz i taki bilans swego majątku. Jeżeli kupiec ma skład towarów, którego inwentaryzację skutkiem natury przedsiębiorstwa niełatwo w każdym roku dałoby się uskuteczyć, dosyć będzie inwentarz składu towarów co dwa lata sporządzać”. Dodatkowo w art. 31 określony został sposób wyceny, zgodnie z którym „spisując inwentarz i bilans, należy przy wszystkich przedmiotach i wierzytelnościach taką położyć wartość, jaką miałyby w chwili spisowania. Wierzytelności wątpliwe ocenić należy według prawdopodobnej ich wartości; wierzytelności zaś, których ściągnąć niepodobna, winny być odpisane.

-1933. W okresie tym zasady sporządzania bilansu oraz innych elementów sprawozdania finansowego były opisywane w literaturze, natomiast z jej analizy wynika, że choć były definiowane, jednak nie były jednolite dla całego kraju. Bywało, że proponowane zasady ich sporządzania były stosunkowo uniwersalne – skierowane do szerszej grupy jednostek (w tym spółek akcyjnych)⁷. Inni autorzy z tego okresu proponowali układ elementów sprawozdania finansowego (w szczególności bilans) dostosowany do przedmiotu działalności jednostki, np. W. Góra proponuje różne bilanse dla przedsiębiorstw handlowych, produkcyjnych, a inny dla banków⁸.

Analiza stosowanej praktyki w zasadach sporządzania sprawozdań finansowych spółek akcyjnych w okresie 1918-1933 pozwala stwierdzić, że ich jakość informacyjna, układ elementów i określenia były bardzo różne i w rzeczywistości część sprawozdań finansowych spółek akcyjnych sporządzana była z bardzo dużą szczegółowością, a część z nich prezentowana była w bardzo syntetycznym ujęciu.

Jako przykład stosowanej praktyki w prezentacji sprawozdań finansowych można wskazać sprawozdanie finansowe Spółki akcyjnej Drzewnego Przemysłu i Handlu z dnia 30 czerwca 1920 roku, które składało się z bilansu i rachunku zysków i strat. Bilans (por. tabela 1) zaprezentowano w ujęciu syntetycznym bez zachowania płynności. W aktywach, nazwanych stanem czynnym, w pierwszej kolejności zaprezentowano gotowiznę, czyli wyroby gotowe, a następnie wyszczególniono papiery wartościowe, nieruchomości i lasy, ruchomości, inwentarz żywy oraz należności od dłużników. Dalej zaprezentowano materiały drzewne oraz, w osobnej pozycji, materiały techniczne i aprowizację. Zestawienie strony aktywów bilansu zamykają koszty organizacyjne, które aktualnie nie zaliczają się do składników bilansu. Stan bierny w bilansie, czyli pasywa, reprezentują kapitał własny, kapitał zakładowy, wierzyciele oraz zysk.

⁷ Np. A. Moroziewicz, *Wykłady o bilansach*, Wydawnictwo Wychowawców Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronberga, Warszawa 1923, s. 39. Autor ten określa również zakres informacyjny rachunku strat i zysków i nazywa te elementy zamknięciami rocznymi. Dodatkowo proponuje również układ inwentarza, który jest w rzeczywistości uszczegółowieniem bilansu.

⁸ W. Góra, *Buchalterya*. Tom III, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913.

Tabela 1. Bilans Spółki akcyjnej Drzewnego Przemysłu i Handlu z dnia 30.06.1920 r.

Bilans			
STAN CZYNNY.		STAN BIERNY	
Gotowizna	Mk. 5,464,535.64	Kapitał zakładowy	Mk. 44,439,710.-
Papiery wartościowe	1,056,339.-	Kapitał zapasowy	1,929,075.-
Nieruchomości i lasy	29,714,227.17	Wierzyciele	29,241,187.26
Ruchomości	13,826,544.50	Zysk	7,808,318.88
Inwentarz żywy	5,262,149.-		
Dłużnicy	6,182,802.18		
Materiały drzewne	18,386,613.25		
Materiały techniczne i aprowizacja	3,211,095.40		
Koszty organizacyjne	313,985.-		
	83,418,291.14		83,418,291.14

Źródło: . Sprawozdanie finansowe spółki akcyjnej Drzewnego Przemysłu i Handlu

Rachunek zysków i strat (por. tabela 2) badanej spółki zaprezentowano w bardzo skróconej wersji. Po stronie Winien przedstawiono koszty organizacyjne, koszty handlowe, procenty oraz zysk do podziału, dla którego głębszej analizy sporządzono Podział Zysków. Zaprezentowano tam szczegółowy podział zysków osiągniętych w danym roku przez spółkę akcyjną. Rachunek strat i zysków posiada również stronę Ma, w której ujęto cały zysk brutto z bieżącego i poprzedniego roku (1919-1920).

Tabela 2. Rachunek zysków i strat Spółki akcyjnej Drzewnego Przemysłu i Handlu z dnia 30 czerwca 1920 r.

Rachunek Strat i Zysków.			
WINIEN.		MA.	
Koszty organiz.	791762.65	Zysk brutto	12,397,034.72
Koszty handlowe	2,899,626.59		
Procenty	1,047,326.60		
Zysk do podziału	7,808,318.88		
	12,397,034.72		12,397,034.72
Podział Zysków.			
Kapitał amortyzacyjny	2,144,029.49	Zysk do podziału	7,808,318.88
Kapitał zapasowy	390,415.94		
Podatki	704,615.27		
Wynagrodzenie Komisji Rewizyjnej	25,000.-		
Wynagrodzenie Członków Zarządu, tantjema Dyrekcji, Kierowników eksploatacji i gratyfikacja urzęd. n.	1,725,512.04		
Dywidenda dla Akcjonariuszy	2,250,000.-		
Na plebiscyt Górnego Śląska	20		
Na cele społeczne według uznania Zarządu i na kooperatyw. Dla urzęd. n.	300,000.-		
Zrzeszenie Właścicieli Lasów	45,000.-		
Centralnemu Tow. Roln.	23,746.14		
	7,808,318.88		7,808,318.88

Źródło: Sprawozdanie finansowe spółki akcyjnej Drzewnego Przemysłu i Handlu

Bilans spółek akcyjnych w początkowym okresie obowiązywania jednolitych unormowań zasad sporządzania bilansów

Od 1 stycznia 1929 roku spółki akcyjne funkcjonujące w Polsce zobowiązane były sporządzać sprawozdania finansowe zgodnie z nowymi przepisami obowiązującymi w całej Polsce⁹. Akt ten obowiązywał jedynie spółki akcyjne, a jednostki posiadające inną formę prawną zobowiązane były stosować inne przepisy, co powodowało, że sprawozdania finansowe spółek akcyjnych mogły nie być porównywalne ze sprawozdaniami innych podmiotów, np. spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Ponadto akt ten nie określał układu i składników sprawozdań finansowych a jedynie, w sposób fragmentaryczny, zasady wyceny.

W dniu 27 października 1933 roku zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych. Rozporządzenie to określało obowiązek sporządzania bilansów¹⁰, jednak było ono sformułowane w sposób bardzo ogólny i nie określało zasad prezentacji elementów. Zostało uszczegółowione Rozporządzeniem Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r.¹¹. Wejście w życie tego rozporządzenia spowodowało, że od roku 1934 sprawozdania finansowe, sporządzane na całym terytorium Polski przez osoby zobowiązane do prowadzenia ksiąg rachunkowych, powinny mieć jednolity układ.

Przedmiotem badania są bilanse oraz rachunki zysków i strat spółek akcyjnych, prowadzących swoją działalność na ziemiach Polski sporządzone w latach 1934-1939, po wprowadzeniu jednolitych unormowań dotyczących sprawozdawczości finansowej spółek. Pierwszym przykładem

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz. U. z 1928 r. Nr 39, poz. 383.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych, Dz. U. 1933 nr 84 poz. 623.

¹¹ Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., Dz. U. 1934 nr 37 poz. 337.

analizy jest bilans spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec” (por. tabela 3).

Bilans badanej spółki zaprezentowano w układzie syntetycznym, jednak nie zachowano zasady okresu wymagalności. Składniki aktywów zostały przedstawione z zachowaniem zasady szeregowania ich według stopnia płynności. Pierwsze zostały wykazane aktywa stałe, takie jak grunty, budynki i maszyny. Na końcu zaś ukazano aktywa płynne czyli gotówkę w kasie i bankach, materiały wykorzystywane do produkcji, należności od dłużników czy sumy przechodnie. W pasywach wyodrębniono kapitały podzielone na akcyjny, zapasowy i amortyzacyjny. Dodatkowo uwzględniono zyski i saldo z roku ubiegłego. W dalszej części pasywów wyszczególniono wierzycieli i zyski. W pasywach nie ma wyodrębnionych grup kapitału własnego i zobowiązań. Na samym dole, po obu stronach bilansu, przedstawiono depozyty. Bilans Spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec”, w porównaniu do wcześniej analizowanego bilansu, jest zauważalnie bardziej rozbudowany i szczegółowy.

Tabela 3. Bilans Spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec” na 31.03. 1934

Bilans na dzień 31 marca 1934 r.				
AKTYWA:	Zł.	PASYWA:		Zł.
Grunty	24.458,40	Kapitał Akcyjny		2.900.000
Budynki	958.709,12	Kapitał Zapasowy		
Maszyny i urządzenia techniczne	2.574.898,80	a) saldo z roku ubiegłego	531.895,70	
Kolej i kolejki wąskotor.	745.900,68	b) dopisano z zysków		
Inwentarz fabryczny	169.270,88	kamp. 1932/33	18.906,20	550.801,90
Gotówka w Kasie i Bankach	178.942,54	Kapitał Amortyzacyjny		
Papiery procentowe i udziały	163.516,64	a) saldo z roku ubiegł.	2.558.586,96	
Materiały magazynowe	116.149,82	b) dopisano w roku sprawozdawczym	206.392,55	2.764.979,51
Remanenty cukru, melasu i wystodków	2.908.530,50	Wierzyciele		1.025.967,05
Dłużnicy	259.817,39	Centralna sprzedaż cukru		1.094.347,83
Centralna sprzedaż cukru	482.632,69	Sumy przechodnie		5.262,95
Sumy przechodnie	163.467,56	Zyski		408.899,08
Gwarancje	3.963,30			8.750.258,32
	8.750.258,32			
Depozyty	43.500,--	Depozyty		43.500,--

Źródło: Sprawozdanie Spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec”

Spółka akcyjna w swoim sprawozdaniu finansowym ujawniła również rachunek strat i zysków (por. tabela 4), który znacznie różni się od rachunku sporządzonego przez spółkę akcyjną Drzewnego Przemysłu i Handlu w 1920 roku. Stronę winien tworzą złożone z dwóch układów koszty - rodzajowy i kalkulacyjny - oraz wartość remanentów, amortyzacja i zysk. Drugą część rachunku strat i zysków tworzy rozbudowana strona MA w której przedstawiono składniki w układzie syntetycznym i analitycznym. Zyski tworzą dywidenda do akcji, wyreklamowane od Dyrekcji kolejowej, ostateczne rozliczenie kredytu, premia asekuracyjna oraz pozycja z likwidacji rozrachunków. Następnie zaprezentowano wpływy ze sprzedaży z uwzględnieniem wartości remanentu.

Tabela 4. Rachunek zysków i strat Spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec” na dzień 31 marca 1934r.

Rachunek Strat i Zysków za kamp. 1933/34 r.				
WINIEN:	Zł.	MA:		Zł.
Koszty administracji ogólnej	60.230,92	Dywidenda do akcji		6.390,-
Koszty sprzedaży cukru	142.201,43	Wyreklamowane od Dyrekcji kolejowej		9.555,71
Koszty Kredytów	37.297,06	Z ostatecznego rozliczenia %% kred. akycz.		
Podatki państwowe i komunalne	200.896,85	kamp. 1931/32		3.315,05
Świadczenia socjalne	36.747,23	Premja asekuracyjna		1.545,34
Koszty nabycia kontyngentu	551.118,48	Z likwidacji rozrachunków z cukr. Leśmierz		
Koszty fabrykacji	1.810.208,81	Z kamp. 1924/25		1.343,90
Wartość remanentów z ubiegłej kampanji:		Wpływ ze sprzedaży cukru w		
a) cukru	2.007.746,08	Okresie sprawozdawczym	2.714.730,33	
b) melasu	7.510,-	Wartość remanentu cukru na		
Amortyzacja	206.392,55	31.3. 1934 r.	2.656.545,07	5.371.275,40
Zysk	408.899,08	Wpływ ze sprzedaży melasu	42.007,88	
		Wartość remanentu melasu na		
		31.3. 1934 r.	704,-	42.711,88
		Wpływ z sprzedane wyśłodki	32.861,21	
		Wartość remanentu wyśłodków na 31.3.1934	250,-	33.111,21
	5.469.248,49			5.469.248,49

Źródło: Sprawozdanie Spółki akcyjnej Cukrowni i Rafinerii „Rejowiec”

Następnym przykładem, pochodzącym z tego okresu, jest bilans (por. tabela 5.) oraz rachunek strat i zysków spółki akcyjnej Górnośląskiego Banku Związkowego sporządzonego na dzień 31 grudnia 1934 roku. Bilans badanej jednostki w przeciwieństwie do poprzedniego, zaprezentowany został w bardziej rozbudowanym układzie. Również posiada układ syntetyczny, czyli podział majątku spółki na aktywa i pasywa, jednak brak mu przedstawienia aktywów według płynności. Spis aktywów rozpoczynają

aktywa płynne, czyli kasa i sumy do dyspozycji, waluty zagraniczne oraz wyszczególnione papiery wartościowe własne. Następnie należności i inwestycje, czyli udziały i akcje, banki z podziałem na krajowe i zagraniczne, weksle, dłużnicy i pożyczki. Na końcu bilansu po stronie aktywów wyodrębniono jedynie nieruchomości jako składnik majątku stałego. Charakterystyczne dla analizowanego bilansu jest wyodrębnienie sum poszczególnych elementów grup. Składniki pasywów, podobnie jak w aktywach analizowanego bilansu, prezentowane są w podgrupach. Do kapitału spółki należą kapitał zakładowy, zapasowy, inne rezerwy oraz specjalny fundusz amortyzacyjny. W dalszej części zaprezentowano wkłady oraz zobowiązania, kolejno: względem wierzycieli, z inkasa, wobec banków i różne rozrachunki. Stronę pasywów kończą zyski z lat ubiegłych oraz roku, za który sporządzono sprawozdanie finansowe. Poniżej sum aktywów i pasywów przedstawiono wartość inkaso. Wynik finansowy spółki, który jest elementem kapitału własnego, zaprezentowany został na końcu jako oddzielna pozycja – Rachunek Strat i Zysków.

Tabela 5. Bilans roczny (netto) spółki akcyjnej Górnośląskiego Banku Związkowego na dzień 31 grudnia 1934 r.

AKTYWA		Zł.	PASYWA		Zł.
Kasa i sumy dyspozycji w Banku Polskim I P.K.O.		29.405.31	Kapitały własne:		
Waluty zagraniczne		125.91	a) zakładowy	1.000.000.-	
Papiery wartościowe własne			b) zapasowy (wg. Ustawy)	137.000.-	
a) bilety skarbowe	500.000.-		c) inne rezerwy	104331.34	
b) pożyczki państwowe	81.955.50		d) fundusz amortyzac.	28.800.-	1.270.131.34
c) akcje	41.500.-		Wkłady:		
Udziały i akcje w przedś.konsorcjalnych		453.000.-	a) terminowe	24.170.-	
Banki krajowe		4.833.321.57	b) a vista	169.448.37	193.618.37
Banki zagraniczne		3.626.53	Wierzyciele		81.361.50
Weksle z dyskontowane		170.478.21	Zobowiązania z inkasa		1.602.11
Dłużnicy:			Banki krajowe		184.293.20
a) zabezpieczone	369.743.07		Banki zagraniczne (wkłady długoterminowe)		5.209.210.22
b) niezabezpieczone	180.945.-	550.688.07	Różne rachunki		90.771.33
Pożyczki terminowe		272.077.63	Zyski:		
Nieruchomości		120.000.-	a) z lat ubiegłych	17.395.66	
Różne rachunki		3.771.35	b) za rok 1934	10.566.35	27.962.01
		7.058.950.08			7.058.950.08

Źródło: Sprawozdanie finansowe Górnośląskiego Banku Związkowego Sp. Akc.

Forma rachunku zysków i strat (por. tabela 6.) poprzez brak podziału nie jest do końca jasna. Po stronie strat w rachunku przedstawiono składniki układu rodzajowego kosztów, takie jak amortyzacja i podatki, oraz

składniki układu kalkulacyjnego kosztów, czyli koszty handlowe. Zyski zaś przedstawiono bez określonej zasady.

Tabela 6. Rachunek zysków i strat spółki akcyjnej Górnośląskiego Banku Związkowego na dzień 31 grudnia 1934 r.

Rachunek strat i zysków			
Procenty i prowizje	252.685.23	Pozostałości zysków z lat ubiegłych	17.395.66
Koszty Handlowe	119.945.18	Procenty prowizje	411.715.89
Podatki	25.375.86	Zyski z walut i dewiz	112.03
Amortyzacje	2.400.-	Dochody z nieruchomości	6.305.20
Odpisy i zarezerwowania	45.652.20	Zwrot sum dawniej odpisanych i zarezerwowanych	38.491.70
Czysty zysk	27.962.01		
	474.020.48		474.020.48

źródło: Sprawozdanie finansowe Górnośląskiego Banku Związkowego Sp. Akc.

Analiza innych sprawozdań finansowych spółek akcyjnych powstałych w okresie 1934-1939 a stwierdzić, że ich układ stał się jednolity, choć od tej zasady występowały wyjątki. Charakterystyczne dla sprawozdań finansowych w tym okresie jest fakt, że prezentowano w nich jedynie wartości niezerowe i pomimo jednolitej kolejności w bilansach i rachunkach zysków i strat prezentowano z różną szczegółowością i obok bilansów i rachunków zysków i strat sporządzonych w bardzo syntetycznym ujęciu występowały również bardzo rozbudowane.

Podsumowanie

W wyniku badania przykładowych sprawozdań finansowych spółek akcyjnych stwierdzono, że układ bilansu oraz ujęcie w nim składników majątku tych podmiotów do roku 1933 było bardzo zróżnicowane. Z przeprowadzonych badań wynika również, że jednostki, przy prezentowaniu składników elementów sprawozdań finansowych, stosowały zasadę istotności, czyli w pierwszej kolejności prezentowano składniki o najwyższej wartości pieniężnej lub znaczeniu dla jednostki. Po wprowadzeniu unormowań sporządzania sprawozdań finansowych spółek akcyjnych obowiązujących na terenie całej Polski, stały się porównywalne pod względem kolejności prezentowanych składników bilansu i rachunku strat i zysków, jednak ich układ był różny od sporządzanych współcześnie. W całym okre-

się dwudziestolecia międzywojennego składniki sprawozdań finansowych prezentowano z różną dokładnością, ale należy też dodać, że ówczesne bilanse i rachunki strat i zysków nie zawierały wartości zerowych i wykazywano w nich jedynie wartości niezerowe, czyli w bilansie składniki aktywów i pasywów, które występowały w jednostce sporządzającej bilans, oraz przychody i koszty w rachunku strat i zysków, które jednostka osiągnęła lub poniosła.

Bibliografia

Literatura

Bernadzikiewicz T., *Nowe prawo o bilansach geneza- system- ocena*, Towarzystwo Wydawnicze Młodych Prawników i Ekonomistów, Warszawa 1934.

Góra W., *Analiza bilansów. Skrypty wykładów na Wolnej Wszechnicy Polskiej*, Nakładem Związku Księgowych w Polsce, Warszawa 1932/3.

Góra W., *Buchalterya*. Tom III, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów 1913.

Jaruga A., Kabalski P., *Od niemieckich ksiąg handlowych do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Zarys historii regulacji rachunkowości w Polsce*, [w:] *Współczesne nurty badawcze w rachunkowości*, red. Sobańska I., Kabalski P., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 47-91.

Jędrzejewski S., Bartnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016.

Moroziewicz A., *Wykłady o bilansach*, Wydawnictwo Wychowawców Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronberga, Warszawa 1923.

Seifert T., *Polskie bilansoznawstwo*, Książnica-Atlas, Lwów-Warszawa 1930.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r., Dz. U. 1934 nr 37 poz. 337.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. Prawo o spółkach akcyjnych, Dz. U. z 1928 r. Nr 39, poz. 383.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych, Dz. U. 1933 nr 84 poz. 623.

Rozdział 6.

Jakość informacyjna i rola sprawozdania finansowego w latach 1945 – 1990

Justyna Pietrasiak*

Wprowadzenie

Historia sprawozdania finansowego sięga odległych czasów. Wraz z upływem lat sprawozdanie finansowe ewoluowało, bądź w pewnym stopniu modyfikowano jego elementy. Niemniej jednak główne zadanie sprawozdania finansowego nie uległo zmianie. Wciąż ma na celu ukazanie informacji majątkowej danej jednostki. „Od 1948 roku zaczęto stosować w Polsce jednolitą nazwę: sprawozdanie finansowe, jednak na początku jego zawartość była różna dla różnych jednostek gospodarczych”¹. Okres 1945-1990 był czasem, w którym wiodącą rolę odgrywały przedsiębiorstwa państwowe. Obowiązywały w nich inne zasady sporządzania sprawozdań finansowych niż w spółkach prywatnych². Celem rozdziału jest przedstawienie zakresu informacyjnego sprawozdania finansowego przedsiębiorstw państwowych, pokazanie jego istoty w okresie gospodarki centralnie sterowanej oraz porównanie do współczesnej sprawozdawczości finansowej.

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016, s. 38.

² Opisane w artykule zasady nie dotyczyły prywatnych spółek kapitałowych, które również istniały w tym okresie. Pod względem obowiązków sprawozdawczych, do roku 1991 obowiązywały regulacje z 1933 i 1934 roku, szerzej zob. A. Jaśkowiak, *Sprawozdawczość finansowa w Polsce w latach 1934-1939*. Dlatego pisząc o sprawozdawczości finansowej okresu 1945 – 1990, autorka ma na myśli sprawozdawczość finansową przedsiębiorstw państwowych w badanym okresie.

Znaczenie i istota sprawozdania finansowego w przedsiębiorstwie

Współczesne sprawozdanie finansowe przedstawia sytuację finansową oraz efektywność działania w obszarze finansów danej jednostki. B. Micherda oraz K. Stępień uważają, że sprawozdanie finansowe „jest uporządkowanym zbiorem informacji o sytuacji majątkowo-finansowej i wyniku finansowym jednostki, sporządzonym za ustalony okres sprawozdawczy, przy użyciu wymaganych formuł opisu i prezentacji, na podstawie danych liczbowych pochodzących z rachunkowości. Jest ono podstawowym źródłem informacji i głównym narzędziem kontrolnym i weryfikacyjnym w dokonywanych analizach i ocenach działalności podmiotów sprawozdawczych”³. Należy jednak również pamiętać o istocie informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym względem przedsiębiorstwa. Poszczególne elementy sprawozdania finansowego wykazują odpowiednio majątek przedsiębiorstwa, źródło jego finansowania, wszelkie osiągnięte przychody, czy też poniesione przez przedsiębiorstwo koszty. Przedstawiają także dodatkowe informacje uzupełniające.

Choć zakres informacyjny współczesnego sprawozdania finansowego został ściśle określony w Ustawie o rachunkowości⁴, to może być ono sporządzone, z mniejszą lub większą dokładnością, na potrzeby wewnętrzne. Do celów zarządzania często wykonuje się uproszczone sprawozdanie finansowe, które zawiera jedynie część pozycji wymaganych ustawą o rachunkowości. Uproszczony bilans może zawierać tylko zestawienie aktywów trwałych i obrotowych, a w grupie pasywów mogą być wyodrębnione jedynie kapitał własny oraz kapitał obcy. Uproszczony rachunek zysków i strat może wskazywać jedynie przychody oraz koszty z podstawowej działalności operacyjnej (jak i również z pozostałej działalności operacyjnej), a także przychody oraz koszty finansowe, które generują zysk/stratę brutto, skorygowaną o podatek dochodowy. Uproszczona informacja dodatkowa może zawierać tylko wprowadzenie do sprawozdania finansowego oraz dodatkowe informacje wraz z objaśnieniami.

³ B. Micherda, K. Stępień, *Integracja sposobu sporządzania, analizy i badania sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 74 - 75.

⁴ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 r. Nr 121, poz. 591, z późn. zm., dalej zwana Ustawą o rachunkowości.

Współcześnie uznaje się, że głównym celem sprawozdań finansowych jest przekazanie niezbędnych informacji, potrzebnych do podjęcia ekonomicznych decyzji, w kręgu odbiorców tychże sprawozdań⁵. Użytkowników sprawozdań finansowych podzielono na dwie grupy: użytkowników wewnętrznych oraz zewnętrznych. Z drugiej grupy użytkowników „sprawozdania finansowe należy ukierunkować na zaspokojenie potrzeb informacyjnych inwestora, gdyż jest on użytkownikiem najbardziej narażonym na ryzyko utraty swojego kapitału, a więc niewątpliwie najbardziej wymagającym”⁶. Natomiast w kręgu użytkowników wewnętrznych, „tj. kadra zarządzająca i pracownicy, potrzebują informacji na temat sytuacji finansowej jednostki oraz jej zmiany w czasie. Dla jednych stanowi to podstawę oceny podejmowanych decyzji, dla drugich jest miarą stabilności zatrudnienia i godnego wynagradzania”⁷.

Rola sprawozdania finansowego w okresie gospodarki centralnie sterowanej

Rola sprawozdania finansowego zmieniała się wraz ze zmianą roli systemu rachunkowości. W okresie gospodarki rynkowej uznawano, że rolą rachunkowości jest informowanie właścicieli o posiadanych zasobach majątkowych i kapitałowych. Na etapie gospodarki centralnie sterowanej uważano, że rachunkowość powinna kontrolować osoby i zasoby majątkowe zatrudnione w gospodarstwie⁸. Biorąc również pod uwagę, że sprawozdania finansowe są elementem rachunkowości, można powiedzieć, że ich wiodącą rolą było w tym okresie planowanie gospodarcze⁹. W czasie tym wyróżniano także rachunkowość społeczną, którą uznawano za tech-

⁵ T. Kiziukiewicz, *Rachunkowość jednostek gospodarczych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012, s. 38.

⁶ E. Walińska, *Międzynarodowe standardy rachunkowości. Ogólne zasady pomiaru i prezentacji pozycji bilansu i rachunku wyników*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 50.

⁷ R. Kot, *Sprawozdania finansowe jako źródło podstawowej informacji o działalności przedsiębiorstwa*, [wydawnictwo nieznane, miejsce oraz rok nieznane].

⁸ T. Sentek, *Główne zasady księgowości. Część 1. Inwentarz- bilans. Księgi szczegółowe i pomocnicze*, [Wydawnictwo nieznane], Szczecin 1947, s. 9.

⁹ K. Niemski, *Teoria i technika księgowości przedsiębiorstw*, Spółdzielnia Wydawnicza „Książka”, Warszawa 1948, s. 13.

nikę – jej zadanie polegało „na przedstawieniu w formie ilościowej obrazu całości gospodarki narodowej badanego kraju”¹⁰. Oznacza to, że w okresie tym znaczącą rolę odgrywały sprawozdania finansowe dotyczące całego kraju. Uznawano również, że zadaniem rachunkowości było prowadzenie ewidencji księgowej według „wytycznej jednostki nadrzędnej, sporządzanie sprawozdań finansowych i dokonywanie analizy działalności przedsiębiorstwa”¹¹. E. Wojciechowski w okresie gospodarki centralnie sterowanej nazywał rachunkowość prowadzeniem rachunku gospodarczego. Zgodnie z jego stanowiskiem rachunek ten umożliwiał „opracowanie planów gospodarczych, kontrolę ich wykonania, przeprowadzenie stałej i dokładnej ewidencji i kontroli posiadanych i zużywanych środków gospodarczych, operatywne zarządzanie, jak i wreszcie skuteczną ochronę mienia społecznego”¹². Podobnie uważał W. Malc, który stwierdzał, że „każda celowa działalność wymaga kontroli prawidłowości jej przebiegu, ta zaś praktycznie nie jest możliwa bez prowadzenia zapisów, rejestrujących zarówno całości, jak i poszczególne wycinki prowadzonej działalności. System zapisów, którego przedmiotem jest działalność gospodarcza, nosi miano ewidencji gospodarczej”¹³.

Pozostałe cele rachunkowości okresu socjalistycznego spowodowały, że również sama rachunkowość była odmienna od tej we wcześniejszych i późniejszych okresach. „Najpoważniejszym przejawem zmian na odcinku rachunkowości, w związku z przystosowaniem jej do nowych potrzeb uspołecznionej, planowej gospodarki, jest nowy Ramowy Plan Kont, którego opracowanie dokonane zostało na wypróbowanych wzorach radzieckich. Oprócz jednakże Planu kont przystosowanego do potrzeb gospodarki branżowej, opracowanie i wprowadzenie Jednolitego Systemu Rachunkowego będzie miało decydujące znaczenie”¹⁴. Z. Iwaszkiewicz uważał, że

¹⁰ Z. Kowalczyk, *Rachunkowość społeczna a polityka ekonomiczna państwa kapitalistycznego*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Ekonomicznej Szkoły w Poznaniu, Poznań 1968, s. 5.

¹¹ *Ibidem*, s. 23.

¹² E. Wojciechowski, *Rachunkowość przemysłowa. Część 1.*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Łódź-Warszawa 1905, s. 6.

¹³ W. Malc, *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław 1967, s. 7.

¹⁴ J. Adamus, H. Rzeszewski, *Rachunkowość przemysłu mięsnego. Część 5. Organizacja pracy*

główną rolą rachunkowości była kontrola wykonania planu¹⁵. „Dane dostarczane przez sprawozdawczość przedsiębiorstw, powinny zezwalać na kontrolę i ocenę wykonania planu”¹⁶. Uważano także, iż „głównym zadaniem rachunkowości jest ewidencja środków zdarzeń gospodarczych, zachodzących w przedsiębiorstwach i instytucjach, w celu dostarczeniu kierownictwu danych do podejmowania bieżących decyzji oraz do oddziaływania na gospodarne i prawidłowe prowadzenia działalności gospodarczej (...) w szczególności rachunkowość w przedsiębiorstwie powinna kontrolować stan, przychód, rozchód, a zwłaszcza zużycie środków w poszczególnych fazach ruchu okrężnego (...) oraz wskazywać osiągnięte dochody, koszty i wyniki finansowe”¹⁷.

Z powyższych wywodów wynika, że rolą sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw państwowych, w okresie gospodarki centralnie sterowanej było głównie planowanie i kontrola wykonania planów gospodarczych. Na etapie gospodarki centralnie sterowanej sprawozdawczość przedsiębiorstw nie była jednorodna. Składały się na nią sprawozdania o różnej treści i przeznaczeniu, klasyfikowano je według rozmaitych kryteriów, a do najważniejszych z nich zaliczano liczbę przedsiębiorstw ujętych w sprawozdaniu oraz charakter danych składających się na sprawozdawczość¹⁸. Z. Abramowicz wśród elementów sprawozdania finansowego wymienia rachunek strat i zysków¹⁹, bilans i załączniki do bilansu²⁰, sprawozdanie z wykonania planu obniżenia kosztów obrotu towarowego²¹ oraz sprawozdanie z wykonania planu przyspieszenia obiegu środków obrotu-

w rachunkowości i technika księgowości w przedsiębiorstwach przemysłu mięsnego, Wydawca-Centralny Zarząd Przemysłu Mięsnego, [miejsce wydania nieznane], s. 5.

¹⁵ Z. Iwaszkiewicz, *Rachunkowość Państwowych Przedsiębiorstw Handlowych. Część 1.*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1955, s. 259.

¹⁶ J. Matuszewicz, *Rachunkowość przedsiębiorstw przemysłowych*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1970, s. 159.

¹⁷ M. Mazurkiewicz, B. Zientek, *Rachunkowość gospodarki mieszkaniowej*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Wrocław 1968, s. 1.

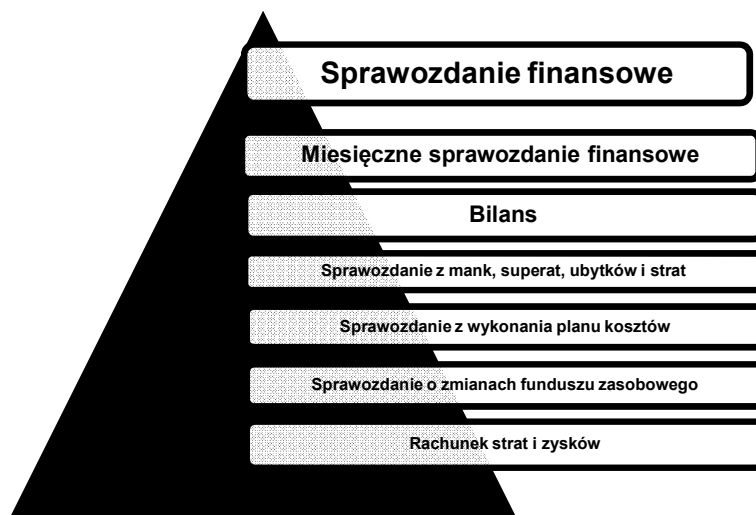
¹⁸ J. Matuszewicz, op. cit., s. 160.

¹⁹ Wzór rachunku strat i zysków został określony symbolem H- 44

²⁰ Wzór bilansu H-45, H-45A, H-45B, H-43C

²¹ Wzór (..) H-46

wych²². Podane symbole elementów sprawozdania finansowego oznaczają, że jego układ i wartość informacyjna były ściśle określone²³, dodatkowo w czasie tym sporządzano również sprawozdanie z mank, superat, ubytków i strat oraz sprawozdanie o zmianach funduszu zasobowego (por. ilustracja1.). Wyżej wymienione elementy prezentują w swej literaturze A. Błaszkiwicz oraz M. Bogdanowicz.

Ilustracja 1. Elementy sprawozdania finansowego z 1956r.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie literatury A. Błaszkiwicz, M. Bogdanowicz, *Sprawozdania finansowe i wybrane zagadnienia analizy działalności gospodarczej*, Zakład Doskonalenia Rzemiosła. Ośrodek Centralnej Obsługi Zaocznego Szkolenia Ekonomicznego, Stalinogród 1956, s.31.

Miesięczne sprawozdanie finansowe, sporządzane przez spółdzielnie, składało się z bilansu oraz rachunku strat i zysków. Należało je wykonać do 12 dnia każdego miesiąca, za miesiąc poprzedni. Jego zawartość stanowiły również: dane narastające od początku roku z zakresu sprzedaży, kosztu własnego sprzedaży, podatków, różnic budżetowych i opłat scentralizowanych, stan środków normowanych i niektórych nienormowanych na koniec miesiąca, stan ważniejszych zobowiązań na koniec miesiąca.

Sprawozdanie z mank, superat, ubytków i strat sporządzane było raz na trzy miesiące. Dotyczyło przede wszystkim rozliczeń z tytułu wszelkich

²² Nie został określony wzorem

²³ Z. Abramowicz, *Przewodnik metodyczny do wykładu PT. Rachunkowość handlu*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1955, s. 5.

niedoborów oraz nadwyżek. Wykazywało kwoty zarachowane²⁴, powstałych od początku roku wartości niedoborów, wraz z podziałem na miejsce ich powstania, itp.

Sprawozdanie o zmianach funduszu zasobowego sporządzano za cały rok i stanowiło ono załącznik do bilansu. Obejmowało stan funduszu zasobowego po ostatnim bilansie. Odnotowywano w nim wszelkie zmiany stanu funduszu, wraz z opisem przyczyn zajścia tych zmian, a także określano wartość stanu na koniec okresu sprawozdawczego.

Sprawozdanie z wykonania planu kosztów wykonywano kwartalnie. Składało się ono z czterech działów, w skład których wchodziły bardziej analityczne elementy. Opisywane sprawozdania były narzędziem kontrolującym oraz pozwalającym na dokonywanie analizy sfinalizowanych zadań w obszarze kosztów produkcji towarowej, kosztów produkcji globalnej, kalkulacji wyrobów produkcyjnych oraz kosztów ogólnej produkcji, kosztów zarządu i administracji, kosztów własnej sieci handlowej, jak również kosztów żywienia zbiorowego²⁵.

Bilans w okresie 1945 - 1990 składał się z dwóch części: „ze stanu czynnego, czyli aktywów, obejmujących składniki majątkowe (...) i ze stanu biernego, czyli strony pasywów obejmujące wkłady cudze i własne”²⁶. Bilans jest to zestawienie na określony dzień środków gospodarczych, należących do przedsiębiorstwa (aktywa) oraz źródeł pochodzenia tych środków (pasywa). Bilanse sporządzane były miesięcznie bądź kwartalnie. Ich układ prezentował pozycje aktywów odpowiednio do pozycji pasywów, w celu ułatwienia powiązania danego składnika przedsiębiorstwa ze źródłami jego sfinansowania.

²⁴ Kwoty zarachowane – są to najprawdopodobniej koszty zarachowane, czyli koszty uzyskania. Przez koszty uzyskania, które zostały zarachowane, należy rozumieć te koszty, których wysokość była znana podatnikowi do momentu zamknięcia ksiąg (nawet jeśli jeszcze ich nie poniósł).

²⁵ Opracowanie własne na podstawie literatury A. Błaszkiwicz, M. Bogdanowicz, *Sprawozdania finansowe i wybrane zagadnienia analizy działalności gospodarczej*, Zakład Doskonalenia Rzemiosła. Ośrodek Centralnej Obsługi Zaocznego Szkolenia Ekonomicznego, Stalinogród 1956, s. 31- 42.

²⁶ S. Wizbek, *Zasady i definicje w dziedzinie rachunkowości w układzie alfabetycznym. Popularny – podręczny zbiór podstawowych zwrotów i określeń dla użytku powszechnego*, Stowarzyszenie Księgowych Polskich w Wielkiej Brytanii, Londyn 1946, s. 3.

Tabela 1. Konstrukcja bilansu z 1956 roku

AKTYWA	PASYWA
A. Środki trwałe, wpłaty na poczet zysków, środki wyłączone oraz straty	A. Fundusze własne, dotacje otrzymane, zobowiązania długoterminowe, zyski i pasywa stałe
B. Środki normowane	B. Kredyty na środki normowane
C. Inne aktywa	C. Inne pasywa
D. Inwestycje	D. Finansowanie inwestycji

Źródło: A. Błaszkiwicz, M. Bogdanowicz, op. cit., s.34.

Rachunek strat i zysków miał na celu wykazanie efektu działalności osiągniętego z działań wytwórczych, usługowych, jak też i z innych tytułów. Sprawozdanie to dzielono na dwa dział: dział pierwszy miał związek z ustaleniem wyniku z działalności jednostki, natomiast dział drugi wyszczególniał parametry związane z ustaleniem wyniku ze sprzedaży. W sprawozdaniu wykazywano wszelkie poniesione zyski lub straty ze sprzedaży produktów gotowych, usług i materiałów, koszty i przychody gospodarki stref pomocniczych oraz zyski lub straty nadzwyczajne. Końcowym elementem był wynik z działalności, stanowiący zysk/stratę netto. Podobnie jak we współczesnym rachunku zysków i strat, wynik ujmowano w ostatnim wierszu sprawozdania.

Podobieństwa i różnice bilansu Cukrowni „Zbiersk” względem współczesnego bilansu

Sprawozdanie finansowe Cukrowni „Zbiersk” za rok 1962 określano mianem „Bilans i sprawozdanie finansowe”. Podobnie jak współcześnie, bilans zawierał aktywa oraz pasywa. Uproszczony układ bilansu złożony był z trzech pozycji (por. tabela 2.).

Tabela 2. Uproszczony układ bilansu Cukrowni „Zbiersk” za rok 1962

AKTYWA	PASYWA
A. Środki trwałe	A. Fundusz statutowy i środki wydzielone
B. Koszty zakupu	B. Kredyty na środki normowane
C. Rachunek rozliczeniowy	C. Pozostałe kredyty obrotowe

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie sprawozdania finansowego Cukrowni „Zbiersk” z 1962 roku.

Do sprawozdania finansowego dołączano załącznik do bilansu oraz specyfikację odnoszącą się do materiałów i towarów w drodze, a także przedmiotów nietrwałych, będących na składzie. Zauważalnym podobieństwem sprawozdania finansowego Cukrowni Zbiersk, względem współczesnego bilansu, jest układ sprawozdania, który prezentuje lewą stronę aktywów oraz prawą stronę pasywów. Podobnie jak w funkcjonującym bilansie, początkowo po stronie aktywów wykazywano środki trwałe, a w kolejnych pozycjach ujmowano środki pieniężne oraz należności. Po stronie pasywów umieszczano kredyty i zobowiązania (mieszczące się w pozycji funduszy statutowych i środków wydzielonych). Kluczowa różnica to sposób klasyfikacji poszczególnych pozycji. W bilansie Cukrowni Zbiersk po stronie aktywów występują koszty zakupu, które we współczesnym sprawozdaniu finansowym ujmowane są w rachunku zysków i strat, tworzonym w wariantcie kalkulacyjnym. Kolejną zmianą jest uporządkowanie należności i środków pieniężnych do jednej pozycji „Rachunek rozliczeniowy”. We współczesnym sprawozdaniu finansowym należności są odrębną pozycją do środków pieniężnych. Dzisiaj są one składnikiem Inwestycji krótkoterminowych. Po stronie pasywów główną różnicą jest pierwsza pozycja, tj. „Fundusz statutowy i środki wydzielone”, która znacząco różni się od dzisiejszej pierwszej pozycji pasywów. W funduszu statutowym i środkach wydzielonych wykazywano rozliczenia z budżetem oraz zysk. We współczesnym bilansie pierwsza pozycja to kapitał własny.

Podsumowanie

Najważniejszym procesem zachodzącym w systemie rachunkowości jest sprawozdawczość finansowa. Stanowi ona końcowy etap konstruowania informacji finansowych o danej jednostce. Wraz z rozwojem systemu rachunkowości tworzone są modyfikacje elementów sprawozdania finansowego. Oznacza to, że rachunkowość jako system elastyczny musi być dopasowana do potrzeb i sytuacji. Przeprowadzone powyżej rozważania prowadzą do wniosku, że w okresie gospodarki centralnie sterowanej istotnym aspektem w procesie sprawozdawczości finansowej było planowanie, kontrola realizacji planów oraz wyszczególnienie danych, po za-

kończeniu realizacji zaplanowanych działań. Cele te miały wpływ na układ i jakość informacyjną sprawozdań finansowych przedsiębiorstw państwowych. W okresie gospodarki centralnie sterowanej posiadały one jednolity układ dla danej branży, który różnił się od układu współczesnych sprawozdań finansowych.

Bibliografia

- Abramowicz Z., *Przewodnik metodyczny do wykładu PT. Rachunkowość handlu.*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki w Warszawie, Warszawa 1955.
- Adamus J., Rzeszewski H., *Rachunkowość przemysłu mięsnego, Część 5. Organizacja pracy w rachunkowości i technika księgowości w przedsiębiorstwach przemysłu mięsnego*, Centralny Zarząd Przemysłu Mięsnego, [miejsce oraz rok wydania nieznane].
- Iwaszkiewicz Z., *Rachunkowość Państwowych Przedsiębiorstw Handlowych, Część 1.*, Polskie Wydawnictwo Gospodarcze, Warszawa 1955.
- Jędrzejewski S., Bartnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości – ujęcie historyczne*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016.
- Kiziukiewicz T., *Rachunkowość jednostek gospodarczych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2012.
- Kot R., *Sprawozdania finansowe jako źródło podstawowej informacji o działalności przedsiębiorstwa*, [wydawnictwo nieznane, miejsce oraz rok nieznane].
- Kowalczyk Z., *Rachunkowość społeczna a polityka ekonomiczna państwa kapitalistycznego*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Ekonomicznej Szkoły w Poznaniu, Poznań 1968.
- Malc W., *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna we Wrocławiu, Wrocław 1967.
- Matuszewicz J., *Rachunkowość przedsiębiorstw przemysłowych*, Szkoła Główna Planowania i Statystyki, Warszawa 1970.
- Mazurkiewicz M., Zientek B., *Rachunkowość gospodarki mieszkaniowej*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Wrocław 1968.
- Micherda B., Stępień K., *Integracja sposobu sporządzania, analizy i badania sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
- Niemski K., *Teoria i technika księgowości przedsiębiorstw*, Spółdzielnia Wydawnicza „Książka”, Warszawa 1948.
- Sentek T., *Główne zasady księgowości, Część 1. Inwentarz-bilans. Księgi szczegółowe i pomocnicze*, [Wydawnictwo nieznane], Szczecin 1947.
- Walińska E., *Międzynarodowe standardy rachunkowości. Ogólne zasady pomiaru i prezentacji pozycji bilansu i rachunku wyników*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- Wizbek S., *Zasady i definicje w dziedzinie rachunkowości w układzie alfabetycznym. Popularny – podręczny zbiór podstawowych zwrotów i określeń dla użytku powszechnego*, Stowarzyszenie Księgowych Polskich w Wielkiej Brytanii, Londyn 1946.

Wojciechowski E., *Rachunkowość przemysłowa, Część 1.*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Łódź-Warszawa 1905.

Rozdział 7

Sprawozdania finansowe małych i mikrojednostek według ustawy o rachunkowości oraz według międzynarodowych standardów rachunkowości

Sylwia Zrobek*

Wprowadzenie

Sprawozdania finansowe dostarczają niezbędnych informacji o jednostce, o jej działalności gospodarczej. Współcześnie stanowią one integralną część składową rachunkowości finansowej, według której są one końcowym elementem cyklu przetwarzania informacji¹. „Sprawozdanie finansowe powinno przedstawiać istotne aspekty rzeczywistości gospodarczej jednostki.”². W polskim systemie prawnym zakres informacyjny sprawozdań finansowych został określony w ustawie o rachunkowości³, która stanowi fundament polskiego prawa bilansowego. Dodatkowym źródłem informacji są regulacje środowiskowe – polskie i międzynarodowe standardy rachunkowości. Celem standaryzacji rachunkowości jest ujednoczenie zasad systemu rachunkowości w kontekście europejskiego i światowego rynku kapitałowego. Małe i mikrojednostki, jeśli spełnią odpowiednie warunki, mogą dokonać wyboru zasad sporządzania sprawozdań finansowych – zgodnie z ustawą o rachunkowości lub MSSF. Celem rozdziału jest przedstawienie kluczowych różnic pomię-

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ J. Samelak, *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 108.

² E. Walińska, *Rachunkowość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 97.

³ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 nr 121 poz. 591 z późn. zm. dalej zwana Ustawą o rachunkowości.

dzy polskimi i międzynarodowymi zasadami sporządzania sprawozdań finansowych małych i mikrojednostek.

Cele, cechy i użytkownicy sprawozdań finansowych

Podstawowym celem sporządzania sprawozdań jest dostarczenie odbiorcom informacji, które stanowią podstawę do podejmowania decyzji w ocenie rentowności i płynności jednostki. Użytkowników informacji, generowanych przez system rachunkowości, można podzielić na dwie grupy: użytkowników wewnętrznych oraz zewnętrznych⁴ (por. tabela 1).

Tabela 1. Użytkownicy sprawozdań finansowych.

Użytkownicy wewnętrzni	Użytkownicy zewnętrzni
Pracownicy	Inwestorzy
Kierownicy różnych szczebli zarządzania	Kredytodawcy, pożyczkodawcy
Zarząd	Urzędy Skarbowe
Rada Nadzorcza	Kontrahenci
Walne Zgromadzenie	Ośrodki naukowe
Komisja Rewizyjna	

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Z. Luty, *Rachunkowość finansowa*, Akces, Warszawa 1995, s. 42.

Użytkownicy wykorzystują sprawozdania finansowe aby móc realizować swoje zadania w systemie rachunkowości. Czerpią z nich takie informacje, które stanowią podstawę do podejmowania decyzji w przyszłości oraz pomagają wybrać odpowiednią strategię do kontynuacji działalności jednostki. Zarówno użytkownicy wewnętrzni, jak i zewnętrzni muszą znać i rozumieć założenia oraz zasady sporządzania sprawozdań finansowych (por. tabela2).

⁴ E. Walińska, *Meritum. Rachunkowości. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 31.

Tabela 2. Cechy jakościowe sprawozdań finansowych

Cecha	Opis
Przydatność	Pozwala ocenić zdarzenia przeszłe, teraźniejsze oraz przyszłe. Informacje stają się przydatne, gdy pełnią funkcję potwierdzającą, czyli analizują dokonane działania oraz funkcję prognostyczną, która stanowi podstawę do przewidywania przyszłych przepływów pieniężnych.
Wiarygodność	Informacje wiernie odzwierciedlają zjawiska ekonomiczne gdy są kompletne, neutralne i bezbłędne.
Zrozumiałość	Cecha zrozumiałości mówi o tym, że użytkownicy nie powinni mieć problemu z odczytywaniem zawartości sprawozdań.
Porównywalność	Porównywalność pozwala analizować informacje w kolejnych okresach lub w odniesieniu do innych jednostek.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie W. Gabrusewicz, M. Remlein, *Sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 35.

Sprawozdania finansowe stają się bardziej użyteczne, gdy zawierają cechy uzupełniające. Powinny one wiernie odzwierciedlać sytuację finansową jednostki oraz dostarczać informacji odbiorcom przed podjęciem decyzji. Informacje stają się przydatne gdy pełnią funkcję potwierdzającą, czyli analizują dokonane działania oraz funkcję prognostyczną, która stanowi podstawę do przewidywania przyszłych przepływów pieniężnych.

Zakres działalności jednostki gospodarczej a jej wielkość

W zależności od zakresu prowadzonej działalności jednostki mogą sporządzać sprawozdania finansowe z większą szczegółowością lub w sposób uproszczony. Uproszczone sprawozdania finansowe sporządzają jednostki, które spełniają definicję małych lub mikrojednostek zawartą w ustawie o rachunkowości. Jednostkami, które mogą podjąć decyzję o najbardziej uproszczonym zakresie informacji prezentowanej w sprawozdaniu finansowym są mikrojednostki, stanowiące w rozumieniu ustawy o rachunkowości między innymi podmioty, które w roku obrotowym, za który sporządzają sprawozdanie finansowe oraz w roku poprzedzającym nie przekroczyły co najmniej dwóch z następujących trzech wielkości: 1.500.000 zł – w przypadku sumy aktywów bilansu na koniec roku obrotowego, lub 3.000.000 zł – w przypadku przychodów netto ze sprzedaży towarów i produktów za rok obrotowy lub 10 osób – w przypadku średnio-

rocznego zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty. Według ustawy o rachunkowości mikrojednostki mają bardzo wąski zakres informacji przedstawianych w sprawozdaniach finansowych. Jednostkami, zobowiązanymi do prezentacji szerszego zakresu informacji niż mikrojednostki są jednostki będące w rozumieniu ustawy o rachunkowości jednostkami małymi⁵. W grupie tej można wyodrębnić między innymi: podmioty, które w roku obrotowym, za który sporządzają sprawozdanie finansowe, oraz w roku poprzedzającym ten rok obrotowy, nie przekroczyły co najmniej dwóch z następujących trzech wielkości: 17.000.000 zł – w przypadku sumy aktywów bilansu na koniec roku obrotowego lub 34.000.000 zł. – w przypadku przychodów netto ze sprzedaży towarów i produktów za rok obrotowy lub 50 osób – w przypadku średniorocznego zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty. Zakres informacyjny jednostek małych został opisany w załączniku 5 do ustawy o rachunkowości.

Jakość informacyjna małych i mikrojednostek według ustawy o rachunkowości

Zgodnie z załącznikiem 4 do Ustawy o rachunkowości bilans mikrojednostek nie może być sporządzany w węższym zakresie niż jest on przedstawiony (por. tabela3), jednak może zawierać bardziej szczegółowe informacje.

Tabela 3. Bilans mikrojednostek według Ustawy o rachunkowości

Aktywa	Pasywa
A. Aktywa trwałe	A. Kapitał (fundusz) własny, w tym:
w tym środki trwałe	kapitał (fundusz) podstawowy
B. Aktywa obrotowe, w tym:	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania, w tym:
Zapasy	rezerwy na zobowiązania
należności krótkoterminowe	zobowiązania z tytułu kredytów i pożyczek
C. Należne wpłaty na kapitał (fundusz) podstawowy	
D. Udziały (akcje) własne	
Aktywa razem	Pasywa razem

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika 4 do Ustawy o rachunkowości.

⁵ Art. 3, ust.1c, Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 nr 121 poz. 591 z późn. zm. dalej zwana Ustawą o rachunkowości.

Bilans przedstawiony w załączniku 4 jest bardzo ograniczony. Składniki aktywów trwałych utrzymują się tylko na jednym poziomie – środków trwałych. Aktywa obrotowe można zaprezentować z wyodrębnieniem zapasów i należności krótkoterminowych. Ustawa o rachunkowości pozwala zaprezentować informacje dotyczące należnych wpłat na kapitał podstawowy oraz udziałów własnych, natomiast w grupie pasywów należy zaprezentować kapitał własny z wyszczególnieniem tylko na kapitał podstawowy. Grupa zobowiązań i rezerw na zobowiązania przewiduje tylko rezerwy na zobowiązania oraz zobowiązania z tytułu kredytów i pożyczek.

Minimalny zakres informacyjny bilansu określa załącznik 5 do Ustawy o rachunkowości (por. tabela 4).

Tabela 4. Zakres informacyjny bilansu małych jednostek

Aktywa	Pasywa
A. Aktywa trwałe	A. Kapitał (fundusz) własny, w tym:
I. Wartości niematerialne i prawne	I. Kapitał (fundusz) podstawowy
II. Rzeczowe aktywa trwałe, w tym:	II. Kapitał (fundusz) zapasowy, w tym:
środki trwałe	nadwyżka wartości sprzedaży (wartości emisyjnej) nad wartością nominalną udziałów (akcji)
środki trwałe w budowie	III. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny, w tym:
III. Należności długoterminowe	z tytułu aktualizacji wartości godziwej
IV. Inwestycje długoterminowe, w tym:	IV. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe
nieruchomości	V. Zysk (strata) z lat ubiegłych
długoterminowe aktywa finansowe	VI. Zysk (strata) netto
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	VII. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna)
B. Aktywa obrotowe	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania
I. Zapasy	I. Rezerwy na zobowiązania, w tym:
II. Należności krótkoterminowe, w tym:	rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne
z tytułu dostaw i usług	II. Zobowiązania długoterminowe, w tym:
III. Inwestycje krótkoterminowe, w tym:	- z tytułu kredytów i pożyczek
a) krótkoterminowe aktywa finansowe, w tym:	III. Zobowiązania krótkoterminowe, w tym:
środki pieniężne w kasie i na rachunkach	z tytułu kredytów i pożyczek
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	z tytułu dostaw i usług
C. Należne wpłaty na kapitał (fundusz) podstawowy	c) fundusze specjalne
D. Udziały (akcje) własne	IV. Rozliczenia międzyokresowe
Aktywa razem	Pasywa razem

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie 5 załącznika do Ustawy o rachunkowości.

Zakres informacyjny bilansu jednostek małych jest nieznacznie rozszerzony w stosunku do zakresu informacji obligatoryjnie prezentowanej przez mikrojednostki. W aktywach trwałych należy zaprezentować co najmniej 5 pozycji: wartości niematerialne i prawne, rzeczowe aktywa trwałe, należności długoterminowe, inwestycje długoterminowe oraz długoterminowe rozliczenia międzyokresowe.

W aktywach obrotowych należy zaprezentować: zapasy, należności krótkoterminowe, inwestycje krótkoterminowe oraz krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe. Bilans jednostek małych zawiera również należne wpłaty na kapitał podstawowy oraz udziały własne.

Kapitał własny w jednostkach małych należy zaprezentować w podziale na kapitał podstawowy, zapasowy, z aktualizacji wyceny, pozostałe kapitały rezerwowe, zysk (strata) z lat ubiegłych, zysk (strata) netto oraz odpisy z zysku netto osiągniętego w danym roku obrotowym.

Zobowiązania i rezerwy należy zaprezentować w podziale na 4 pozycje: rezerwy na zobowiązania, w tym głównie na świadczenia emerytalne, zobowiązania krótkoterminowe oraz długoterminowe, rozliczenia międzyokresowe.

Z przeprowadzonej analizy bilansu w małych i mikrojednostkach wynika, że wartość informacyjna tych sprawozdań jest ograniczona, może być niewystarczająca do oceny funkcjonowania jednostki.

Minimalny zakres informacji prezentowany w rachunku zysków i strat małych i mikrojednostek

Rachunek zysków i strat mikrojednostek (por. tabela 5) przedstawia bardzo ograniczony zakres informacji. Jednostki te, wybierając zasady sporządzania sprawozdań finansowych zgodnie z załącznikiem 4 do ustawy o rachunkowości, mogą sporządzać jedynie rachunek zysków i strat w wariantcie porównawczym. W rachunku tym należy obligatoryjnie wymienić jedynie przychody i koszty podstawowej działalności operacyjnej, a w kosztach należy wyodrębnić tylko: amortyzację, zużycie materiałów i energii, wynagrodzenia, ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia oraz pozostałe koszty; przychody zaś mogą być zaprezentowane jedynie w jednej kwocie. Dodatkowo w rachunku tym należy wyodrębnić: pozosta-

te przychody i zyski, w tym aktualizację wartości aktywów, pozostałe koszty i straty, w tym aktualizację wartości aktywów, podatek dochodowy, zysk/strata netto, wynik finansowy netto ogółem, w tym nadwyżkę przychodów nad kosztami (wartość dodatnia) oraz nadwyżkę kosztów nad przychodami (wartość ujemna).

Tabela 5. Minimalny zakres rachunku zysków i strat mikrojednostki

A. Przychody podstawowej działalności operacyjnej i zrównane z nimi, w tym zmiana stanu produktów (zwiększenie - wartość dodatnia, zmniejszenie - wartość ujemna)
B. Koszty podstawowej działalności operacyjnej:
I. Amortyzacja
II. Zużycie materiałów i energii
III. Wynagrodzenia, ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia
IV. Pozostałe koszty
C. Pozostałe przychody i zyski, w tym aktualizacja wartości aktywów
D. Pozostałe koszty i straty, w tym aktualizacja wartości aktywów
E. Podatek dochodowy
F. Zysk/strata netto (A-B+C-D-E)
G. Wynik finansowy netto ogółem (A-B+C-D-E), w tym:
I. Nadwyżka przychodów nad kosztami (wartość dodatnia)
II. Nadwyżka kosztów nad przychodami (wartość ujemna)

Źródło: Załącznik nr 4 do Ustawy o rachunkowości.

Rachunek zysków i strat jednostek małych (por. tabela 6) zgodnie z załącznikiem 5 do Ustawy o rachunkowości oprócz wspomnianych powyżej elementów, powinien zawierać: przychody netto ze sprzedaży, zmianę stanu produktów (zwiększenie – wartość dodatnia, zmniejszenie – wartość ujemna), koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki. W kosztach podstawowej działalności operacyjnej należy wyodrębnić: amortyzację, zużycie materiałów i energii, usługi obce, wynagrodzenia, ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia oraz pozostałe koszty. Dodatkowo w rachunku tym należy wyodrębnić: w pozostałych kosztach rodzajowych – wartość sprzedanych towarów i materiałów; w pozostałych przychodach operacyjnych – aktualizację wartości aktywów niefinansowych; w pozostałych kosztach operacyjnych – aktualizację wartości aktywów niefinansowych. Należy również wyodrębnić przychody i koszty finansowe z pewnym uszczegółowieniem.

Tabela 6. Minimalny zakres informacji rachunku zysków i strat mikrojednostki

A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi
I. Przychody netto ze sprzedaży
II. Zmiana stanu produktów (zwiększenie - wartość dodatnia, zmniejszenie - wartość ujemna)
III. Koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki
B. Koszty działalności operacyjnej
I. Amortyzacja
II. Zużycie materiałów i energii
III. Usługi obce
IV. Wynagrodzenia
V. Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia, w tym:
- emerytalne
VI. Pozostałe koszty, w tym:
- wartość sprzedanych towarów i materiałów
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A-B)
D. Pozostałe przychody operacyjne, w tym:
- aktualizacja wartości aktywów niefinansowych
E. Pozostałe koszty operacyjne, w tym:
- aktualizacja wartości aktywów niefinansowych
F. Przychody finansowe, w tym:
I. Dywidendy i udziały w zyskach od jednostek, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale, w tym:
- od jednostek powiązanych, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale
II. Odsetki, w tym:
- od jednostek powiązanych
III. Zysk z tytułu rozchodu aktywów finansowych, w tym:
- w jednostkach powiązanych
IV. Aktualizacja wartości aktywów finansowych
G. Koszty finansowe, w tym:
I. Odsetki, w tym:
- dla jednostek powiązanych
II. Strata z tytułu rozchodu aktywów finansowych, w tym:
- w jednostkach powiązanych
III. Aktualizacja wartości aktywów finansowych
H. Zysk (strata) brutto (C+D-E+F-G)
I. Podatek dochodowy
J. Zysk (strata) netto (H-I)

Źródło: Załącznik nr 4 do Ustawy o rachunkowości.

Informacja dodatkowa mikrojednostek zawiera jedynie podstawowe informacje o działalności jednostki, której zakres może być zbyt mały do oceny jej funkcjonowania. Jednostki małe, choć zobowiązane są do prezentacji informacji dodatkowej w nieco bardziej analitycznym ujęciu, to jej zakres może być zbyt wąski do oceny finansowej. Jednostki większe zobowiązane są sporządzać sprawozdanie finansowe ze znacznie większym

uszczerbowieniem informacji, której minimalny zakres informacji wynika z załącznika 1 do Ustawy o rachunkowości.

Elementy sprawozdań finansowych według MSSF i ich charakterystyka

Międzynarodowa harmonizacja rachunkowości jest konieczna lecz złożona i trudna, bowiem proces ten wymaga konsekwentnego dostosowywania krajowego prawa do rozwiązań narodowych⁶. Jeżeli porówna się sporządzanie sprawozdań finansowych wg Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej i Ustawy o rachunkowości, działając w oparciu o te same informacje o jednostce, otrzyma się inny wynik końcowy. Różnica widoczna jest między innymi przy wycenie poszczególnych składników oraz w rodzaju składanych załączników, które są istotnymi elementami sprawozdań finansowych (por. tabela 7).

Tabela 7. Elementy sprawozdania finansowego

Sprawozdanie finansowe wg MSR/MSSF	Sprawozdanie finansowe wg Ustawy o rachunkowości
Elementy	Elementy
1. Sprawozdanie z sytuacji finansowej	1. Wprowadzenie do sprawozdania finansowego
2. Sprawozdanie z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów	2. Bilans
3. Sprawozdanie ze zmian w kapitałach	3. Rachunek zysków i strat
4. Sprawozdanie z przepływów pieniężnych	4. Dodatkowe informacje i objaśnienia
5. Pozostałe informacje	5. Zestawienie zmian w kapitale
	6. Rachunek przepływów pieniężnych
	7. Sprawozdanie z działalności jednostki

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Ustawy o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. oraz MSR 1 Prezentacja sprawozdań finansowych.

MSR 1⁷ zawiera jedynie ogólne zasady sporządzania i prezentowania sprawozdań finansowych, jego szczegółowe wytyczne są zawarte w innych standardach. Dla rachunkowości finansowej największe znaczenie mają właśnie MSSF, które tworzą zestaw spójnych regulacji i wytycznych, tworzonych w Europie przez IASB czyli Radę Międzynarodowych Standardów

⁶ Z. Messner, *Rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2010, s. 24.

⁷ MSR czyli Międzynarodowe Standardy Rachunkowości.

Rachunkowości. Ustawa o rachunkowości została poddana wielu nowelizacjom, aby mogła być zintegrowana z międzynarodowym systemem rachunkowości. Powstałe różnice można dostrzec na poziomie przepisów międzynarodowych MSSF oraz Ustawy o rachunkowości (por. tabela 8).

Tabela 8. Porównanie wybranych elementów sprawozdania finansowego

Opis	Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej	Ustawa o rachunkowości
Prezentacja aktywów przeznaczonych do sprzedaży	Prezentacja w oddzielnej pozycji finansowej	Wartość aktywów ujęta łącznie
Wycena	Tylko cena nabycia lub koszt wytworzenia	Wycena materiałów i towarów w cenach zakupu, jeżeli nie zniekształca to wartości aktywów, lub w oparciu o cenę nabycia albo koszt wytworzenia
Rozchód	Brak możliwości stosowania metody LIFO	Stosowanie metod: FIFO, LIFO, średnioważoną
Sporządzanie sprawozdania ze zmian w kapitale własnym oraz sprawozdania z przepływów pieniężnych	Wymagane dla wszystkich jednostek	Nie jest wymagane
Prezentacja wyniku kapitałowego – sprawozdanie	Obowiązuje sprawozdanie z całkowitych dochodów za dany okres	Nie jest wymagane
Prezentacja sprawozdań	Określa formę prezentacji sprawozdań finansowych, definiuje minimalny zakres informacji każdej części sprawozdania	Określa części składowe sprawozdań finansowych, a także strukturę poszczególnych części sprawozdania
Ujmowanie kwoty dywidend	Wymagane	Nie jest wymagane
Sprawozdanie z działalności jednostki	Nie jest wymagane	Wymagane w przypadku spółek kapitałowych
Prezentacja części zamiennych do maszyn i urządzeń o długotrwałym okresie użytkowania	Prezentowane w aktywach trwałych	Prezentowane w aktywach obrotowych
Prezentacja zobowiązań i rozliczeń międzyokresowych biernych	Prezentowane są łącznie jako rozliczenia międzyokresowe bierne	Prezentowane są oddzielnie
Ujawnienie założeń dotyczących przyszłości oraz przedstawienie niepewności szacunków	Wymagane	Nie jest wymagane

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie Ustawy o rachunkowości oraz MSSF.

Podsumowanie

MSSF stanowią źródło informacji w zakresie rachunkowości zarządczej oraz finansowej. Ukazane powyżej elementy są niewielką częścią różnic pomiędzy przepisami MSSF oraz Ustawy o rachunkowości. Regulacje zakładają, że jednostka ma zintegrowany system rachunkowości, w którym najważniejsze informacje powinny być zawarte w sprawozdaniach finansowych. Według Ustawy o rachunkowości sprawozdania finansowe mają ściśle określoną prezentację informacji. Można jednak prezentować więcej informacji niż wynika to z załączników do Ustawy o rachunkowości. Natomiast według MSSF prezentacja sprawozdań powinna posiadać obowiązkowe elementy, ale można je modyfikować oraz poszerzać zakres informacyjny.

Bibliografia

Literatura

Gabusiewicz W., Remlein M., *Sprawozdanie finansowe przedsiębiorstwa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011.

Luty Z., *Rachunkowość finansowa*, Akces, Warszawa 1995.

Messner Z., *Rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 2010.

Samelak J., Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004.

Walińska E., Meritum rachunkowości. Rachunkowość i Sprawozdawczość Finansowa, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Walińska E., *Rachunkowość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Akty prawne

Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1. Prezentacja sprawozdań finansowych.

Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 nr 121 poz. 591 z późn. zm.

Rozdział 8

Podstawowe elementy sprawozdania finansowego według ustawy o rachunkowości oraz Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSFF)

Marlena Urbaszek*

Wprowadzenie

Sprawozdanie finansowe jest głównym i jedynym publikowanym¹ źródłem informacji o sytuacji majątkowej oraz finansowej, a także o wyniku finansowym podmiotu gospodarczego². Powinno ono wiarygodnie i rzetelnie przedstawiać obraz jednostki. Dlatego też sporządzanie sprawozdania finansowego podlega ścisłym regulacjom prawnym.

„Różne uwarunkowania społeczne i prawne oraz okoliczności, w jakich powstają regulacje dotyczące rachunkowości w różnych krajach, stosowanie różnych kryteriów ujmowania pozycji sprawozdań finansowych oraz różnych definicji składników sprawozdań finansowych, doprowadziły do występowania różnic między sporządzanymi sprawozdaniami”³. Skutkiem tego była standaryzacja zasad rachunkowości, która miała zagwarantować najwyższy stopień porównywalności sprawozdań finansowych. W efekcie procesu ujednoczenia pewnych obszarów rachunkowości w stosunku do rozwiązań międzynarodowych, od 2005 roku jednostki

* Studentka kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ O. Włodkowski, *Przepisy karne ustawy o rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 22.

² Por. M. Tokarski, *Sprawozdanie finansowe – niedoskonałe źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstwa*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, t. 5, Toruń 2009, s. 177; D. Krzywda, *Sprawozdanie finansowe jako produkt rachunkowości jednostki gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni”, nr 1, Bochnia 2003, s. 37.

³ G. K. Świdarska, *Sprawozdanie finansowe jako źródło informacji* [w:] *Sprawozdanie finansowe według polskich i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, G. K. Świdarska, W. Więctaw (red.), Difin, Warszawa 2016, s. 20.

funkcjonujące w Polsce podlegają ustawie o rachunkowości oraz Międzynarodowym Standardom Sprawozdawczości Finansowej⁴.

Celem opracowania jest porównanie dwóch podstawowych elementów sprawozdania finansowego, sporządzanego zgodnie z ustawą o rachunkowości, a Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej. Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w opracowaniu było porównanie sprawozdań finansowych przeprowadzone na podstawie ustawy o rachunkowości, Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej/Międzynarodowych Standardów Rachunkowości, a także literatury uzupełniającej powyższe rozważania.

Elementy sprawozdania finansowego sporządzanego według ustawy o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej

W Polsce sprawozdania finansowe sporządzane są zgodnie z Ustawą o rachunkowości⁵. W przypadku braku uregulowań przepisami ustawy, jednostka może stosować krajowe standardy rachunkowości, wydane przez Komitet Standardów Rachunkowości, a dopiero w przypadku braku odpowiedniego standardu krajowego, może użyć Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej⁶. Pod powyższą nazwą standardy zaczęły powstawać w 2001 roku, wcześniej (od 1973 roku) istniały pod nazwą Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR). W Polsce od 1 stycznia 2005 r. wszystkie banki oraz emitenci, których papiery wartościowe zostały dopuszczone do publicznego obrotu na terenie Polski lub na jednym z rynków Europejskiego Obszaru Gospodarczego⁷,

⁴ Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF)(ang. International Financial Reporting Standards (IFRS)) - standardy i interpretacje, które przyjęła Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (RMSR)(IASB – International Accounting Standards Board).

⁵ Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. Dz.U. 1994 Nr 121, poz. 591, z późn. zm. dalej zwana Ustawą o rachunkowości.

⁶ Art. 10 ust. 3 Ustawy o rachunkowości.

⁷ Europejski Obszar Gospodarczy (EOG) - strefa wolnego handlu, która zrzesza kraje Unii Europejskiej oraz Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), z wyjątkiem Szwajcarii.

zostali objęci obowiązkiem sporządzania skonsolidowanych sprawozdań finansowych, zgodnie z MSSF.

Zarówno w Ustawie o rachunkowości, jak i w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, zawarte są wytyczne dotyczące sporządzania i zawartości sprawozdania finansowego jednostki. Poszczególne standardy MSSF/MSR określają zasady ujęcia w sprawozdaniu finansowym poszczególnych zdarzeń, transakcji, składników aktywów czy zobowiązań. „MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych” podaje ogólne wymagania dotyczące prezentacji sprawozdań finansowych, wytyczne związane z ich strukturą i minimalne wymogi odnoszące się do ich zawartości”⁸. Natomiast Ustawa o rachunkowości z góry narzuca wytyczne sporządzania sprawozdania finansowego i tego, co ma się w nim znaleźć. W przeciwieństwie do wspomnianej ustawy, która nie zawiera definicji sprawozdania finansowego, MSR 1 ten termin precyzuje. Definiuje on sprawozdanie finansowe jako sprawozdanie, które ma za zadanie spełnienie potrzeb użytkowników, którzy nie mają możliwości wymagania od jednostki sporządzania raportów dostosowanych do ich szczególnych potrzeb informacyjnych. Podobnie ustawa o rachunkowości nie precyzuje, co jest celem sporządzania sprawozdania finansowego, zaś w MSR 1 cel ten jest jednoznacznie określony⁹.

Najistotniejszą różnicą pomiędzy Ustawą o rachunkowości, a Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej, jest kwestia części składowych sprawozdania finansowego.

Zgodnie z artykułem 45 ust. 2 Ustawy o rachunkowości sprawozdanie finansowe składa się z: bilansu, rachunku zysków i strat i informacji dodatkowej, obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego oraz dodatkowe informacje i objaśnienia¹⁰ (por. ilustracja 1). Podmioty gospodarcze, których sprawozdania finansowe podlegają badaniu przez biegłych rewidentów, dodatkowo sporządzają rachunek przepływów pienięż-

⁸ J. Siewierska, M. Kotosowski, A. Ławniczak, *Sprawozdanie finansowe według MSSF/MSR i ustawy o rachunkowości. Wycena – prezentacja – ujawnianie*, ODDK sp. z o.o., Gdańsk 2016, s. 28.

⁹ W. Gos, *Ogólne zasady prezentacji sprawozdań finansowych* [w:] K. Winiarska, *MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”*, Difin, Warszawa 2007, s. 96.

¹⁰ Art. 45 ust. 2 Ustawy o rachunkowości.

nych oraz zestawienia zmian w kapitale własnym, zaś spółki kapitałowe, komandytowo-akcyjne, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielnie oraz przedsiębiorstwa państwowe są zobowiązane do sporządzenia dodatkowego sprawozdania z działalności jednostki¹¹. Z powyższych informacji wynika, że jednostka może stosować od trzech do pięciu elementów sprawozdania finansowego, w zależności od tego, czy podlega badaniu przez biegłego rewidenta.

Ilustracja 1. Elementy sprawozdania finansowego

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o rachunkowości.

Według MSR 1 pełne sprawozdanie finansowe składa się z:

- sprawozdania z sytuacji finansowej na koniec okresu;
- sprawozdania z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów za dany okres;
- sprawozdania ze zmian w kapitale własnym za dany okres;
- sprawozdania z przepływów pieniężnych za dany okres;
- informacji dodatkowej zawierającej istotne zasady (politykę) rachunkowości oraz inne informacje objaśniające;

¹¹ R. Nesterowicz, *Sprawozdawczość finansowa i jej rola w ocenie wyników działalności przedsiębiorstw*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” nr 39, Rzeszów 2014, s. 322.

- sprawozdania z sytuacji finansowej na początek poprzedniego okresu, jeżeli jednostka zastosowała zasady (politykę) rachunkowości retrospektywnie lub dokonała retrospektywnego przekształcenia pozycji w sprawozdaniach finansowych lub przeklasyfikowała pozycje w sprawozdaniach finansowych¹².

Jednostka może stosować inne tytuły sprawozdań niż te zaprezentowane powyżej. Przykładowo, jednostka zamiast stosować „sprawozdanie z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów”, może stosować „sprawozdanie z całkowitych dochodów”.

Zasady zamieszczone w MSR 1 nie określają kolejności i wzoru sprawozdania finansowego, według którego jednostka powinna je sporządzać. Pozycje wymienione w powyższym standardzie należą do minimalnych wymogów informacyjnych, które powinny się w nim znaleźć (poza sprawozdaniem z przepływów pieniężnych, które sporządza się według zasad określonych w MSR 7 „sprawozdanie z przepływów pieniężnych”). Jest to wymagane minimum informacyjne i nie wyklucza ono bardziej szczegółowej prezentacji poszczególnych pozycji danego sprawozdania, zarówno w samym sprawozdaniu, jak i w formie dodatkowych wyjaśnień i zestawień. Jednostka stosująca MSSF sama przyjmuje określoną postać tych sprawozdań, ale ma obowiązek spełnić wszystkie wskazane wymogi dotyczące zakresu ujawnianej informacji.

Tak w ustawie o rachunkowości, jak i w MSSF jednostka sporządza sprawozdanie finansowe zgodnie z zasadą memoriałową (wyjątek stanowi sprawozdanie z przepływów pieniężnych, które sporządzane jest zgodnie z metodą kasową).

¹² ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (UE) 2015/2406 z dnia 18 grudnia 2015 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1126/2008, przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do Międzynarodowego Standardu Rachunkowości 1, par. 10.

Bilans w ustawie o rachunkowości a sprawozdanie z sytuacji finansowej w MSSF

Bilans to podstawowe źródło informacji o majątku jednostki (aktywa) oraz o źródłach jego finansowania (pasywa)¹³. Zgodnie z ustawą o rachunkowości jest on sporządzany w układzie dwustronnym, w którym po lewej stronie znajdują się aktywa podzielone na trwałe i obrotowe, zaś po prawej pasywa rozdzielone na kapitał (fundusz) własny oraz zobowiązania i rezerwy na zobowiązania (por. tabela 1). Aktywa uporządkowane są według kryterium rosnącej płynności, zaś pasywa według rosnącego stopnia ich wymagalności – od najmniej (kapitałów własnych), do najbardziej wymagalnych (tj. zobowiązań krótkoterminowych). Ustawa o rachunkowości w załącznikach do ustawy podaje sześć wzorów bilansu - w zależności od tego, jaką działalność prowadzi dana jednostka.

Tabela 1. Podstawowe pozycje bilansu dla jednostek innych niż banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji

AKTYWA	PASYWA
A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne II. Rzeczowe aktywa trwałe III. Należności długoterminowe IV. Inwestycje długoterminowe V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	A. Kapitał (fundusz) własny I. Kapitał (fundusz) podstawowy II. Kapitał (fundusz) zapasowy III. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny IV. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe V. Zysk (strata) z lat ubiegłych VI. Zysk (strata) netto VII. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna)
B. Aktywa obrotowe I. Zapasy II. Należności krótkoterminowe III. Inwestycje krótkoterminowe IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe C. Należne wpłaty na kapitał (fundusz) podstawowy D. Udziały (akcje) własne	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania I. Rezerwy na zobowiązania II. Zobowiązania długoterminowe III. Zobowiązania krótkoterminowe IV. Rozliczenia międzyokresowe
Suma bilansowa	Suma bilansowa

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o rachunkowości.

¹³ A. Jarugowa, *Prezentacja sprawozdań finansowych w świetle standardów międzynarodowych* [w:] A. Jarugowa, E. Walińska, *Roczne sprawozdania finansowe – ujęcie księgowe a podatkowe*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 1997, s. 13.

W Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej bilans nazywany jest sprawozdaniem z sytuacji finansowej. Nie posiada on z góry określonego wzoru ani kolejności pozycji, według których jednostka powinna je prezentować. Przedstawia jedynie takie pozycje, które powinny się w nim znaleźć. Jednostka może zamieścić dodatkowe pozycje, grupy pozycji oraz sumy częściowe, jeżeli dzięki temu prezentacja stanie się bardziej zrozumiała¹⁴. To jednostka decyduje o układzie sprawozdania z sytuacji finansowej i sama powinna opracować jego wzór, według którego będzie prezentowała poszczególne pozycje. Dlatego też widząc sprawozdanie z sytuacji finansowej dwóch podobnych jednostek, układ obu sprawozdań może być zupełnie różny.

Zgodnie z par. 54 MSR 1 sprawozdanie z sytuacji finansowej wykazuje następujące pozycje:

- rzeczowe aktywa trwałe;
- nieruchomości inwestycyjne;
- wartości niematerialne;
- aktywa finansowe;
- inwestycje rozliczane zgodnie z metodą praw własności;
- aktywa biologiczne;
- zapasy;
- należności z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe należności;
- środki pieniężne i ich ekwiwalenty;
- sumę aktywów zaklasyfikowanych jako przeznaczone do sprzedaży oraz aktywów wchodzących w skład grup do zbycia, które zostały zaklasyfikowane jako przeznaczone do sprzedaży;
- zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe zobowiązania;
- rezerwy;
- zobowiązania finansowe;
- zobowiązania i aktywa dotyczące podatku bieżącego;
- rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego oraz aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego;
- zobowiązania wchodzące w skład grup przeznaczonych do sprzedaży, zaklasyfikowanych jako utrzymywane z przeznaczeniem do sprzedaży;
- udziały mniejszości zaprezentowane w kapitale własnym;

¹⁴ J. Siewierska, M. Kołosowski, A. Ławniczak, op. cit., s. 29.

- wyemitowany kapitał podstawowy oraz kapitały rezerwowe przynależne udziałowcom jednostki dominującej¹⁵.

W ustawie o rachunkowości aktywa i zobowiązania zostały podzielone na krótko- i długoterminowe. Taki podział jest również zgodny z MSSF, chociaż dopuszczalna jest także prezentacja pozycji bilansowych oparta na kryterium płynności. W ustawie zabrania się używania powyższej metody, a jedynie prezentowanie pozycji bilansowych zgodnie z jednym z zakresów przewidzianych w załącznikach do ustawy¹⁶.

Rachunek zysków i strat w ustawie o rachunkowości a sprawozdanie z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów w MSSF

Na rachunek zysków i strat składają się przychody, jakie osiągnęła jednostka oraz koszty, jakie jednostka poniosła. Jego głównym zadaniem jest dostarczanie informacji o wyniku finansowym, który wygospodarowała jednostka¹⁷.

W polskim prawie bilansowym wzór rachunku zysków i strat wynika z ustawy o rachunkowości. Według załącznika 1 ustawy o rachunkowości, rachunek zysków i strat dla jednostek innych niż banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji, może być sporządzony w wariantach porównawczym lub kalkulacyjnym (por. tabela 2). W obu wariantach jedynie informacje o kosztach podstawowej działalności operacyjnej jednostki prezentowane są nieco inaczej.

¹⁵ ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (WE) NR 1274/2008 z dnia 17 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1126/2008, przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do Międzynarodowego Standardu Rachunkowości (MSR) 1, par. 54.

¹⁶ K. Trzpiota, *Porównanie przepisów ustawy o rachunkowości i MSR/MSSF 2017 : praktyczne zestawienie polskich i międzynarodowych regulacji w zakresie rachunkowości i sprawozdawczości*, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2017, s. 12.

¹⁷ G. K. Świdarska, op. cit., s. 73.

Tabela 2. Porównanie rachunku zysków i strat w wariantach kalkulacyjnym i porównawczym

Wariant kalkulacyjny	Wariant porównawczy
A. Przychody netto ze sprzedaży	A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi, w tym:
B. Koszt sprzedanych produktów, towarów i materiałów	B. Koszty działalności operacyjnej
C. Zysk (strata) brutto ze sprzedaży (A – B)	C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)
D. Koszty sprzedaży	
E. Koszty ogólnego zarządu	
F. Zysk (strata) ze sprzedaży (C – D – E)	
(+)	
Pozostałe przychody operacyjne	
(–)	
Pozostałe koszty operacyjne	
= Wynik z działalności operacyjnej	
(+)	
Przychody finansowe	
(–)	
Koszty finansowe	
= Wynik z działalności gospodarczej	
(–)	
Podatek dochodowy	
(–)	
Pozostałe obciążenia zysku	
= Wynik finansowy netto	

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie ustawy o rachunkowości.

Zgodnie z MSR 1 jednostka prezentuje wszystkie dochody i koszty ujęte w danym okresie w sprawozdaniu z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów. Takie sprawozdanie powinno zawierać:

- przychody;
- koszty finansowe;
- udział w zyskach i stratach jednostek stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięć wycenianych zgodnie z metodą praw własności;
- obciążenia z tytułu podatków;
- łączną kwotę obejmującą sumy:
 - zysku lub straty po opodatkowaniu na działalności zaniechanej, oraz
 - zysku lub straty po opodatkowaniu ujętej w momencie przeszacowania do wartości godziwej pomniejszonej o koszty zbycia lub w momencie zbycia aktywów, lub grupy (grup) do zbycia stanowiących działalność zaniechaną.
- zysk lub strata netto;
- każdy składnik innych całkowitych dochodów sklasyfikowanych według rodzaju;

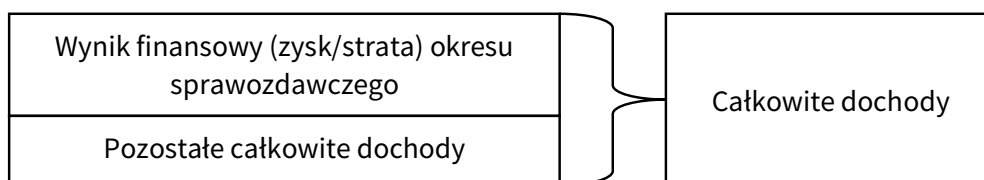
- udział w zyskach i stratach jednostek stowarzyszonych i wspólnych przedsięwzięć rozliczanych zgodnie z metodą praw własności;
- całkowite dochody ogółem¹⁸.

Podobnie jak w przypadku sprawozdania z sytuacji finansowej, MSR 1 nie wyklucza prezentacji dodatkowych pozycji, grup pozycji i sum częściowych, jeżeli taka prezentacja jest bardziej przydatna dla zrozumienia finansowych wyników działalności jednostki.

Jednostka może wybrać jedną z dwóch form prezentacji sprawozdania z całkowitego dochodu obejmującego wszystkie dochody i koszty. Można je przedstawić:

- w pojedynczym sprawozdaniu z całkowitych dochodów („obejmującego przychody i koszty składające się na wynik finansowy oraz przychody i koszty o charakterze „kapitałowym”¹⁹) lub
- w dwóch sprawozdaniach: pierwszym przedstawiającym składniki wyniku (zysku/straty) oraz drugim, które rozpoczyna się od wyniku (zysku/straty) i dalej zawiera pozostałe całkowite dochody.

Na całkowite dochody składa się wynik okresu sprawozdawczego oraz tzw. pozostałe całkowite dochody (por. ilustracja 2). Obejmują one pozycje dochodów i kosztów, które nie są ujmowane w wyniku okresu sprawozdawczego.

Ilustracja 2. Całkowite dochody

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie MSR 1.

¹⁸ ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (WE) NR 1274/2008, par. 82.

¹⁹ M. Michalak, *Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”* [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w teorii i praktyce – komentarz problemowy, przykłady z praktyki gospodarczej, porównanie z polskim prawem bilansowym i podatkowym*, J. Gierusz, M. Gierusz (red.), ODDK, Gdańsk 2017, s. 168.

Podobnie jak w rachunku zysków i strat sporządzanym zgodnie z ustawą o rachunkowości, jednostka posiada prawo wyboru jednego z dwóch wariantów sporządzania tego elementu sprawozdania, a mianowicie: kalkulacyjnego lub porównawczego. Jednostka musi wybrać wariant, którego forma dostarcza wiarygodnych i przydatnych informacji. Elementem łączącym regulacje jest również fakt, że jednostki nie wykazują odrębnych pozycji zysków/strat nadzwyczajnych²⁰, lecz prezentują je w przychodach/kosztach operacyjnych.

Podsumowanie

Wprowadzenie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej doprowadziło do ujednoczenia systemu rachunkowości i sporządzania sprawozdań finansowych na świecie. Jest to szczególnie ważne w dobie otwartego rynku, na którym istotna jest porównywalność sprawozdań finansowych spółek pochodzących z różnych krajów.

W Polsce kształt i struktura sprawozdania finansowego zostały ściśle określone w ustawie o rachunkowości, natomiast według MSSF to jednostka decyduje, jak ma wyglądać sprawozdanie – ich regulacje podają jedynie minimalne wymogi informacyjne, które odnoszą się do zawartości i struktury sprawozdania. Według niektórych ściśle określone wzory w polskim prawie są lepszym rozwiązaniem, gdyż porównując kilka jednostek łatwo jest znaleźć i skonfrontować potrzebne informacje. W MSSF nie ma takiego wymogu, co stanowi niewątpliwie plus dla jednostek je sporządzających, gdyż mogą one zdecydować, w jaki sposób zaprezentować pozycje sprawozdań finansowych.

²⁰ K. Trzpiota, op. cit., s. 12.

Bibliografia

- Gos W., *Ogólne zasady prezentacji sprawozdań finansowych* [w:] Winiarska K., *MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”*, Difin, Warszawa 2007.
- Jarugowa A., *Prezentacja sprawozdań finansowych w świetle standardów międzynarodowych* [w:] A. Jarugowa, E. Walińska, *Roczne sprawozdania finansowe – ujęcie księgowo a podatkowe*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 1997.
- Krzywda D., *Sprawozdanie finansowe jako produkt rachunkowości jednostki gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni”, nr 1, Bochnia 2003.
- Michalak M., *Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”* [w:] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w teorii i praktyce – komentarz problemowy, przykłady z praktyki gospodarczej, porównanie z polskim prawem bilansowym i podatkowym*, J. Gierusz, M. Gierusz (red.), ODDK, Gdańsk 2017.
- Nesterowicz R., *Sprawozdawczość finansowa i jej rola w ocenie wyników działalności przedsiębiorstw*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, nr 39, Rzeszów 2014.
- ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (UE) 2015/2406 z dnia 18 grudnia 2015 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1126/2008, przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do Międzynarodowego Standardu Rachunkowości 1.
- ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (WE) NR 1274/2008 z dnia 17 grudnia 2008 r., zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1126/2008, przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości, zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do Międzynarodowego Standardu Rachunkowości (MSR) 1.
- Siewierska J., Kołosowski M., Ławniczak A., *Sprawozdanie finansowe według MSSF/MSR i ustawy o rachunkowości. Wycena – prezentacja – ujawnianie*, ODDK sp. z o.o., Gdańsk 2016.
- Świdarska G. K., *Sprawozdanie finansowe jako źródło informacji* [w:] *Sprawozdanie finansowe według polskich i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, G. K. Świdarska, W. Więctaw (red.), Difin, Warszawa 2016.
- Tokarski M., *Sprawozdanie finansowe – niedoskonałe źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstwa*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, t. 5, Toruń 2009.

Trzpięta K., Porównanie przepisów ustawy o rachunkowości i MSR/MSSF 2017: praktyczne zestawienie polskich i międzynarodowych regulacji w zakresie rachunkowości i sprawozdawczości, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2017.

Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., Dz. U. 1994 Nr 121, poz. 591.

Włodkowski O., Przepisy karne ustawy o rachunkowości, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Część 2 – Rachunkowość i jej wykorzystanie w systemie podatkowym w Polsce

Rozdział 9

Polski system podatkowy – jego charakterystyka i funkcje

Monika Jończyk*

Wprowadzenie

Charakterystyka poszczególnych rodzajów podatków, ich elementów składowych, a także klasyfikacja, zmierzają do ustalenia pojęcia obejmującego całość tych powiązań, czyli określenia systemu podatkowego. Można go określić jako ogół pobieranych w danym państwie oraz w danym czasie podatków lub jako całokształt prawno-organizacyjnych form opodatkowania, którego elementami są poszczególne podatki, w tym różne elementy ich konstrukcji (stawki podatkowe, ulgi, zwolnienia, itp.). Podatki, tworząc system podatkowy, pozostają we wzajemnych związkach, które ukształtowały się w toku rozwoju historycznego. Zmiany ustrojowe powodują jednocześnie przekształcenia w systemach podatkowych. Stanowią one w każdym państwie całość i właśnie w ten sposób powinny być rozpatrywane. Celem rozdziału jest klasyfikacja podatków w różnych przekrojach i analiza ich powiązań.

Istota podatku

Kształtowanie się życia społecznego na świecie rozpoczyna historię podatku. Powstanie pierwszych form organizacyjnych państwa związane było z koniecznością finansowania osób sprawujących władzę, ustalaniem porządku prawnego, stworzeniem warunków bezpieczeństwa dla ludności. W taki sposób pojawiły się daniny publiczne, które początkowo były

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

ponoszone jedynie przez wybrane grupy społeczne, natomiast pozostałe były z nich zwolnione. Dopiero w miarę upływu czasu daniny stały się świadczeniem powszechnym. W początkowym okresie pobierano je jako dobra natury, następnie w kruszczach, docelowo w pieniądzu – w momencie, gdy został on wprowadzony do obrotu². Historycznie wykształciły się trzy podstawowe formy danin: osobiste, rzeczowe oraz pieniężne. Najpóźniej pojawiły się te ostatnie, jednak ze względu na swoją użyteczność są one współcześnie najbardziej rozpowszechnione³. Podatek jest określany w literaturze podmiotu jako:

- pobranej w drodze przymusu przez władzę publiczną daniny, której zasadniczym celem jest pokrycie obciążeń publicznych i ich rozdzielenie według zdolności podatkowej obywateli⁴;
- pieniężna forma danin publicznych na rzecz państwa i innych związków publicznoprawnych, służąca realizacji różnych zadań publicznych i społecznych⁵;
- publicznoprawne, nieodpłatne, bezzwrotne i przymusowe świadczenie pieniężne na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu lub gminy, wynikające z ustawy podatkowej⁶.

Podatek jest świadczeniem pieniężnym na rzecz państwa lub innego związku publicznoprawnego, o charakterze przymusowym, powszechnym, nieodpłatnym i bezzwrotnym, pobieranym w oparciu o odpowiednie przepisy prawa⁷.

Wśród podstawowych funkcji podatku można wyróżnić funkcję: fiskalną, informacyjną, stymulacyjną oraz regulacyjną. Najistotniejszą z wymienionych jest funkcja fiskalna, ponieważ zapewnia źródło docho-

² R. Wolański, *System podatkowy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Prawa, Warszawa 2003, s. 11.

³ B. Brzeziński, T. Dębowska-Romanowska, M. Kalinowski, W. Wójtowicz, *Prawo finansowe*, CH BECK, Warszawa 2000, s. 185.

⁴ P. M. Gaudemet, J. Molinier, *Finanse publiczne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne SA, Warszawa 2000, s. 407.

⁵ A. Gawłowicz, J. Małeckie, *Podatki i prawo podatkowe*, Wolters Kluwer, Poznań 2000, s. 7.

⁶ Art. 6 Ustawy z dnia 9 sierpnia 1997 r., Ordynacja podatkowa, Dz.U. 1997r.Nr 137, poz. 926, z późn. zm., dalej zwana ordynacją podatkową.

⁷ R. Wolański, *System podatkowy w Polsce*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Warszawa 2004, s. 19.

dów budżetowych państwa, pozwalając pokryć jego główne wydatki. Funkcja regulacyjna polega na kształtowaniu dochodu i majątku podatników. Dzięki funkcji stymulacyjnej instrumenty podatkowe są wykorzystywane w celu wywarcia wpływu na warunki działania jednostek, a także na kierunek i tempo ich rozwoju. Zróżnicowane obciążenia podatkowe wpływają zachęcająco lub zniechęcająco na podejmowanie decyzji w sprawie prowadzenia działalności. Funkcja informacyjna oznacza, że realizacja wpływów podatkowych dostarcza informacji o prawidłowościach lub nieprawidłowościach przebiegu procesów gospodarczych.

Do celów polityki podatkowej zalicza się cel fiskalny, czyli dostarczenie dochodów podatkowych – przy jak najniższych kosztach poboru oraz niewywoływaniu ujemnych skutków ubocznych. Cel społeczny zapewnia społeczeństwu odpowiednie warunki bytu, przy zachowaniu określonych wpływów z tytułu podatków do budżetu państwa. Poprzez cel gospodarczy państwo dąży do zapewnienia jak najlepszego rozwoju gospodarczego.

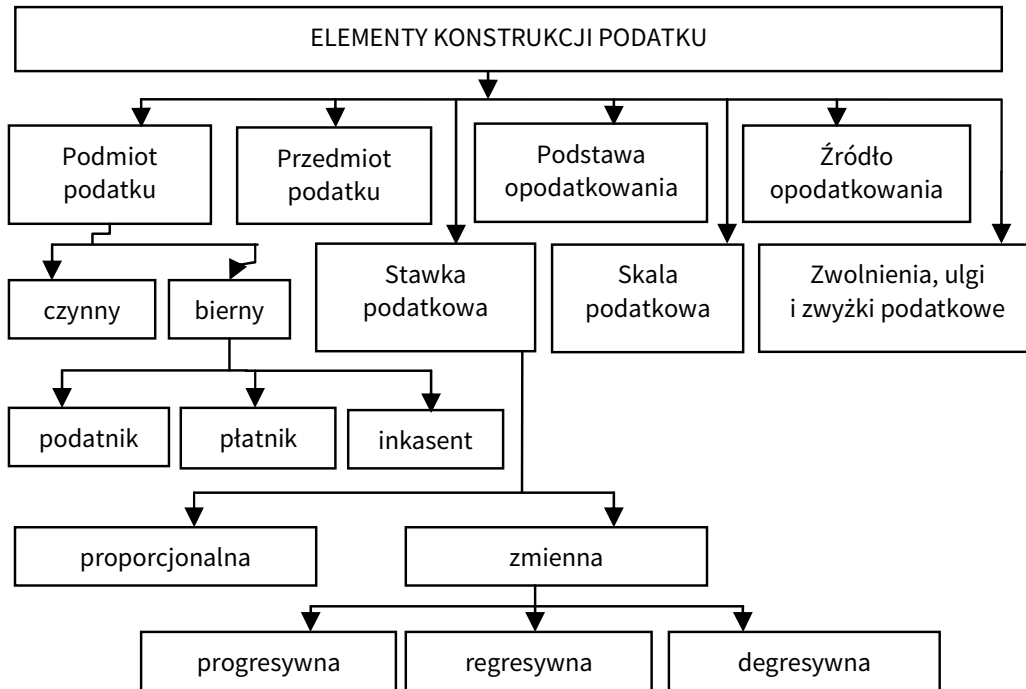
Elementy konstrukcji podatku

Cele podatkowe realizowane są za pomocą elementów składających się na konstrukcję podatków. Podatek posiada swoją wewnętrzną strukturę, którą tworzą jego elementy techniczne. Do najważniejszych z nich należą: podmiot podatku, przedmiot, podstawa opodatkowania, stawka i skala podatkowa, źródło opodatkowania oraz zwolnienia ulgi i zwwyżki podatkowe⁸. Podmiotem podatku jest osoba fizyczna bądź prawną, zobowiązana do zapłacenia podatku. Z racji tego, że ordynacja podatkowa nakłada na nią obowiązek podatkowy, określa się je mianem podatników. Często podatnik bywa również płatnikiem, czyli osobą opłacającą podatek. Niekiedy mogą to być różne podmioty. Taka sytuacja występuje w przypadku podatku od wynagrodzeń: podatnik = pracobiorca, natomiast płatnik = pracodawca. Do obowiązku pracodawcy należy dokonanie wymiaru i poboru podatku⁹. Podmiot opodatkowania może być czynny lub bierny.

⁸ Por. S. Owsiak, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, PWN Warszawa 2005, s.178.

⁹ A. Komar, *Finanse publiczne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1995, s.106.

Ten pierwszy to podmiot uprawniony do nakładania oraz zajmujący się ściąganiem podatku, czyli państwo. Natomiast podmiotem biernym są osoby fizyczne i prawne, zobowiązane do płacenia podatku¹⁰ (por. ilustracja 1).

Ilustracja 1. Konstrukcja podatku

Źródło: R. Rosiński, *Polski system podatkowy, Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Difin, Warszawa 2008, s.16.

Przedmiotem podatku są zjawiska, z którymi połączony jest obowiązek opłacenia podatku¹¹, czyli takie, które wywołują obowiązek podatkowy¹². Podstawą opodatkowania jest wartościowo lub ilościowo określony jego przedmiot. Podstawa służy określeniu wysokości podatku. Wartościowo wyrażony w złotych może być: obrót, dochód i majątek. Ilościowo podstawa podatku jest określona w: sztukach, według długości, powierzchni lub wagi (w kilogramach, tonach, itp.). Stawkę podatkową stanowi wyrażona kwotowo lub procentowo wysokość podatku, jaką pobiera się od danej podstawy podatku. Zespół stawek i podstaw podatkowych

¹⁰ N. Gajl, *Teorie podatkowe w świecie*, PWN, Warszawa 1992, s.165.

¹¹ A. Komar, op. cit., s.107.

¹² S. Owsiak, op. cit., s.179.

stanowi skalę podatkową. Wyróżnia się następujące stawki podatkowe: proporcjonalne, progresywne, regresywne oraz degresywne¹³. Źródłem obciążeń podatkowych są akty prawne, regulujące przepisy podatkowe, gdyż zgodnie z Konstytucją RP, nakładanie podatków następuje jedynie w drodze ustawy. Ostatnimi elementami, jakie występują w sferze podatkowej, są zwolnienia, ulgi i zwyczki podatkowe. Zwolnienia podatkowe polegają na wyłączeniu pewnej grupy podatników lub części przedmiotu opodatkowania z obowiązku podatkowego. W pierwszym przypadku są to zwolnienia podmiotowe, w drugim przedmiotowe

Przedstawione elementy podatku dają możliwość ich zróżnicowanej konstrukcji, jednak nadmierne wykorzystywanie poszczególnych elementów komplikuje system podatkowy, a także wpływa negatywnie na realizację podstawowego celu podatkowego, czyli celu finansowego¹⁴.

Wybór formy prowadzenia działalności gospodarczej

Ogólne zasady prowadzenia działalności gospodarczej określa ustawa o swobodzie działalności¹⁵, która nadaje wolność prowadzenia działalności gospodarczej w ramach przewidzianych prawem form prawnych. Jedną z pierwszych decyzji, jaką ma do podjęcia nowy przedsiębiorca, jest wybór formy prowadzenia działalności gospodarczej. Osoba fizyczna, rozpoczynająca prowadzenie działalności, ma do wyboru wiele form, a jest on uzależniony od kilku czynników, między innymi od tego, ile osób ma ją prowadzić, jak wysoki jest kapitał, a także oczekiwań co do sprzedaży przedsiębiorstwa w przyszłości. Osoba fizyczna może zdecydować się na prowadzenie działalności gospodarczej w formie: pozarolniczej, indywidualnej działalności (wykonywanej samodzielnie), spółki cywilnej, osobowych spółek handlowych (tj. spółki jawnej, partnerskiej, komandytowej czy też komandytowo-akcyjnej), spółek kapitałowych (spółki z o.o. lub

¹³ A. Komar, op. cit., s.109.

¹⁴ R. Rosiński, *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Difin, Warszawa 2008, s. 17.

¹⁵ Ustawa z dnia 2 lipca 2004r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz.U. z 2010r., Nr 220, poz. 1447 ze zm., dalej zwana ustawą o swobodzie działalności.

akcyjnej), innych form (np. stowarzyszenia czy fundacji, w specyficznych sytuacjach spółki bądź spółdzielni europejskiej (SE), jak również Europejskiego zgrupowania interesów gospodarczych (EZIG)¹⁶.

Klasyfikacja podatków

Klasyfikacji podatków można dokonać według różnorodnych kryteriów. Szczególnie istotny jest podział według kryterium przedmiotowego, czyli wyodrębniając podatki: przychodowe, dochodowe, majątkowe oraz podatku od wydatków (lub od kosztów), nazywane także konsumpcyjnymi¹⁷. Podatki przychodowe pobierane są od przychodów osiągniętych przez podmioty gospodarcze, w wyniku prowadzonej działalności. Nie uwzględniają one kosztów uzyskania przychodów. Są stosunkowo proste w wymiarze i poborze, co stanowi ich zaletę. Wadą tych form opodatkowania jest to, że stanowią pewnego rodzaju barierę w rozwijaniu się przedsiębiorstw, dodatkowo mogą skłaniać do ukrywania osiągniętych przychodów. Rzeczywisty dochód przedsiębiorstw nie jest znany, ponieważ nie ukazują one poniesionych kosztów. Podatki dochodowe pobierane są od dochodów osiągniętych przez podmioty, a więc uwzględniają koszty uzyskania przychodów. Są zdecydowanie trudniejsze do zastosowania, aniżeli podatki przychodowe. Niezbędne jest określenie przychodów, a także kosztów, które mogą być uznane za koszty uzyskania przychodów oraz takich, które mimo, iż zostały poniesione, nie mogą być za takie uznane. Do tej grupy zalicza się podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT) oraz podatek dochodowy od osób prawnych (CIT). Podatki majątkowe wymierzone są w zależności od: wartości majątku, przyrostu wartości majątku oraz zmian praw majątkowych. Należą do jednych z najstarszych podatków. W Polsce podatki od posiadanego majątku są dosyć liczne, zalicza się do nich, np. podatek od środków transportu, od nieruchomości, podatek rolny, leśny, czy też podatek od czynności cywilno-prawnych. Podatki konsumpcyjne, czyli podatki od wydatków, dotyczą podatników dokonujących obrotu towarami i usługami, jednak ich faktyczny ciężar spoczywa na odbiorcach

¹⁶ M. A. Pogoński, *ABC podatków w działalności gospodarczej*, UNIMEX, Wrocław 2012, s. 25.

¹⁷ J. Sobiech, E. Denek, J. Wierzbicki, J. Wolniak, *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 1997, s. 104.

finalnych, jakimi są gospodarstwa domowe. Do podatków konsumpcyjnych zalicza się VAT oraz akcyzę.

Innym kryterium w systematyce podatków jest podział według ponoszonego ciężaru podatkowego, co pozwala na rozróżnienie podatków bezpośrednich oraz pośrednich. Podatki bezpośrednie to takie, których ciężar ponosi bezpośrednio podmiot, na który ten podatek jest nakładany, czyli obciążające bezpośrednio dochód lub majątek podatnika. Natomiast ciężar podatków pośrednich jest ponoszony przez osoby trzecie. Podmioty, na które są nakładane podatki pośrednie, są jedynie pośrednikami między państwem, a tymi, którzy rzeczywiście mają ponosić ich ciężar¹⁸.

Podział podatków na bezpośrednie i pośrednie opiera się również na związku pomiędzy źródłem pokrycia podatku, a podstawą jego wymiaru. Źródłem pokrycia może być zasadniczo dochód lub majątek, a więc zgodnie z tym podatkami bezpośrednimi mogą być jedynie podatki wymierzone od dochodu lub majątku, a wszystkie inne są podatkami pośrednimi. Sięgają do dochodu nie wprost, lecz poprzez przychód, konsumpcję, itp.¹⁹. Ponadto podział podatków na bezpośrednie oraz pośrednie związany jest z "przerzucalnością" podatków. Na ogół podatki bezpośrednie uważa się za nieprzerzucalne, a więc takie, których ciężar ponosi podmiot zobowiązany do zapłaty podatku (nie może on przenosić tego ciężaru na inne osoby). Podatki pośrednie są przerzucalne, gdyż stanowią obciążenie dla innych podmiotów i przez nie faktycznie ponoszone, a nie przez podmioty zobowiązane do zapłaty tego podatku. Obecnie jednak istnieje pogląd, iż każdy podatek ulega przerzucaniu²⁰.

Podatek dochodowy

W odniesieniu do działalności gospodarczej, podatek dochodowy od osób fizycznych może wystąpić w dwóch formach: podatnik może dokonywać rozliczenia ryczałtowo, za pomocą ewidencji przychodów lub karty

¹⁸ R. Rosiński, op. cit., s. 21-23.

¹⁹ J. Sobiech, op. cit., s. 106.

²⁰ Zob. G. Szczodrowski, *Polski system podatkowy*, PWN, Gdańsk 2003, s.20-22.

podatkowej, bądź też na zasadach ogólnych. Te ostatnie reguluje ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych²¹. Opodatkowaniu tym podatkiem podlegają dochody osób fizycznych, prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą oraz wspólników spółek osobowych. W Polsce podatek dochodowy od osób fizycznych zawiera wyjątki od ogólnej zasady powszechności opodatkowania. Oznacza to, że ustawodawca wyłącza niektóre dochody z opodatkowania. Ustawy nie stosuje się do przychodów z działalności rolniczej (z wyjątkiem działów specjalnych produkcji rolnej), z gospodarki leśnej oraz przychodów związanych ze spadkiem czy darowiznami (art.2 ustawy). Przedmiotem opodatkowania jest w tym przypadku suma dochodów ze wszystkich źródeł, ale z pewnymi wyjątkami. Nie łączy się ich z dochodami, np. od dywidend, z nieujawnionych źródeł oraz takimi, które nie znajdują pokrycia w ujawnionych źródłach²². Każdy podatnik podlega odrębnemu opodatkowaniu od osiągniętych przez siebie dochodów. W przypadku spółki osobowej, dochód dzielony jest proporcjonalnie do udziału w spółce. W Polsce istnieje możliwość wspólnego opodatkowania małżonków oraz osób wychowujących samotnie dzieci²³.

Charakterystyka form opodatkowania podatkiem dochodowym osób fizycznych w Polsce

Formy zryczałtowane opodatkowania dochodu to karta podatkowa oraz ryczałt ewidencjonowany.

Karta podatkowa charakteryzuje się tym, że podmiot opodatkowania to osoby fizyczne oraz spółki cywilne osób fizycznych. Podatek ustalany jest kwotowo, w drodze decyzji urzędu skarbowego. Stawki te nie zależą od osiągniętych dochodów. Przedmiotem opodatkowania są ściśle określone rodzaje działalności gospodarczej, jednak dodatkowo należy spełnić pewne warunki determinujące wybór tej formy (m.in. limit zatrudnienia). Nie ma limitu przychodów, nie przysługują żadne odliczenia, ani nie są uwzględniane koszty prowadzenia działalności gospodarczej, poza

²¹ Ustawa z dnia 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 ze zm.), dalej zwany podatkiem dochodowym od osób fizycznych..

²² R. Rosiński, op. cit., s. 51.

²³ Szerzej patrz: G. Szczodrowski, op. cit., s. 64-66.

składkami na ubezpieczenia społeczne. Istnieje możliwość odliczenia składek na ubezpieczenie zdrowotne. W tej formie opodatkowania nie występuje ewidencja podatkowa, jak również nie ma obowiązku składania deklaracji miesięcznych. Miesięczna kwota zryczałtowana stanowi podatek, a nie zaliczkę.

Ryczałt ewidencjonowany - jego beneficjentami są osoby fizyczne oraz spółki cywilne osób fizycznych. Stawki opodatkowania uzależnione są od rodzaju działalności gospodarczej, w 2017 r. wynoszą 20%; 17%; 10%; 8,5%; 5,5%; 3% oraz 2%. Przedmiotem może być dowolna działalność gospodarcza – poza określonymi wyłączeniami. Występuje limit przychodów w wysokości 150 000 euro. Przysługują wówczas odliczenia, jednakże nie można uwzględnić kosztów prowadzenia działalności gospodarczej. Istnieje możliwość odliczenia składek na ubezpieczenie zdrowotne. Przy tej formie opodatkowania występuje ewidencja uproszczona, ewidencja przychodów i księga zamówień.

Zasady ogólne - stawki progresywne uzależnione są od wysokości dochodów (18% , 32%) bądź obowiązuje stawka liniowa 19%. W przypadku wyboru tej formy opodatkowania, nie występuje ograniczenie w przedmiocie opodatkowania²⁴. Limit przychodów to kwota poniżej 2 000 000 euro. Przysługują odliczenia, można uwzględnić koszty prowadzenia działalności gospodarczej i istnieje możliwość odliczenia składek na ubezpieczenie zdrowotne. W przypadku wyboru opodatkowania na zasadach ogólnych można wybrać ewidencję księgową spośród podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz ksiąg rachunkowych. Podatkową księgę przychodów rozchodów mogą prowadzić osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych a także spółki osobowe.

Księgi rachunkowe: mogą być wybrane przez podatnika dobrowolnie lub może być on ustawowo zmuszony do ich prowadzenia. Obowiązują wśród jednostek, których przychody za ubiegły rok wynoszą co najmniej równowartość w walucie polskiej 2 000 000 euro. Limit ten przeliczany jest na walutę polską, po średnim kursie ogłoszonym przez NBP, na pierwszy dzień roboczy października roku poprzedzającego rok obrotowy. Dodat-

²⁴ K. Wach, *Systemy podatkowe krajów Unii Europejskiej*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 276-277.

kowo obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych (bez względu na limit przychodów) dotyczy podmiotów wymienionych w art. 2 ust. 1 pkt 1, 3-7 ustawy o rachunkowości²⁵. Zaletą prowadzenia ksiąg rachunkowych jest możliwość opracowania własnej polityki rachunkowości, wybór rozwiązań do specyfiki danego przedsiębiorstwa oraz możliwość szerokiej analizy finansowej danej jednostki gospodarczej. Wadą są wysokie koszty prowadzenia ksiąg oraz zaawansowany system.

Podatek dochodowy od osób prawnych: Podatnikami podatku dochodowego od osób prawnych są osoby prawne, spółki kapitałowe w organizacji, podatkowe grupy kapitałowe. Mogą też być to spółki niemające osobowości prawnej, ale posiadające siedzibę lub zarząd w innym państwie, w którym są uznawane za osoby prawne i podlegają tam opodatkowaniu od całości swoich dochodów. Przedmiotem opodatkowania jest dochód, a więc nadwyżka sumy przychodów nad kosztami ich uzyskania, osiągnięta w roku podatkowym. Strata następuje wtedy, gdy koszty uzyskania przychodów przewyższają sumę przychodów. W takiej sytuacji stratę można odliczyć od dochodu podatkowego, w następujących po sobie 5 latach podatkowych, jednak w jednym roku wysokość obciążenia nie może przekroczyć 50 % kwoty wspomnianej straty.

Podsumowanie

Każde obciążenie podatkowe ogranicza przedsiębiorstwom możliwości rozwoju i konsumpcji osiągniętych zysków. Rolę taką spełniają podatki dochodowe, które oprócz roli obciążeniowej, sprawiają również poważne problemy w prawidłowym ustaleniu ich wysokości. Podatek dochodowy od osób fizycznych oraz od osób prawnych, jako jedyne spośród wszystkich podatków bezpośrednich, nie są podatkami kosztowymi. Jednostka nie może uznać za koszty prowadzonej działalności, więc nie może pomniejszyć o nie podstawy opodatkowania. Podatki te są dla przedsiębiorstwa typowym wydatkiem. Zobowiązania podatkowe z tytułu podatków bezpośrednich mają bardzo duże znaczenie w podejmowaniu decyzji gospodarczych przez podmioty gospodarcze. Przedsiębiorca, rozpoczynając

²⁵ Ustawa o rachunkowości – art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz. U. z 2016 r., poz. 1047 ze zm.).

prorowadzenie działalności, decyduje o miejscu oraz przyjęciu konkretnej formy organizacyjno - prawnej, co jest ściśle związane z określonymi konsekwencjami w zakresie wysokości obciążeń podatkowych oraz możliwości korzystania z ulg i zwolnień podatkowych. Obecnie elementem często wykorzystywanym do zminimalizowania wysokości podatków, są tak zwane raje podatkowe.

Bibliografia

- Kosakowski E., *Podatki dochodowe w obrocie gospodarczym*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Zarząd Główny Centralny Ośrodek Szkolenia Zawodowego, Warszawa 2010.
- Pogoński M.A., *ABC podatków w działalności gospodarczej*, UNIMEX Oficyna Wydawnicza, Wrocław 2012.
- Rosiński R., *Polski system podatkowy. Poszukiwanie optymalnych rozwiązań*, Difin, Warszawa 2008.
- Ujednolicone przepisy podatki stan prawny – 2 października 2014 r., Wydawnictwo LEGIS, Warszawa 2014.
- Walińska E.M., *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2012 r. Nr 10, poz. 361 ze zm.)
- Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jednolity: Dz.U. z 2011 r. Nr 74, poz. 397 ze zm.)
- Ustawa z 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (tekst jednolity: Dz.U. Nr 144, poz. 930 ze zm.)

Rozdział 10

Jakość informacyjna uproszczonych ewidencji podatkowych – propozycje ich optymalizacji

Marcelina Wdowiak*

Wprowadzenie

Prowadzenie działalności gospodarczej¹ związane jest z potrzebą posiadania informacji o obecnej sytuacji majątkowej oraz finansowej przedsiębiorstwa. Prowadzący działalność gospodarczą powinni być świadomi tego, iż nie jest to tylko obowiązek związany z przekazywaniem informacji osobom zainteresowanym lub powiązany z daną jednostką gospodarczą² ale również wynika to z potrzeby pozyskiwania informacji. Z obu tych przesłanek można wywnioskować, że aby dysponować informacją o jednostce, a także móc ją wykorzystać w celu zaspokojenia potrzeb różnych jej odbiorców, należy prowadzić ewidencję wszystkich zaistniałych w jednostce zdarzeń gospodarczych danego okresu. Uważa się, że niemal doskonałym źródłem informacji gospodarczej jest rachunkowość, która "jest systemem pomiaru, doskonałym, jedynym w swoim rodzaju, ponieważ wykorzystuje w nim specjalne – »podwójne« podejście"³. Jednakże szczegółowość oraz stopień rozbudowania ewidencji uzależniony jest przede

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Pojęcie działalności gospodarczej zostało zdefiniowane w Ustawie o swobodzie działalności gospodarczej (Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz. U. 2004 r. Nr 173, poz. 1807 z późn. zm.). Zgodnie z ustawą „działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły”.

² Z. Messner, *Rachunkowość finansowa w systemie informacji ekonomicznej* [w]: *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, J.Pfaff, Z. Messner (red.) Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s.27.

³ E. Walińska, *Sprawozdawczość finansowa XXI wieku – bez granic* [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKwP, Warszawa 2007, s. 335.

wszystkim od formy prawnej jednostki, wielkości przychodów, oraz zakresu działalności przedsiębiorstwa. Należy jednak podkreślić, że „lista osób określonych jako użytkownicy informacji rachunkowej zależy od ich związku z działalnością podmiotu gospodarczego”⁴. Można z tego wywnioskować, iż każdy podmiot posiada inne potrzeby informacyjne, które wynikają z różnych regulacji prawnych oraz potrzeb informacyjnych zarządzających. Regulacje prawne powodują, że dla każdej grupy przedsiębiorców przewidziany jest inny rodzaj tworzenia ewidencji a także inny sposób jej wykorzystywania, dlatego też część z nich może prowadzić uproszczone ewidencje podatkowe, a część zobowiązana jest do prowadzenia ksiąg rachunkowych. Ustawa o rachunkowości wyodrębnia jednostki, które ze względu na swoją formę prawną, bez względu na wielkość osiągniętych przychodów, są obligatoryjnie zobowiązane do prowadzenia ksiąg. Pozostałe jednostki, które nie spełniają warunków określonych w ustawie, mogą stosować uproszczoną ewidencję osiąganych przychodów, tzw. uproszczoną księgowość, lub prowadzić księgi rachunkowe dobrowolnie.

Możliwość agregacji danych pochodzących z ewidencji zdarzeń gospodarczych jest bardzo istotna ze względu na potrzebę bieżącego podejmowania decyzji, istotnych z punktu widzenia dużego kręgu użytkowników. Końcowym produktem tego procesu są sprawozdania finansowe, stanowiące niejako syntezę zapisów księgowych. „Na podstawie sprawozdań finansowych można sobie wyrobić osąd, co do przeszłego, bieżącego i, w pewnej mierze, przyszłego potencjału dochodowego przedsiębiorstwa”⁵. Sprawozdawczość finansowa nawiązuje zatem „do komunikowania przez dany podmiot zainteresowanym stronom informacji finansowej”⁶. Są one uważane za podstawowe źródło informacji finansowych dotyczących przedsiębiorstwa, dzięki czemu oprócz ważnej roli dla zarządzających są „narzędziem pozwalającym na szybką analizę danych finansowych”⁷, a także pozwalają na pozyskanie informacji o jednostce dla

⁴ Z. Luty, *Procesy dynamiczne w rachunkowości*, PWN, Warszawa 1994, s. 12.

⁵ A. Jaruga, *Ramy konceptualne oraz MSR 1 [w:] Międzynarodowe Standardy Rachunkowości a ustawa o rachunkowości – podobieństwa i różnice*, SKwP, Warszawa 2004, s. 25.

⁶ W. A. Nowak, *O konceptualnej podstawie sprawozdawczości finansowej. Perspektywa angloamerykańska*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007, s. 24.

⁷ *Rachunkowość Zasady i metody*, G. Lew, E. Nowak (red.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016, s. 185.

użytkowników zewnętrznych. Ich cele można określić jako "dostarczenie informacji, które będą użyteczne inwestorom, kredytodawcom i innym zainteresowanym podmiotom w podejmowaniu decyzji ekonomicznych"⁸. Istotne jest również, że zakres informacji zawartej w sprawozdaniu finansowym zależy od rozmiaru prowadzonej działalności i „sprawozdanie finansowe wszystkich jednostek prowadzących księgi rachunkowe składa się z bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej”⁹. Większe jednostki, które podlegają obowiązkowemu badaniu przez biegłego rewidenta, zobowiązane są ponadto sporządzać rachunek przepływów pieniężnych i zestawienie zmian w kapitałach (funduszach) własnych. Celem niniejszego rozdziału jest omówienie rodzajów uproszczonych form ewidencji, z wyszczególnieniem podatkowej księgi przychodów i rozchodów oraz ocena możliwości stworzenia na podstawie danych w nich zawartych uproszczonego sprawozdania finansowego.

Rodzaje uproszczonych form ewidencji przychodów oraz podmioty uprawnione do ich prowadzenia

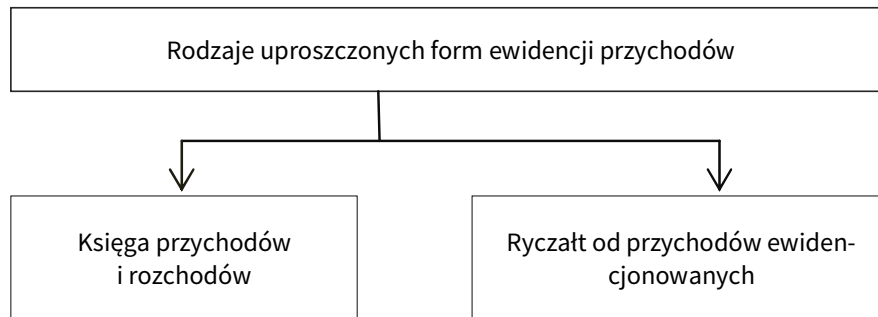
Decydując się na prowadzenie działalności gospodarczej, należy liczyć się z obowiązkiem prowadzenia ewidencji zdarzeń zaistniałych w ciągu roku. Określone w ustawie podmioty, które nie przekroczyły limitu przychodów, będą objęte obowiązkiem prowadzenia form uproszczonych¹⁰. W polskim systemie podatkowym wyróżnia się różne formy ewidencji uproszczonych (por. ilustracja 1). Oprócz nich została również przewidziana karta podatkowa, która nie obowiązuje jednak do prowadzenia żadnej

⁸ A. Jaruga, *Perspektywy rozwoju rachunkowości w świetle kongregacji Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej* [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKWP, Warszawa 2007, s. 529.

⁹ S. Jędrzejewski, *Geneza i istota systemu rachunkowości* [w:] S. Jędrzejewski (red.), *Rachunkowość wczoraj i dziś- wybrane problemy*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2017, s. 17.

¹⁰ Należą do nich osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie, których przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych (za poprzedni rok obrotowy) nie przekroczyły równowartości w walucie polskiej 2 000 000 mln euro. Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz. U. z 1994 r. Nr 121, poz.591).

ewidencji a więc nie jest nośnikiem żadnych informacji w przedsiębiorstwie.

Ilustracja 1. Rodzaje uproszczonych form ewidencji

Źródło: opracowanie własne.

Głównym czynnikiem, który decyduje o wyborze formy ewidencji podatkowej jest wybrana przez podatnika forma opodatkowania. W przypadku wyboru zasad ogólnych jednostka będzie mogła obliczać wysokość zobowiązania podatkowego na podstawie księgi przychodów i rozchodów, natomiast przy wyborze form zryczałtowanego opodatkowania będzie zobowiązana do prowadzenia ewidencji przychodów¹¹.

Przepisy określające, które podmioty i na jakich zasadach będą mogły z nich skorzystać, zostały ujęte odpowiednio: dla księgi przychodów i rozchodów w Rozporządzeniu Ministra Finansów¹², zaś dla ryczałtu i karty podatkowej w Ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym¹³.

¹¹ S. Jędrzejewski, N. Pyrka, N. Ronowska, *Potrzeby małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie informacji finansowych w kolejnych fazach cyklu życia*, Wydawnictwo SiZ, Łódź 2016, s.70.

¹² Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31 marca 2016 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów, Dz. U. 2016 r. Nr 152, poz. 467.

¹³ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne, Dz. U. 1998 r. Nr 144, poz. 930, z późn. zm.

Księga przychodów i rozchodów jako źródło informacji o sytuacji majątkowej i finansowej jednostki gospodarczej oraz propozycje zmian

Podatkowa księga przychodów i rozchodów jest formą ewidencji uproszczonej, w której dokonuje się zapisów księgowych wyłącznie dla celów podatkowych. Ze względu na bardzo uproszczoną budowę wiele osób prowadzących własną działalność jest w stanie prowadzić ją w sposób samodzielny, co oznacza, że przedsiębiorca nie musi ponosić wysokich kosztów prowadzenia księgowości przez podmiot zewnętrzny. Jest ona źródłem informacji, na podstawie których ustala się dochód stanowiący przedmiot opodatkowania. „W księdze zapisywane są wszystkie zdarzenia, które stanowią przychód w rozumieniu przepisów podatkowych, operacje związane z zakupem towarów handlowych i materiałów, koszty działalności stanowiące podatkowe koszty uzyskania przychodów, a także spis z natury oraz obliczenie dochodu”¹⁴. Zapisów w księdze dokonuje się na podstawie dowodów księgowych do których należą m. in faktury oraz dowody wewnętrzne¹⁵. Istotne jest to, iż zapisywanie operacji ma charakter jednostronny a nie podwójny, jak w przypadku ksiąg rachunkowych, co nie pozwala na kontrolę prawidłowości dokonanych zapisów. Księga przychodów i rozchodów składa się z kolejno ponumerowanych 17 kolumn. Kolumny od 1 do 5 mają charakter czysto informacyjny i wpisuje się w nie kolejno: datę zdarzenia gospodarczego, nazwę kontrahenta oraz jego adres. Kolumna 6 służy do opisanie zdarzenia w sposób bardziej lub mniej szczegółowy. Większej uwagi wymagają natomiast następne kolumny, w których wymaga się podziału zdarzeń na przychody oraz wydatki:

Kolumna 7 przeznaczona jest do wpisywania przychodów ze sprzedaży wyrobów (towarów handlowych) i sprzedaży usług. W niej ujmuje się raport miesięczny dokonanej sprzedaży na podstawie raportu okresowego.

¹⁴ *Rachunkowość teoria i zadania*, G. Lew, A. Szydełko (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2004, s. 213.

¹⁵ Szerzej na temat dowodów księgowych, stanowiących zapisy w księdze w art. 12 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. Nr 21, poz. 728).

Kolumna 8 służy do wpisywania pozostałych przychodów jakie generuje jednostka. Należą do nich między innymi przychody z odpłatnego zbycia składników majątku, otrzymanych kar umownych, odsetki od środków na rachunku bankowym.

Następne kolumny księgi przychodów i rozchodów dotyczą operacji kosztowych:

Kolumna 10 obejmuje zapis zakupu materiałów oraz towarów handlowych, wykorzystywanych do prowadzenia działalności według cen zakupu.

Kolumna 11 służy do ewidencjonowania kosztów ubocznych zakupu. Zapisuje się w niej operacje, w których dany koszt jest wyodrębniony jak np. koszty transportu towarów, załadunku i wyładunku, ubezpieczenia w drodze.

Kolumna 12 przeznaczona jest do wpisywania, na podstawie listy płac lub innych dowodów, wynagrodzeń brutto wypłacanych pracownikom w gotówce i naturze.

Kolumna 13 stanowi zapis pozostałych kosztów poniesionych przez jednostkę, takich jak opłatę za energię elektryczną, zakup paliw, czynsz za lokal. W kolumnie tej nie ujmuje się natomiast kosztów, których na mocy ustawy¹⁶ nie można uznać za koszty uzyskania przychodów.

Kolumna 16 została wprowadzona wraz ze zmianą rozporządzenia i dotyczy rozliczania kosztów działalności badawczo- rozwojowej¹⁷.

Obok ewidencji zapisywanych w księdze w wyżej wymienionych kolumnach, rozporządzenie nakazuje prowadzenie dodatkowych ewidencji, które w sposób spójny mają za zadanie wyodrębnić niektóre elementy nieujęte w księdze przychodów i rozchodów. Do najważniejszych obowiązkowych ewidencji należą:

¹⁶ Szerzej na temat kosztów niestanowiących uzyskania przychodów w art. 23 Ustawy z dnia 26.07. 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (tekst jednolity: Dz. U. z 2016 r. Nr 80, poz. 2032).

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31 marca 2016 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. Nr 152, poz. 728).

- ewidencja środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych;
- ewidencja wyposażenia;
- ewidencja sprzedaży;
- ewidencja kadrowo- płacowa.

Pomimo tego, że prowadzenie księgi służy jedynie potrzebom rozliczenia podatku dochodowego, może jednak ona, w sposób bardzo ograniczony, dostarczyć informacji o przedsiębiorstwie. Oprócz obligatoryjnego obowiązku prowadzenia ewidencji, każda jednostka może prowadzić dodatkowe ewidencje na własne potrzeby, zwiększające zakres informacji, które mogą także służyć do grupowania pewnych danych. Mimo, iż jednostek prowadzących uproszczone formy ewidencji nie obejmuje obowiązek sporządzania sprawozdania finansowego, to jednak niektóre z nich, dla potrzeb samego zarządzania bądź też innych przestanków, powinny je sporządzić. Często bowiem zdarza się tak, iż banki w celu podjęcia decyzji o przyznaniu kredytu, aby sprawdzić kondycję przedsiębiorstwa będą wymagały przedstawienia takiego sprawozdania. Wtedy pojawia się problem, które pozycje w księdze będą nadawały się do zagregowania w sposób spójny potrzebnych danych.

Ze względu na bardzo prostą i niewymagającą formę księgi przychodów i rozchodów, nie uwzględnia ona istotnych, z punktu widzenia jednostki, zdarzeń o charakterze rozrachunków. Można zatem zauważyć, iż w księdze¹⁸ nie ma kolumn wskazujących na stan rozrachunków czyli należności i zobowiązań, które są jednym z najistotniejszych elementów występujących niemal w każdej działalności, z uwagi na fakt dokonywania wielu transakcji z odroczonym terminem płatności. Niestety, nie ma też określonego schematu dodatkowej ewidencji, przez co podatnik jest zmuszony do stworzenia go na własne potrzeby, co może być kłopotliwe. W związku z tym powinien zostać opracowany jeden prosty schemat, który w czytelny sposób grupowałby sumę należności bądź zobowiązań dla danego kontrahenta. Jednostka mogłaby wtedy dokonać analizy stanu swoich rozrachunków na koniec każdego miesiąca (por. tabela 1).

¹⁸ Wzór podatkowej księgi przychodów i rozchodów dostępny jest w rozporządzeniu.

Tabela 1. Wzór ewidencji należności i zobowiązań dla jednostek prowadzących księgę przychodów i rozchodów

Za miesiąc						
Kontrahent	Kwota należności	Kwota Zobowiązania	Numer faktury	opis zdarzenia	data spłaty	limit zadłużenia
Suma zapisów						

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym istotnym elementem, który wart jest uwagi, jest ujmowanie przychodów i kosztów niepodatkowych. Pomimo tego, że przedsiębiorca w księdze przychodów i rozchodów nie ujmuje operacji, które nie wywołują konsekwencji podatkowych¹⁹, to dostarczają one wiele ważnych informacji w kontekście całego przedsiębiorstwa. Błędem byłoby ujęcie tych przychodów w kolumnach obecnie istniejących. Mogłyby one zatem stanowić dodatkowe kolumny „Inne przychody niepodatkowe” oraz „Inne koszty niepodatkowe”, które pełniłyby funkcję czysto informacyjną dla przedsiębiorcy i służyły do ewidencji np. odsetek od zobowiązań podatkowych.

Biorąc pod uwagę, iż obecnie wiele podmiotów gospodarczych korzysta z dotacji, to jej ujmowanie w księdze nie zostało wprost określone przez przepisy i podjęcie decyzji o jej ujęciu zależy od samego podatnika. Sam fakt uzyskiwania funduszy z innych źródeł jest dla jednostki bardzo istotny z finansowego punktu widzenia, dlatego też wprowadzenie dodatkowej kolumny „Dotacje, subwencje i inne dopłaty” mogłyby w czytelny sposób określić źródła finansowania jednostki bez potrzeby czasochłonnego przeglądania wszelkich dokumentów.

Podmioty gospodarcze, które prowadzą księgę przychodów i rozchodów napotykają problem, czy z informacji, które są w niej zawarte, mogą

¹⁹ Koszty niestanowiące kosztów uzyskania przychodu zostały określone w zamkniętym katalogu, w art. 23 Ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2012 r. Nr 10, poz. 361 ze zm.).

sporządzić uproszczone sprawozdanie finansowe. Powodów tworzenia takich sprawozdań może być wiele, natomiast jednym z najważniejszych jest potrzeba informacji dla zarządzających na temat kondycji majątkowej i finansowej jednostki, jak i ponoszonych kosztach i generowanych przychodach. Na podstawie danych zgromadzonych w zapisach w księdze oraz dodatkowych ewidencji istnieje możliwość stworzenia sprawozdania finansowego, jednakże jego jakość informacyjna będzie bardzo niewielka. Najważniejsze jest to, które kolumny i które ewidencje mogą zostać odpowiednio pogrupowane tak, aby mogły stanowić składniki uproszczonego bilansu (por. tabela 2) i rachunku zysków i strat.

Tabela 2. Przykład uproszczonego bilansu jednostek prowadzących księgę przychodów i rozchodów

Lp.	AKTYWA	Wartość w zł	Lp.	PASYWA	Wartość w zł
I.	Majątek trwały		I.	Kapitały własne	
II.	Majątek obrotowy		1.	Wkład właścicieli	
1.	Materiały		2.	Wynik finansowy	
2.	Towary		II.	Zobowiązania	
3.	Wyroby gotowe		1.	Pożyczki	
4.	Gotówka w kasie		2.	Kredyty	
5.	Rachunek bankowy		3.	Zobowiązania handlowe	
6.	Należności handlowe		4.	Inne zobowiązania	
7.	Inne aktywa obrotowe				
	Suma bilansowa			Suma bilansowa	

Źródło: opracowanie własne.

Analizując poszczególne składniki takiego uproszczonego bilansu, można stwierdzić, iż na podstawie kolumn w księdze jednostka nie będzie w stanie go utworzyć, co oznacza potrzebę prowadzenia dodatkowych ewidencji i rejestrów, które pozwolą, na ostatni dzień roku podatkowego, określić wartości składników majątku i źródeł ich finansowania. Przykładem potrzeby użycia ewidencji do grupowania składników bilansu mogą być aktywa trwałe, gdyż, aby je ująć w pozycji majątku trwałego, konieczne będzie skorzystanie z ewidencji środków trwałych. Istotnym jest fakt, iż w pozycji majątku obrotowego, na który składają się między innymi zapasy oraz należności krótkoterminowe, nie przewidziano dodatkowej formy ich grupowania. Tak więc dla jednostki posiadającej zapasy w postaci mate-

riałów, towarów czy produktów gotowych oznacza to konieczność stworzenia takiej ewidencji na różnym poziomie szczegółowości. Podobnie w przypadku pasywów, gdzie nie określono sposobu grupowania zobowiązań wobec dostawców oraz tych z tytułu kredytów i pożyczek. Z podanych wyżej przykładów można zatem wywnioskować, iż samo prowadzenie księgi nie wystarczy, jeśli przedsiębiorstwo chce uzyskać więcej szczegółowych informacji. Taki bilans jest czytelny dla większości przedsiębiorców i może być dostosowywany do potrzeb informacyjnych jednostki.

W każdym przedsiębiorstwie, oprócz stanu składników zawartych w bilansie, istotna jest również informacja o kosztach i przychodach, których dostarcza rachunek zysków i strat (por. tabela 3).

Tabela 3. Przykład uproszczonego rachunku zysków i strat dla jednostek prowadzących księgę przychodów i rozchodów

Lp .		Rok poprzedni	Rok bieżący
1.	Przychody ze sprzedaży		
2.	Koszty sprzedanych towarów, produktów i materiałów		
3.	Marża handlowa (1-2)		
4.	Pozostałe przychody		
5.	Pozostałe koszty		
6.	Wynik finansowy (3+4-5)		
7.	Koszty niestanowiące kosztów podatkowych		
8.	Wynik finansowy brutto (6-7)		
9.	Podatek dochodowy		
10.	Wynik finansowy netto (8-9)		
11.	Środki pobrane przez właścicieli		
12.	Zysk pozostający w jednostce (10-11)		

Źródło: opracowanie własne.

Aby możliwe było stworzenie powyższego uproszczonego rachunku zysków, należy wykorzystać zawarte w księdze kolumny przychodowe i kosztowe. Danych liczbowych na temat przychodów ze sprzedaży oraz pozostałych przychodów dostarczą jednostce odpowiednio sumy zapisów kolumn 7 i 8, z kolei informacji dotyczących kosztów dostarczą kolumny od 10-13. Należy jednak pamiętać, że zdarzenia w księdze dotyczą tylko przychodów i kosztów podatkowych, dlatego w uproszczonym rachunku zysków i strat można ująć pozycję kosztów niepodatkowych, które nie wpły-

ną na podstawę opodatkowania lecz na dochód który wypracowała jednostka. Ujęcie tych kosztów w pozycji „Koszty niestanowiące kosztów podatkowych” powoduje więc, iż jednostka będzie posiadała spójne i zagregowane dane liczbowe na temat kosztów, których prawo podatkowe nie uznaje.

Biorąc pod uwagę wcześniej opisany zakres informacji generowany na podstawie księgi przychodów i rozchodów jest możliwe stworzenie bardzo uproszczonego bilansu oraz rachunku zysków i strat. Nie jest to dla jednostek obligatoryjne więc każda jednostka może tworzyć takie sprawozdania w sposób dobrowolny i zawrzeć w nim informacje, które są na dany moment jednostce potrzebne.

Ewidencje podatkowe przy zryczałtowanych formach opodatkowania

Oprócz księgi przychodów i rozchodów istnieją także inne formy prowadzenia uproszczonej ewidencji, do których należy między innymi ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Podatnicy, którzy mogą skorzystać z tego rodzaju ewidencji muszą spełniać warunki określone w ustawie. Przy ryczałcie podatnik sam ustala podatek według ustalonych w ustawie stawek.

To, którą stawkę podatnik może zastosować, uzależnione jest od profilu wykonywanej działalności, a sposób przypisania rodzaju działalności do odpowiedniej stawki zostało szczegółowo wymienione w ustawie²⁰. Podstawą ustalania wysokości podatku przy ryczałcie są osiągnięte przychody, których nie pomniejsza się o koszty uzyskania przychodu. Można to uznać za największą wadę tej formy ewidencji, gdyż przedsiębiorca prowadzi w niej tylko stronę przychodową, nie uwzględniając strony kosztowej. Ta forma ewidencji nie dostarcza żadnej wartości informacyjnej dla zarządzania, gdyż ewidencjonowanie zdarzeń ograniczających się tylko do strony przychodowej nie dostarczy cennych informacji o kosztach, które są niezbędne do oceny sytuacji finansowej, a co za tym idzie - sporządzenia

²⁰ Szczegółowy wykaz działalności, podporządkowany poszczególnym stawkom został opisany w art. 12 ustawy z 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (tekst jednolity: Dz. U. z 2016 r. Nr 144, poz. 2180).

nawet najprostszego sprawozdania finansowego. Można zatem zauważyć, iż, decydując się na ryczałt, przedsiębiorca nie będzie mógł wygenerować informacji potrzebnych do stworzenia rachunku zysków i strat ani bilansu.

W polskim systemie można wyróżnić także kartę podatkową stanowiącą najprostszą formę opodatkowania działalności gospodarczej. W tym przypadku nie ma obowiązku prowadzenia żadnych ewidencji, składania deklaracji oraz wpłacania zaliczek, w związku z czym przedsiębiorca nie dysponuje żadną informacją o jednostce, pochodzącą z ewidencji księgowej.

Podsumowanie

Jednostki, które według przepisów prawa są uprawnione do skorzystania z uproszczeń przy prowadzeniu księgowości powinny wiedzieć, iż zakres informacyjny na temat sytuacji majątkowej i finansowej będzie znacznie ograniczony. Służą one jedynie do określania wysokości podatku, co wiąże się z brakiem możliwości stworzenia szczegółowego sprawozdania finansowego. Jednakże przedsiębiorstwa, które z różnych względów potrzebują ocenić swoją kondycję majątkową i finansową mogą takie sprawozdanie wygenerować, poszerzając szczegółowość ewidencji. Taką możliwość daje tylko prowadzenie księgi przychodów i rozchodów, gdyż ze względu na formę kolumn z podziałem na przychody i koszty, można stworzyć bardzo uproszczony rachunek zysków i strat, z kolei dodatkowa ewidencja pozwala na wygenerowanie bardzo prostej formy bilansu. Pozostałe formy w postaci ryczałtu oraz karty podatkowej, ze względu na ograniczoną strukturę, nie pozwolą na stworzenie nawet uproszczonego sprawozdania finansowego. Ryczałt, uwzględniający tylko przychody, nie pozwoli przedsiębiorcy na stworzenie rachunku zysków i strat ani bilansu. Karta podatkowa natomiast nie wymaga prowadzenia żadnych ksiąg więc nie jest nośnikiem żadnych informacji. Należy pamiętać, że, pomimo pewnych wad, dla wielu przedsiębiorstw uproszczone ewidencje w stosunku do ksiąg rachunkowych nadal pozostają bardzo korzystnymi i atrakcyjnymi formami. Mimo braku możliwości wygenerowania niektórych informacji są one mało kosztowne i, ze względu na niski poziom skomplikowania, przedsiębiorca często decyduje się na ich prowadzenie samodzielnie.

Bibliografia

Literatura

- Jaruga A., *Perspektywy rozwoju rachunkowości w świetle kongregacji Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej* [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKwP, Warszawa 2007.
- Jaruga A., *Ramy konceptualne oraz MSR 1* [w:] *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości a ustawa o rachunkowości – podobieństwa i różnice*, SKwP, Warszawa 2004.
- Jędrzejewski S., *Geneza i istota systemu rachunkowości* [w:] Jędrzejewski S., *Rachunkowość wczoraj i dziś- wybrane problemy*, Wydawnictwo SIZ, Łódź 2017.
- Jędrzejewski S., Pyrka N., Ronowska N., *Potrzeby małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie informacji finansowych w kolejnych fazach cyklu życia*, Wydawnictwo SIZ, Łódź 2016.
- Luty Z., *Procesy dynamiczne w rachunkowości*, PWN, Warszawa 1994.
- Messner Z., *Rachunkowość finansowa w systemie informacji ekonomicznej* [w:] *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, Pfaff J., Messner Z. (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Nowak W. A., *O konceptualnej podstawie sprawozdawczości finansowej. Perspektywa angloamerykańska*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2007.
- Rachunkowość Zasady i metody*, Lew G., Nowak E. (red.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016.
- Rachunkowość teoria i zadania*, Lew G., Szydełko A. (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2004.
- Walińska E., *Sprawozdawczość finansowa XXI wieku – bez granic* [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, SKwP, Warszawa 2007.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31 marca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. Nr 152, poz. 728).
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. 2004 r. Nr 173, poz. 1807 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz. U. z 1994 r. Nr 121, poz.591).

Ustawa z dnia 20.11.1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz. U. z 2016 r. Nr 144, poz. 2180).

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2012 r. Nr 10, poz. 361 z późn. zm.).

Rozdział 11

Wartość informacyjna ksiąg rachunkowych prowadzonych na potrzeby podatku dochodowego

Ewa Zientala*

Wprowadzenie

Rachunkowość jest uznawana za dziedzinę praktyczną, która jest nieodzowna w działalności gospodarczej, a jej zasady nadrzędne i szczegółowe są unormowane prawnie. Jest pojęciem wieloznacznym, które oznacza szczególny system informacyjny, a także międzynarodowy język biznesu. Stanowi również system pomiaru działalności gospodarczej¹. „Rachunkowość często zmienia oblicze, zaskakuje z jednej strony pielęgnowaniem tradycji, z drugiej zaś dynamiką rozwoju, przejawiającą się między innymi w akceptowaniu coraz to nowych rozwiązań”². Jej przedmiotem jest pomiar wyniku finansowego i wycena bilansowa³, ale też „zadaniem rachunkowości jest dostarczenie jasnego i przejrzystego obrazu finansowej sfery działalności jednostki gospodarczej”⁴. Oznacza to, że główną rolą rachunkowości jest dostarczenie informacji. Współcześnie informacja jest postrzegana jako zasób przedsiębiorstwa – obok kapitału, ziemi, pracy i organizacji. Będąc strategicznym zasobem przedsiębiorstwa, informacja

* Studentka kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ W. Brzezina, *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006, s.17.

² E. Walińska, *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s.9.

³ E. Walińska, *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997, s.83.

⁴ E. Walińska, *Rachunkowość podatków odroczonej*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003, s.11.

stała się głównym składnikiem procesu decyzyjnego⁵. Trudno doszukać się definicji pojęcia rachunkowości podatkowej lub ksiąg rachunkowych prowadzonych na potrzeby podatków. Jednak, analizując ogólne definicje rachunkowości, księgi rachunkowe na potrzeby podatkowe prowadzi się w tym samym celu, co na potrzeby zarządzania, z tym jednak wyjątkiem, że głównym odbiorcą informacji płynących z rachunkowości podatkowej są organy podatkowe. Trudno również doszukiwać się szczególnych różnic w zasadach prowadzenia ksiąg rachunkowych na potrzeby podatków, gdyż wynikają one z ogólnych zasad rachunkowości. Najważniejsze różnice pomiędzy rachunkowością podatkową⁶ a bilansową⁷ są widoczne w zasadach wyceny i ustalania wyniku finansowego – prawo podatkowe ściśle określa te elementy, natomiast prawo bilansowe dopuszcza pewną swobodę wyboru w niektórych obszarach wyceny i ustalania wyniku finansowego. Oznacza to, że rachunkowość podatkowa i bilansowa są nieco różne. Rozbieżności te występowały stosunkowo dawno i już w okresie międzywojennym księgowi, aby uniknąć sankcji z tytułu niestosowania prawa podatkowego, opierali się na przepisach handlowych, które wykorzystywali do celów podatkowych⁸. Celem rozdziału jest wskazanie możliwości wykorzystania rachunkowości podatkowej do uzyskiwania informacji.

⁵ Z. Wydimus, *Przejawy informacyjnej funkcji rachunkowości w wycenie przedsiębiorstwa* [w:] *Informacyjna funkcja rachunkowości w gospodarce współczesnej*, A. Dyhdalewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008, s. 229.

⁶ Mówiąc o rachunkowości podatkowej, należy rozumieć ogólne zasady rachunkowości, wynikające z jej historii oraz w części, zasady unormowane w ustawie o rachunkowości, ale w szczególności zasady wyceny i ustalania wyniku finansowego – zgodne z prawem podatkowym.

⁷ Mówiąc o rachunkowości bilansowej, należy mieć na myśli zasady uregulowane w ustawie o rachunkowości z dnia 29 września 1994r. (tekst jednolity: Dz. U. z 1994r. Nr 121, poz. 591 z późn. zm., dalej zwana ustawą o rachunkowości)

⁸ M. Frendzel, A.A. Jaruga, A. Szychta, *Zasady wyceny bilansowej w Polsce w okresie międzywojennym* [w:] *Polska szkoła rachunkowości*, M. Gmytrasiewicz i A. Karmańska (red.), Wydawnictwo Szkoły Głównej w Warszawie, Warszawa 2004, s. 340.

Podatkowe księgi rachunkowe jako źródło informacji w zarządzaniu przedsiębiorstwem – zasady prowadzenia i podstawy

Księgi rachunkowe są elementem ewidencyjnym w rachunkowości podatkowej i obejmują zbiory zapisów księgowych, dokonanych na podstawie dowodów księgowych w porządku chronologicznym i systematycznym. Ewidencja operacji gospodarczych może być prowadzona za pomocą kartotek papierowych, ksiąg wiązanych, dzienników, rejestrów, luźnych kart lub za pomocą urządzeń technicznych. Aktem prawnym określającym podmioty zobowiązane do prowadzenia ksiąg rachunkowych na potrzeby podatkowe jest ustawa o rachunkowości. Oprócz osób posiadających osobowość prawną, które obligatoryjnie mają obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych – są to osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie, które przekroczyły próg 2 mln euro przychodów netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy⁹. Prowadzenie ksiąg rachunkowych wiąże się z przestrzeganiem określonych zasad. Podstawą prowadzenia ksiąg rachunkowych jest język polski oraz waluta polska. Księgi rachunkowe prowadzone na potrzeby podatkowe powinny zawierać trwałe oznakowanie nazwy jednostki oraz roku obrotowego, a zasady ich otwierania i zamykania zostały szczegółowo określone w ustawie o rachunkowości (por. tabela 1).

Zasady otwierania ksiąg rachunkowych prowadzonych na potrzeby prawa podatkowego są identyczne jak dla ksiąg rachunkowych prowadzonych na potrzeby prawa bilansowego, a „prawo podatkowe w stosunku do podmiotów prowadzących księgi rachunkowe nie nakazuje prowadzenia odrębnych ksiąg podatkowych”¹⁰.

⁹ Próg ten w ostatnim czasie uległ podwyższeniu z kwoty 1,2 mln euro do 2 mln euro, dzięki czemu duża część przedsiębiorców uniknęła wysokich kosztów związanych z obsługą księgową.

¹⁰ E. Walińska, *Rachunkowość podatków...*op. cit., s. 11.

Tabela 1. Zasady otwierania i zamykania ksiąg rachunkowych

Księgi rachunkowe należy otworzyć na:	Księgi rachunkowe należy zamknąć na:
dzień rozpoczęcia działalności, czyli dzień wystąpienia pierwszego zdarzenia wywołującego skutki o charakterze majątkowym lub finansowym początek każdego następnego roku obrotowego dzień zmiany formy prawnej dzień wpisu do rejestru połączenia jednostek lub podziału jednostek, powodujących powstanie nowej jednostki dzień rozpoczęcia likwidacji lub ogłoszenia upadłości W ciągu 15 dni od dnia zaistnienia tych zdarzeń	dzień kończący rok obrotowy dzień zakończenia działalności jednostki, w tym również jej sprzedaży, zakończenia likwidacji lub postępowania upadłościowego, o ile nie nastąpiło jego umorzenie dzień poprzedzający zmianę formy prawnej w jednostce przejmowanej - na dzień połączenia związanego z przejściem jednostki przez inną jednostkę dzień poprzedzający dzień podziału lub połączenia jednostek, jeżeli w wyniku podziału lub połączenia powstaje nowa jednostka, tj. na dzień poprzedzający dzień wpisu do rejestru połączenia lub podziału dzień poprzedzający dzień postawienia jednostki w stan likwidacji lub ogłoszenia upadłości inny dzień bilansowy określony odrębnymi przepisami Nie później niż w ciągu 3 miesięcy od dnia zaistnienia tych zdarzeń

Źródło: opracowanie własne, na podstawie ustawy o rachunkowości

Ważne jest, aby księgi rachunkowe były prowadzone w sposób rzetelny, bezbłędny, sprawdzalny i na bieżąco. Takie same są również cechy ksiąg rachunkowych, prowadzonych na potrzeby wyceny bilansowej i podatkowej (por. rys. 1).

Ilustracja 1. Zawartość ksiąg rachunkowych

Źródło: opracowanie własne, na podstawie W. Fałkowski, *Podstawy prawne i organizacja rachunkowości*, [w:] *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, T. Cebrowska (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 178-180.

Podstawowym elementem ksiąg rachunkowych jest dziennik. Służy on do chronologicznego ujmowania zdarzeń, które wystąpiły w danym okresie sprawozdawczym jednostki. Ważną zasadą przy prowadzeniu dziennika jest fakt, iż wprowadzane zapisy muszą być kolejno numerowane, a sumy tych zapisów (obrotów) liczone w sposób ciągły. Ponadto prowadzenie dziennika powinno umożliwiać uzgodnienie jego obrotów z obrotami zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej. Jednostka w zależności od potrzeb może stosować również dzienniki częściowe, które grupują zapisy według rodzaju, np. dziennik sprzedaży, dziennik materiałowy. W związku z dużą ilością zapisów księga ta jest stosunkowo słabym źródłem informacji niezbędnej w zarządzaniu, co spowodowane jest trudnością jej analizy. Aby narzędzie to mogło służyć do pozyskiwania informacji, konieczne są zestawienia syntetyczne, sporządzone na jego podstawie. Dokonując tylko obligatoryjnych zapisów, wiadomości uzyskane na ich podstawie są bardzo ograniczone, ponieważ w dzienniku należy wyodrębnić jedynie takie elementy jak: numer dowodu księgowego, datę zapisu, powiązania z księgą główną, kwotę i opis operacji. Dziennik mógłby być jednak cennym źródłem informacji, gdyby dodano do niego dodatkowe kolumny. Na przykład, w przypadku jednostki działającej na dużym obszarze, warto uwzględnić taką kolumnę jak „region”. W ten sposób można sporządzić zestawienie oparte na danych dotyczących jednostki działającej w poszczególnych regionach, a nie jednostki jako całości. Taki raport pozwala na bardziej sprawne zarządzanie jednostką i podjęcie odpowiednich decyzji. Prowadzenie dziennika przy użyciu komputera wymaga nadania automatycznego numeru pozycji dla każdego zapisu księgowego. Ponadto system powinien udostępniać dane, pozwalające na weryfikacje osoby odpowiedzialnej za treść zapisów księgowych. Komputerowe prowadzenie dziennika ułatwia pozyskiwanie informacji, ponieważ wiele zapisów może być zautomatyzowanych i istnieje możliwość dodania nieograniczonej liczby kolumn i form zapisu. Możliwe jest na przykład stosowanie jednolitych wyróżników, które pozwolą na sporządzenie bardziej szczegółowych zestawień. Przykładem może być dodanie kolumny, w której osoba prowadząca dziennik, będzie określać czy dany koszt lub przychód jest uznany podatkowo. Przygotowanie takiej kolumny umożliwi sprawne

sporządzenie zestawienia, np. w arkuszu kalkulacyjnym, na podstawie którego osoba prowadząca rozliczenia z urzędem skarbowym będzie w stanie wyliczyć dochód lub stratę. Oczywiście jest, że aby takie zestawienie było przydatną informacją, każda operacja musi być w sposób rzetelny i bezbłędny przyporządkowana do odpowiedniej kategorii przychodu lub kosztu.

Księga główna jest zbiorem wszystkich kont syntetycznych, zawartych w zakładowym planie kont jednostki. Na kontach tych ujmowane są zapisy w porządku systematycznym, które uprzednio lub równocześnie zostały naniesione do dziennika. Zapisy na poszczególnych kontach dokonywane są chronologiczne, zgodnie z zasadą podwójnego zapisu. Po otwarciu ksiąg rachunkowych, na konta aktywów i pasywów wprowadzane są salda początkowe, a następnie ujmowane są operacje gospodarcze w kolejności chronologicznej. Warto podkreślić, iż podstawą sporządzania sprawozdań finansowych są informacje zawarte na kontach syntetycznych. Księga główna, podobnie jak dziennik, nie generuje istotnych informacji. W średniej czy dużej jednostce duża liczba kont i zapisów powoduje, że informacja o składnikach aktywów i pasywów jest rozproszona. Konta księgowe zawierają tylko nazwę i numer, a ujmowane na nich kwoty nie tworzą konkretnych informacji. Aby pozyskać użyteczne dane, konieczne jest sporządzenie odpowiednich zestawień.

W praktyce ewidencja zdarzeń gospodarczych wymaga pewnego uszczegółowienia. W związku z tym jednostki prowadzą księgi pomocnicze, które uzupełniają zapisy księgi głównej. Uzupełnienie to odbywa się poprzez dokonanie tzw. zapisu powtórzonego na koncie analitycznym. Mogą być one prowadzone w formie wyodrębnionego systemu kont, kartotek lub za pomocą komputerowego zbioru danych. Konta analityczne prowadzi się zazwyczaj dla: środków trwałych, rozrachunków z kontrahentami, rozrachunków z pracownikami, transakcji sprzedaży, zakupu. Szczegółowe ujęcie transakcji zakupu i sprzedaży jest pomocne dla rozliczania się z podatku VAT. Dla celów podatkowych warto także wyodrębnić ewidencje analityczną dla kategorii kosztów i przychodów, określając czy dana pozycja będzie brana pod uwagę przy wyliczaniu dochodu bądź straty. Ewidencja analityczna może być prowadzona w trzech sposobach: ilo-

ściowo, ilościowo-wartościowo lub tylko wartościowo. Decyzja o szczegółowej ewidencji wybranych składników majątku lub operacji oraz o sposobie prowadzenia ewidencji analitycznej należy do kierownika jednostki, a informacje o takiej decyzji należy uwzględnić w polityce rachunkowości. Zapisy analityczne w urządzeniach analitycznych są bardzo cennym źródłem informacji, jednak przy ich stosowaniu konieczne jest sporządzanie zestawień. Informacje uzyskane z tych ewidencji, po ich prawidłowym zestawieniu, mogą dostarczać znacznie więcej informacji niż dziennik i księga główna. Przykładowo możliwe jest zestawienie środków trwałych użytkowanych przez konkretny wydział lub użytkowanych w danym okresie. Można również uzyskać zestawienie zużycia środka trwałego w powiązaniu z danym produktem lub segmentem działalności. Takie zestawienie pozwala ocenić czy nakłady poniesione na dany środek trwały są opłacalne w porównaniu do przychodów jakie generuje dany produkt.

Zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej – potocznie zwane „obrotówką” lub „bilansem próbnym” – sporządza się na koniec każdego okresu sprawozdawczego, jednak nie rzadziej niż na koniec miesiąca. Zestawienie to pozwala sprawdzić, czy wszystkie ujęte operacje gospodarcze były ewidencjonowane zgodnie z zasadą podwójnego zapisu. W związku z tym, zestawienie to pełni ważną funkcję kontrolną, a także informacyjną – generuje bowiem ważną informację o przychodach, kosztach oraz innych składnikach majątkowych w poszczególnych okresach sprawozdawczych. Suma obrotów tego zestawienia powinna być zgodna z sumą obrotów dziennika lub sumą obrotów zestawienia dzienników częściowych. Jednostka prowadząca księgi rachunkowe na potrzeby rozliczenia podatkowego ma również obowiązek sporządzania zestawienia obrotów i sald, które jest syntetycznym zestawieniem zapisów w księdze głównej. Zestawienie to może być również źródłem informacji niezbędnej w zarządzaniu jednostką gospodarczą. Jednak trudne jest uzyskiwanie z niego informacji bardziej szczegółowej, niż można uzyskać z dziennika i księgi głównej. Z drugiej strony jest to zestawienie analityczne, stosunkowo trudne do analizy z powodu zbyt dużej szczegółowości. Dlatego zestawienie obrotów i sald jest nieużytecznym źródłem informacji, jednak, jako źródło nieprze-

tworzone, może być podstawą do tworzenia bardziej czytelnych raportów finansowych.

Na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych oraz na dzień inwentaryzacji, jednostka ma obowiązek sporządzić zestawienie obrotów i sald ksiąg pomocniczych. Na dzień inwentaryzacji zestawienie to obejmuje tylko grupę ewidencjonowanych składników aktywów. Dla zachowania wewnętrznej kontroli oraz informacji o poprawności prowadzenia rejestru analitycznego – jednostki powinny sporządzać to zestawienie częściej.

Elementem końcowym inwentaryzacji jest inwentarz, stanowiący ostatni element ksiąg rachunkowych¹¹, który zawiera wykaz składników aktywów i pasywów jednostki. Sporządzanie tego rejestru jest obowiązkowe dla jednostek, które nie prowadziły wcześniej ksiąg rachunkowych. W jednostkach kontynuujących działalność, informacja o składnikach majątkowych oraz źródłach finansowania jest zawarta w zestawieniach obrotów i sald, w związku z tym jednostki te są zwolnione z obowiązku sporządzania inwentarza.

Formy prowadzenia ksiąg rachunkowych i ich jakość informacyjna

W przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych komputerowo właściwie nie ma znaczenia wybór formy prowadzenia ksiąg rachunkowych. Jednak księgi rachunkowe mogą być również prowadzone ręcznie i jest to obecnie stosunkowo rzadko stosowane. Pomimo tego, księgi rachunkowe prowadzone ręcznie mogą być cennym źródłem informacji. Analizując historie rachunkowości i stosowane wcześniej sposoby prowadzenia ksiąg rachunkowych należy wyszczególnić trzy postacie prowadzenia ksiąg rachunkowych: formę tabelaryczną, przebitkową i rejestrową. Forma tabelaryczna zwana także „amerykanką” łączy na jednym arkuszu przekrój chronologiczny i systematyczny. Pierwsze pięć kolumn tego arkusza stanowi dziennik, który ujmuje zapisy chronologiczne, pozostała część to księga

¹¹ Inwentarza nie należy utożsamiać z inwentaryzacją. Inwentarz jest elementem ksiąg rachunkowych, natomiast inwentaryzacja to procedura polegająca na sporządzeniu spisu składników majątkowych oraz źródeł ich pochodzenia na dany dzień. Inwentaryzacja jest ogółem czynności potwierdzających prawdziwość inwentarza.

główna, przeznaczona do zapisów systematycznych. Taki układ arkusza spowodował, że jest on nazywany „dziennik-główna”. Ten sposób ewidencji operacji gospodarczych jest prosty w obsłudze, a zarazem przejrzysty. Zaletą jest również możliwość szybkiego wykrycia i poprawienia błędu. Ograniczona liczba kont w księdze głównej powoduje, że forma ta może być stosowana tylko w małych jednostkach. Ze względu na układ arkusza występuje brak możliwości podziału pracy w dziale księgowości. Informacje uzyskiwane z tej formy rachunkowości są ograniczone z powodu stosunkowo dużej syntetyki, która wynika z ograniczenia rozmiarów ksiąg. W metodzie tej nie ma możliwości stosowania zbyt wielu kont analitycznych, które mogłyby podlegać analizie, a rozwiązaniem tego ograniczenia mogłoby być prowadzenie ksiąg pomocniczych. Ich zastosowanie nie wniosłoby jednak uproszczeń na jaki pozwala księgowość tabelaryczna, gdyż każdą operację należałoby zapisywać podwójnie, jak w innych formach księgowości.

Na początku XX wieku pojawiła się forma przebitkowa prowadzenia ksiąg rachunkowych, która wyparła postać tabelaryczną. Główną przyczyną poszukiwania nowych rozwiązań był wzrost jednostek gospodarczych oraz potrzeba uzyskania dokładniejszej informacji o jej działalności. Forma ta znalazła swoje zastosowanie głównie w przedsiębiorstwach handlowych oraz przemysłowych. Ewidencja operacji gospodarczych przy zastosowaniu tej formy wymaga pewnych narzędzi, a mianowicie: kart kontowych, kart dziennika, kalki oraz kontownicy, która ułatwia proces księgowania. Samo księgowanie odbywa się w następujący sposób: na kontownicę nakłada się dziennik, który jest pokryty kalką. Następnie, aby zaksięgować daną operację na odpowiednim koncie, wyszukuje się właściwą kartę kontową, którą nakłada się na dziennik. W ten sposób otrzymuje się zapis oryginalny na karcie kontowej, a kopię tego zapisu w dzienniku. W tym przypadku jednostka może stosować dowolną ilość kont, a także w odpowiedni sposób zorganizować podział pracy. Forma ta z uwagi na trudność odczytania korespondencji kont jest mało przejrzysta, a konieczność wyszukiwania odpowiednich kart kontowych jest czasochłonna. Dlatego też ta forma księgowości podatkowej sprawia, że uzyskanie z niej informacji na potrzeby zarządzania jest dosyć problematyczne. W odróżnieniu od

formy tabelarycznej księgowanie przebitkowe może być prowadzone ręcznie lub maszynowo.

Forma rejestrowa ewidencjonuje operacje gospodarcze w rejestrach. Liczba rejestrów jest uzależniona od rodzaju działalności przedsiębiorstwa. Rejestry prowadzi się odrębnie dla każdego miesiąca z podziałem na dany charakter operacji np. rejestr zakupu, rejestr sprzedaży. Istotną zaletą tej formy jest możliwość sprawdzenia w jakiej fazie realizacji znajduje się dana operacja, gdyż wszystkie dokumenty dotyczące konkretnej operacji są ujmowane w jednym wierszu poziomym. Ponadto stosowanie formy rejestrowej ogranicza liczbę zapisów na kontach syntetycznych co powoduje brak porządku systematycznego. Jednak forma ta jest przydatnym źródłem informacji, ponieważ gwarantuje przejrzystość zapisów oraz umożliwia łatwą analizę ewidencji, jak i transakcji gospodarczych.

Podsumowanie

Księgi rachunkowe prowadzone na potrzeby rozliczeń podatkowych mogą stanowić źródło cennej informacji w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi. Szczególną wartość informacyjną posiadają księgi rachunkowe prowadzone elektronicznie, ponieważ dzięki nim możliwe jest tworzenie potrzebnych zestawień finansowych, które pozwoliłyby ocenić kondycję ekonomiczną jednostki. Ograniczeniem tych ksiąg do pełnej oceny kondycji jest stosowanie innej metody wyceny i ustalania wyniku finansowego na potrzeby podatku dochodowego i na potrzeby bilansowe. Z przeprowadzonych badań wynika, że źródłem informacji mogą być też księgi rachunkowe prowadzone ręcznie. Niestety trudno jest wskazać najlepszą formę prowadzenia księgowości, każda z wymienionych trzech form posiada zarówno wady jak i zalety. Z związku z tym wybór formy powinien zależeć od indywidualnych potrzeb jednostki.

Bibliografia

- Brzezin W., *Ogólna teoria współczesnej rachunkowości*, Częstochowskie Wydawnictwo Naukowe, Częstochowa 2006.
- Fałkowski W., *Podstawy prawne i organizacja rachunkowości* [w:] *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, T. Cebrowska (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Frendzel M., A.A. Jaruga, A. Szychta, *Zasady wyceny bilansowej w Polsce w okresie międzywojennym* [w:] *Polska szkoła rachunkowości*, M. Gmytrasiewicz i A. Karmańska (red.), Wydawnictwo Szkoły Głównej w Warszawie, Warszawa 2004.
- Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (tekst jednolity: Dz. U. z 1994r. Nr 121, poz.591 z późn. zm.).
- Walińska E., *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Walińska E., *Rachunkowość finansowa w świetle podatku dochodowego*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1997.
- Walińska E., *Rachunkowość podatków odroczonych*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2003.
- Wydymus Z., *Przejawy informacyjnej funkcji rachunkowości w wycenie przedsiębiorstwa* [w:] *Informacyjna funkcja rachunkowości w gospodarce współczesnej*, A. Dyhdalewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.

Rozdział 12

Wykorzystanie koncepcji outsourcingu w obszarze podatkowo-księgowym

Wojciech Cieślak*

Wprowadzenie

Współcześnie wiele przedsiębiorstw w celu redukcji kosztów bądź oszczędności czasu decyduje się na wykorzystanie koncepcji outsourcingu i przekazanie obszaru księgowo-podatkowego zewnętrznym, wyspecjalizowanym w tym zakresie jednostkom. Koncepcja ta jest na tyle elastyczna, że pozwala na realizację zarówno złożonych procesów księgowych (obsługa księgi głównej, modułu magazynowego, czy obsługa kadrowo-płacowa) jak i zadań nieskomplikowanych (ewidencja podatkowa).

Mówiąc o koncepcji outsourcingu obszaru księgowo-podatkowego należy wyodrębnić outsourcing rachunkowości, księgowości, a także outsourcing podatkowy. Mimo wielu podobieństw między nimi, to właśnie drobne różnice nie pozwalają na stosowanie tych pojęć zamiennie. Wynika to nie tyle z definicji samych pojęć, co z różnych celów prowadzenia rachunkowości, księgowości czy rozliczeń podatkowych. Celem rozdziału jest wskazanie właśnie tych różnic oraz ukazanie różnych celów outsourcingu rachunkowości, księgowości i podatkowego.

Istota, definicja oraz znaczenie outsourcingu obszaru podatkowo-księgowego

Etymologia pojęcia outsourcing nie jest jednoznaczna. Zdaniem M. J. Powera, K. C. Desouza i C. Bonifazi'ego określenie to pochodzi z połą-

* Student kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

czenia dwóch angielskich słów: „out”(na zewnątrz) oraz „sourcing” (użytkować, pozyskiwać)². Można spotkać się także z określeniami, że outsourcing to połączenie trzech angielskich słów: „out”, „source” (zasoby) oraz „using” (wykorzystywać, używać)³. Oba podejścia pozwalają jednak na zrozumienie podstawowego znaczenia outsourcingu, jakim jest korzystanie z zasobów zewnętrznych.

W literaturze spotkać można wiele definicji pojęcia „outsourcing”. Zdaniem M.F. Corbetta, jest to po prostu zatrudnienie zewnętrznych partnerów do wykonywania prac, których przedsiębiorstwo nie chce lub nie potrafi samodzielnie wykonać⁴. Nieco szersze rozumienie outsourcingu przedstawił M. Trocki, który określa ten proces, jako wyodrębnienie pewnych zadań ze struktury organizacyjnej w celu przekazania ich do realizacji dostawcom usług outsourcingowych⁵. Odmienne zdanie na temat tego zjawiska ma B. Nogalski, którego zdaniem outsourcing to eliminacja z przedsiębiorstwa wszystkiego, co hamuje jego rozwój i absorbuje potencjał, nie zapewniając jednocześnie przewagi nad konkurencją⁶. W. M. Lankford oraz F. Parsa definiują outsourcing, jako proces przekazywania zadań, z których można zrezygnować lub które zostaną wykonane taniej bądź lepiej, poza przedsiębiorstwem. Ich zdaniem pozwala to organizacji na wyodrębnienie z organizacji procesów ubocznych, skupiając się jednocześnie na istocie działalności⁷.

Wiele z przedstawionych definicji dotyczyło przekazywania procesów lub ich elementów na zewnątrz. Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie działania powinny zostać przekazane zewnętrznym partnerom. Warto bowiem wspomnieć o koncepcji kluczowych kompetencji C. K. Prahalda i G. Hammela, zgodnie z którą nie powinno przekazywać się na zewnątrz elementów budowania przewagi konkurencyjnej, oraz takich, które sta-

² M. J. Power, K.C. Desouza, C. Bonifazi, *Outsourcing. Podręcznik sprawdzonych praktyk*, przekł. Tomasz Rzychoń, MT Biznes, Warszawa 2010, s. 19.

³ M. Trocki, *Outsourcing. Metoda restrukturyzacji działalności gospodarczej*, PWE, Warszawa 2001, s. 13.

⁴ M. F. Corbett, *The Outsourcing Revolution*, Dearborn Trade Publishing, Chicago 2004, s. 8-9.

⁵ M. Trocki, *Outsourcing...*, op. cit., s. 13-14.

⁶ B. Nogalski, *Outsourcing[w]*: M. Czerska, A.A. Szpitter, *Koncepcja zarządzania. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 281.

⁷ W. M. Lankford, F. Parsa, *Outsourcing: A Primer*, “Management Decision”, MCB University Press, 1999, nr 37/4.

nowią istotę prowadzenia działalności gospodarczej⁸. Bardzo dobrym przykładem zastosowania outsourcingu opartego na kluczowych kompetencjach jest przedsiębiorstwo Nike, które jako jeden z czołowych producentów obuwia, nie posiada własnych działów produkcyjnych. Proces produkcji został w całości wyoutsourcowany do krajów wschodnich, co pozwoliło ograniczyć jego koszty. Kluczowe kompetencje, jakie w przypadku Nike stanowi marketing oraz projektowanie obuwia, pozostały jednak wewnątrz organizacji.

Chociaż outsourcing wydaje się być stosunkowo nowym pojęciem, to pewnych jego elementów można doszukać się w wypowiedzi Henry'ego Forda z 1923 r., który stwierdził, że: „Jeśli jest coś, czego nie potrafimy zrobić wydajniej, taniej i lepiej niż konkurenci, nie ma sensu, żebyśmy to robili i powinniśmy zatrudnić do wykonania tej pracy kogoś, kto zrobi to lepiej niż my”. Liczne źródła podają jednak, że koncepcja outsourcingu została zapoczątkowana w 1963 r. przez EDS Rossa Perota, która zaoferowała koncernowi Frito-Lay odpłatne świadczenie usług z zakresu informatyki. Ogromny rozwój usług outsourcingowych przypisuje się jednak koncernowi General Motors, który w latach 80. XX wieku zaczął stosować system zewnętrznego zaopatrzenia w części, co miało obniżyć koszty wytwarzania ich we własnym zakresie. Można więc stwierdzić, że outsourcing stanowi pewnego rodzaju rozwinięcie koncepcji „make or buy”, czyli koncepcji dylematów, opierającej się na analizie najbardziej korzystnego dla przedsiębiorstwa rozwiązania – wyprodukować w ramach prowadzonej działalności (make) czy też pozyskiwać niezbędne zasoby z zewnątrz (buy). Współcześnie za outsourcing uznać można więc współpracę podmiotów gospodarczych. Co więcej, można pokusić się o stwierdzenie, że obecnie każde przedsiębiorstwo wykorzystuje, w mniejszym lub większym stopniu, outsourcing, a nawet (często nieświadomie) świadczy go na rzecz innych podmiotów, będąc dostawcą produktów czy usług. Występowanie odbiorców i dostawców, którzy wzajemnie korzystają z posiadanych przez siebie zasobów można uznać bowiem za przejaw outsourcingu.

⁸ C. K. Prahalad, G. Hamel, *The Core Competence of the Corporation*, “Harvard Business Review” vol. 68, nr3/1990, s. 79-91.

Obszarem, w którym koncepcja outsourcingu jest dość szeroko stosowana jest sektor finansowo – księgowo - podatkowy. Duży wpływ na taki stan rzeczy ma bez wątpienia fakt, że polskie przepisy nie należą do najbardziej przejrzystych i jasnych. Polski system podatkowy to 303 akty prawne (11 ustaw i 292 rozporządzenia), łącznie 5789 stron maszynopisu, który teoretycznie powinien być znany przedsiębiorcom⁹. Co więcej, pewne obszary są tak ściśle powiązane, że wręcz pokrywają się ze sobą, rodząc wiele niejasności (np. równoległe istnienie prawa podatkowego i bilansowego)¹⁰.

Outsourcing księgowości a outsourcing rachunkowości

Powszechnie stosowane pojęcie outsourcingu księgowości nie jest zbyt precyzyjne. Wynika to najczęściej z błędnego postrzegania księgowości i rachunkowości, lub nawet zamiennego stosowania tych dwóch pojęć. Analiza literatury wskazuje jednak wyraźnie, że „rachunkowość” i „księgowość” to nie synonimy. Zdaniem J. Gada i E. Walińskiej „rachunkowość to system informacyjny¹¹, który pobiera dane w formie dokumentów z otoczenia oraz z samego przedsiębiorstwa, następnie przetwarza je i prezentuje w sprawozdaniach finansowych oraz raportach wewnętrznych”¹². Podobne stanowisko przedstawiła A. Szychta zdaniem której, „rachunkowość zarządcza stanowi część rachunkowości jednostki gospodarczej, służącej potrzebom informacyjnym”¹³. S. Skrzywan twierdzi natomiast, że rachunkowość to „system ciągłego w czasie obserwowania, mierzenia, rejestrowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w mierniku pieniężnym i bilansujących się ogólnych i szczegółowych da-

⁹ *Podatki w Polsce*, Raport Grant Thornton, styczeń 2017 na podstawie: http://grantthornton.pl/wpcontent/uploads/2017/01/Podatki_w_Polsce_GrantThornton_up.pdf, data wyświetlenia: 05. 12. 2017 r.

¹⁰ I. Olchowicz, *Vademecum rachunkowości. Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa 2011, s. 40-41.

¹¹ Użycie określenia system informacyjny odnosi się do systemu pozyskiwania informacji.

¹² J. Gad, E. Walińska, *Podstawy rachunkowości. Ekonomia finanse prawo gospodarcze. Podręcznik dla sędziów i prokuratorów*, Uniwersytet Łódzki Wydział Zarządzania, Łódź 2015, s. 45.

¹³ A. Szychta, *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*, Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008, s. 23.

nych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej oraz finansowej jednostki gospodarującej”¹⁴. A. Jarugowa określiła z kolei rachunkowość jako system informacyjny, służący do podejmowania decyzji gospodarczych oraz rozliczania odpowiedzialności kierownictwa za efektywne zarządzanie przedsiębiorstwem i powierzonym mu majątkiem¹⁵. Według Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości rachunkowość jest systemem informującym o pozycji finansowej, dokonaniach przedsiębiorstwa, a także zmianach tych dokonań, które są niezbędne w procesie podejmowania decyzji¹⁶. Podsumowując, można stwierdzić, że rachunkowość jest złożonym systemem, który odzwierciedla procesy zachodzące wewnątrz organizacji, dostarcza, gromadzi i kontroluje wszelkie informacje, aby na te procesy wpływać i jak najefektywniej zarządzać przedsiębiorstwem. Księgowość jest z kolei definiowana jako element złożonego systemu rachunkowości¹⁷. Zdaniem T. Lulka natomiast, pojęcie księgowości określa „sposób prowadzenia ksiąg rachunkowych”¹⁸, czyli szereg czynności o charakterze ewidencyjnym. Takie rozróżnienie rachunkowości i księgowości pokazuje, że określenie *rachunkowość* jest pojęciem szerszym niż *księgowość*. Stanowisko to znajduje odzwierciedlenie w definicji S. Skrzywana, który wyodrębnił elementy rachunkowości.

¹⁴ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973, s. 5, przytoczone przez E. Walińską, M. Michalak, A. Wencel, *Definicje, zadania i funkcje rachunkowości*, [w:] *Meritum Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s.22.

¹⁵ A. Jarugowa, „Rachunkowość w warunkach gospodarki rynkowej [w:] A. Jarugowa i in., *Rachunkowość finansowa*, RaFiB, Łódź 1995, s. 7-18, przytoczone przez J. Gad, Artykuły nawiązujące do nurtów badawczych rachunkowości rozwijanych przez Profesor Alicję Jarugową, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 80 (136), SKwP, Warszawa 2014, s. 89.

¹⁶ Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, IASC 1989 przytoczone przez E. Walińską, M. Michalak, A. Wencel [w:] *Meritum Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s.23.

¹⁷ S. Jędrzejewski, *Księgowy wczoraj i dziś- potrzeba zdefiniowania w warunkach deregulacji zawodu*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, nr XV, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Łodzi, Łódź 2014, s. 219.

¹⁸ T. Lulek, *Teoretyczne podstawy księgowości kupieckiej*, nakładem księgarni J. Czarneckiego, Kraków 1922 [w:] A. Szychta, *Przedmiot, cele i teorie nauki rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 85 (141), SKwP, 2015, s. 12.

Ilustracja 1. Elementy rachunkowości według definicji S. Skrzywana

Źródło: S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968, s. 5 [w:] S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Doctrina, Łódź 2016, s. 17.

Z wyraźnego podziału rachunkowości na poszczególne elementy wynika, że aby mówić o rachunkowości należy nie tylko prowadzić księgowość, ale także dostarczać informacji. O ile celem rachunkowości jest dostarczanie informacji, o tyle księgowość w praktyce sprowadzana jest do technicznych aspektów związanych z rejestrowaniem zdarzeń gospodarczych. Takie rozumienie księgowości wyklucza możliwość stosowania pojęć „rachunkowość” oraz „księgowość” zamiennie, gdyż zapisywanie zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych nie jest źródłem informacji.

Odnosząc pojęcia „księgowość” i „rachunkowość” do koncepcji outsourcingu należy zastanowić się, czy przedsiębiorstwa wydzielają na zewnątrz cały system informacyjny (rachunkowość), czy tylko jego elementy rejestracyjne (księgowość). Pojawia się również pytanie, czy outsourcing w ogóle pozwala na realizację systemu rachunkowości?

Biorąc pod uwagę czysto teoretyczne aspekty rachunkowości i outsourcingu wydaje się, że nic nie szkodzi na przeszkodzie, aby taka współpraca miała miejsce. Rozwiązanie to nie byłoby niczym innym, jak korzystaniem z zewnętrznych zasobów. W tym miejscu pojawia się jednak kolejne pytanie: czy zaspokajanie potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa można uznać za element dodatkowy działalności, czy też za jeden z kluczowych jej aspektów? Odpowiedź na to pytanie jest jednoznaczna.

Zaspokajanie potrzeb informacyjnych wynikających z rachunkowości bez wątpienia nie powinno stanowić istoty prowadzenia działalności, jest jednak na tyle ważnym elementem, że nie powinno się go przekazywać na

zewnątrz. Klasyczne rozumienie outsourcingu księgowości, czyli skorzystanie z usług biura księgowego z pewnością zaspokoi potrzebę rejestracji zdarzeń gospodarczych. Nie pozwoli jednak na zaspokojenie potrzeb informacyjnych. Wynika z tego, że outsourcing może być skutecznie stosowany w odniesieniu do księgowości. Koncepcja ta nie znajduje jednak zastosowania w przypadku rachunkowości. Co jednak w przypadku jeśli proces outsourcingowy obejmuje sporządzanie sprawozdań finansowych? Czy nie jest to wówczas dostarczanie informacji?

Oczywiście, sporządzone sprawozdanie finansowe można uznać za źródło informacji. W przypadku dużych przedsiębiorstw samo sprawozdanie może okazać się jednak niewystarczające. Mówiąc o małych podmiotach mamy z kolei do czynienia z uproszczonymi sprawozdaniami, które dostarczają niewielu informacji. Praktyka pokazuje także, że w przypadku sporządzania sprawozdań finansowych przez biura rachunkowe aspekt ten ogranicza się do czynności technicznych. Nie można jednak przyjąć, że posiadanie sprawozdania finansowego w formie papierowego wydruku, jest na tyle użyteczne, że można przypisać mu zaspokajanie potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa – co jest z kolei czynnikiem odróżniającym księgowość od rachunkowości. Nie wynika z tego, że outsourcing rachunkowości jest niemożliwy. Z pewnością jest bardziej skomplikowany niż outsourcing księgowości, jednak przy zaspokojeniu wszystkich potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa może być skutecznie realizowany. Barierą, która utrudnia tego rodzaju praktyki jest jednak widoczna niechęć podmiotów gospodarczych do przekazywania partnerom outsourcingowym szczegółowych, wrażliwych danych dotyczących jednostki oraz wysokie (w porównaniu do outsourcingu księgowości) koszty.

Outsourcing księgowy a outsourcing podatkowy

W przypadku decyzji o outsourcingu należy zastanowić się, czy mamy do czynienia z outsourcingiem księgowości czy z outsourcingiem podatkowym. Biorąc pod uwagę wyłącznie techniczne rozwiązania, w obu przypadkach dokonuje się czynności ewidencyjnych, które nie dostarczają informacji. Czy w związku z tym outsourcing księgowości jest tożsamy

z outsourcingiem podatkowym? W pewnym stopniu tak. Zarówno księgowość jak i outsourcing podatkowy z praktycznego punktu widzenia polegają na ewidencjonowaniu zdarzeń gospodarczych. Nie powinno jednak stawiać się między nimi znaku równości, bowiem czynności te mają zupełnie inny charakter. Pomocne może okazać się tutaj rozróżnienie pojęć „ewidencja księgową” oraz „ewidencja podatkowa”. Zdaniem S. Jędrzejewskiego za ewidencje księgowe można uznać jedynie księgi rachunkowe¹⁹, co za tym idzie ewidencje księgowe sporządzane są wyłącznie w przypadku outsourcingu rachunkowości, bądź outsourcingu księgowości. W przypadku outsourcingu podatkowego mamy do czynienia z ewidencjami podatkowymi (podatkowa księga przychodów i rozchodów, ewidencja przychodów), które są wyłącznie narzędziami ewidencyjnymi.

Podstawową różnicą między outsourcingiem księgowości a outsourcingiem podatkowym jest występowanie prawa bilansowego w przypadku rachunkowości. W tym przypadku podmiot dokonuje rejestracji zdarzeń gospodarczych na kontach księgowych zgodnie z zasadami podwójnego zapisu, co pozwala na sporządzenie przynajmniej uproszczonej formy sprawozdania finansowego. Outsourcing podatkowy oparty jest z kolei o zasady systemu podatkowego, a jego celem jest ewidencjonowanie zdarzeń gospodarczych w taki sposób, aby pozwalały ustalić wysokość zobowiązań podatkowych. W związku z tym, że prawo bilansowe w przypadku outsourcingu podatkowego nie ma zastosowania, nie wykorzystuje się w tym przypadku kont księgowych. W przypadku ewidencji podatkowych, ze względu na ich uproszczony charakter, nie ma zastosowania także zasada podwójnego zapisu. Zapis pojedynczy nie pozwala z kolei na „ekonomiczne przedstawienie stanu przedsiębiorstwa, jego wielkości oraz składu majątku, wyrażonego w cyfrach bilansowych”²⁰, co z kolei uniemożliwia sporządzenie sprawozdania finansowego.

¹⁹ S. Jędrzejewski, *Księgowy wczoraj i dziś – potrzeba zdefiniowania w warunkach deregulacji zawodu*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, nr XV, PTE oddział w Łodzi, Łódź 2014, s. 215-223.

²⁰ M. Scheffs, *Księgowość naukowo pojęta*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, styczeń 1930, s. 14 przytoczone przez S. Jędrzejewski, *Geneza i istota systemu rachunkowości*, [w:] *Rachunkowość wczoraj i dziś – wybrane problemy*, S. Jędrzejewski (red.), Wydawnictwo SiZ, Łódź 2017, s. 16.

W związku z tym, że outsourcing podatkowy nie jest tym samym co outsourcing księgowy bez wątplenia można stwierdzić, że nie jest on także synonimem outsourcingu rachunkowości. Co prawda pozwala on na uzyskanie informacji o wysokości zobowiązania podatkowego, a dodatkowo niektóre z ewidencji podatkowych dostarczają informacji o posiadanych przez jednostkę środkach trwałych, czy posiadanym wyposażeniu²¹. Na tym jednak informacyjna rola outsourcingu podatkowego się kończy. Generowane dzięki niemu informacje nie są więc w żaden sposób użyteczne do podejmowania jakichkolwiek decyzji ekonomicznych. W połączeniu z brakiem możliwości sporządzenia sprawozdań finansowych, ten rodzaj outsourcingu jest zatem formą o najmniejszym potencjale informacyjnym.

Niepokojącym może być więc fakt, że ta forma outsourcingu jest dość popularna wśród polskich przedsiębiorców, co świadczyć może albo o ich niezwykle niewielkich potrzebach informacyjnych (wręcz o braku takich potrzeb), albo o nieświadomości, że dostępność do informacji stanowi obecnie jeden z kluczowych aspektów budowania przewagi konkurencyjnej. Nie bez znaczenia pozostają także koszty każdej z omówionych form outsourcingu. Outsourcing rachunkowości ze względu na złożoność procesów, pracochłonność związaną z ewidencjonowaniem zdarzeń gospodarczych, a także opracowywaniem danych, tak aby były użyteczne jest najbardziej kosztownym rozwiązaniem. Z kolei outsourcing podatkowy, ze względu na swój uproszczony charakter i stosunkowo niedużą (w porównaniu do rachunkowości i księgowości) pracochłonność pozostaje rozwiązaniem najmniej kosztownym.

Podsumowanie

Koncepcja outsourcingu w powiązaniu z obszarem podatkowo-księgowym ma obecnie szerokie zastosowanie. Należy jednak pamiętać, że w zależności od potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa, decydującego się na zastosowanie tej koncepcji, wyodrębnić można outsourcing księgo-

²¹ Wybór formy ewidencji podatkowych determinuje obowiązek prowadzenia ewidencji dodatkowych, takich jak ewidencja środków trwałych, ewidencja wartości niematerialnych i prawnych, ewidencja wyposażenia, karty wynagrodzeń pracowników oraz ewidencja przebiegu pojazdów.

wości, rachunkowości oraz outsourcing podatkowy. Pojęciem najszerszym jest outsourcing rachunkowości. Rozwiązanie to polega bowiem nie tylko na wyodrębnieniu na zewnątrz ogółu czynności ewidencyjnych, ale przede wszystkim na generowaniu informacji, które będą przydatne, zrozumiałe i wykorzystywane przez podmiot gospodarczy do podejmowania decyzji ekonomicznych. Pojęciem nieco węższym okazuje się być outsourcing księgowości. Jest to bowiem tylko element outsourcingu rachunkowości, ograniczający się do technicznych czynności związanych z rejestracją zdarzeń gospodarczych na kontach księgowych w oparciu o zasady prawa bilansowego. Pojęciem najwęższym jest zatem outsourcing podatkowy, który, w odróżnieniu od outsourcingu rachunkowości i outsourcingu księgowości, oparty jest wyłącznie na zasadach prawa podatkowego, a jego celem są rozliczenia podatkowe. Wspólnym mianownikiem omówionych rodzajów outsourcingu jest jednak fakt, że każdy z nich umożliwia ustalenie wysokości zobowiązania podatkowego. Ewidencja podatkowa, w odróżnieniu od outsourcingu księgowości i outsourcingu rachunkowości, nie zajmuje się jednak niczym ponadto.

Bibliografia

- Corbett M. F., *The Outsourcing Revolution*, Dearborn Trade Publishing, Chicago 2004.
- Gad J., Walińska E., *Podstawy rachunkowości. Ekonomia finanse prawo gospodarcze. Podręcznik dla sędziów i prokuratorów*, Uniwersytet Łódzki Wydział Zarządzania, Łódź 2015.
- Gad J., *Artykuły nawiązujące do nurtów badawczych rachunkowości rozwijanych przez Profesor Alicję Jarugową*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 80 (136), SKwP, Warszawa 2014, [w:] A. Jarugowa, (1995b), *Rachunkowość w warunkach gospodarki rynkowej*, [w:] A. Jarugowa i in., *Rachunkowość finansowa*, RaFiB, Łódź, s. 7–18.
- Jędrzejewski S., Bartnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Doctrina, Łódź 2016, s.17 [w:] S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968.
- Jędrzejewski S., *Księgowy wczoraj i dziś- potrzeba zdefiniowania w warunkach deregulacji zawodu*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego” nr XV, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Łodzi, Łódź 2014.
- Jędrzejewski S (red.), *Rachunkowość wczoraj i dziś – wybrane problemy*, Wydawnictwo SIŻ, Łódź 2017, [w:] M. Scheffs, *Księgowość naukowo pojęta*, „Czasopismo Księgowych w Polsce”, styczeń 1930.
- Lankford W. M., Parsa F., *Outsourcing: A Primer*, “Management Decision” nr 37/4, MCB University Press, 1999.
- Nogalski B., *Outsourcing* [w:] M. Czerska, A. A. Szpitter, *Koncepcja zarządzania. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Olchowicz I., *Vademecum rachunkowości. Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa 2011.
- Podatki w Polsce*, Raport Grant Thornton, styczeń 2017 na podstawie: http://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2017/01/Podatki_w_Polsce_GrantThornton_up.pdf, data wyświetlenia: 05. 12. 2017 r.
- Power M. J., Desouza K. C., Bonifazi C., *Outsourcing. Podręcznik sprawdzonych praktyk*, przekł. Tomasz Rzychoń, MT Biznes, Warszawa 2010.
- Prahalad C. K., Hamel G., *The Core Competence of the Corporation*, “Harvard Business Review”, vol. 68, nr3/1990, s. 79-91.

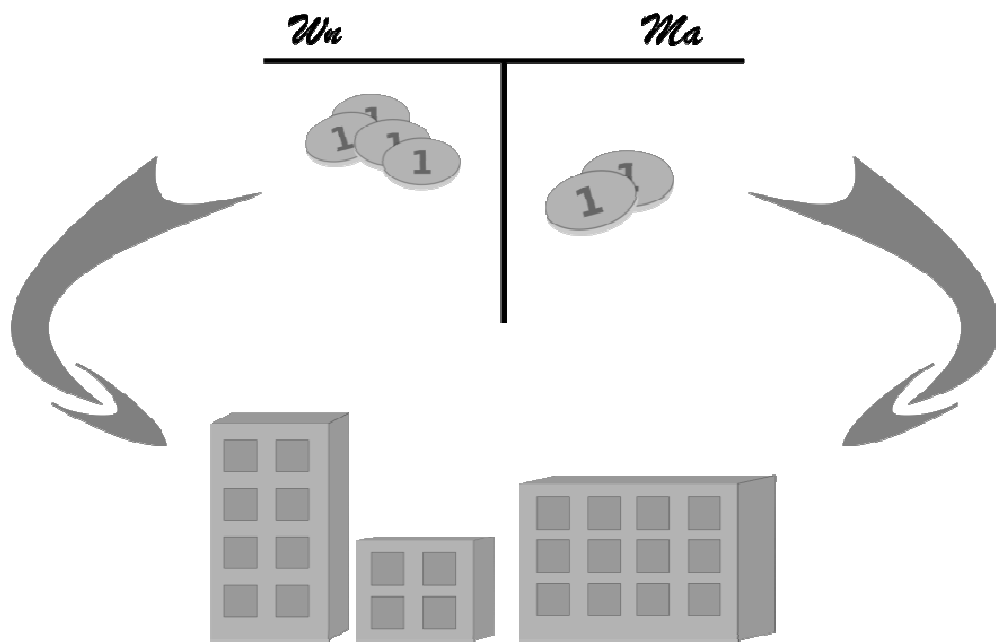
Szychta A., *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*, Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.

Szychta A., *Przedmiot, cele i teorie nauki rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 85 (141), SKWP, 2015, [w:] T. Lulek, *Teoretyczne podstawy księgowości kupieckiej*, Kraków 1922.

Trocki M., *Outsourcing. Metoda restrukturyzacji działalności gospodarczej*, PWE, Warszawa 2001.

Walińska E., Michalak M., Wencel A., *Definicje, zadania i funkcje rachunkowości, Meritum Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s.22 [w:] S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1973.

Część 3 - Szczególne przypadki i formy rachunkowości
w wybranych jednostkach

Rozdział 13

Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw a system rachunkowości

Paulina Kuzaj*

Wprowadzenie

Przedsiębiorstwo stanowi integralną część społeczeństwa i w związku z tym stawia się przed nim wyzwanie, aby jego powstanie, istnienie, działalność oraz wzrost pozostawały w zgodzie z oczekiwaniami, wartościami oraz normami społecznymi. Wraz ze wzrostem oddziaływania przedsiębiorstwa na otoczenie zewnętrzne, (które jest tak samo ważne jak oddziaływanie na otoczenie i cele wewnętrzne oraz świadomość, że przedsiębiorstwa są odpowiedzialne przed społeczeństwem za rezultaty swojej pracy), powstała nowa dyscyplina rachunkowości, jaką jest rachunkowość społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw¹. Termin ten może być zamiennie stosowany z rachunkowością społeczną, rachunkowością społeczno-ekonomiczną oraz społeczną kontrolą. Jednakże w ujęciu mikro- i makroekonomicznym nie można wykorzystywać zamiennie tych terminów, gdyż sformułowane zostały w różnym czasie i w odniesieniu do odmiennych założeń. Z. Jaglińska zaznacza, że traktowanie tych pojęć jako synonimów jest poprawne wtedy, gdy stosujemy je w znaczeniu „mikro”. W znaczeniu „makro” rachunkowość społeczna rozumiana jest jako rachunkowość dochodu narodowego i produktu społecznego. I tak też pierwotnie była rozumiana przez polskich autorów, między innymi przez Z. Kowalczyka, dla którego rachunkowość społeczna była „w szerszym ujęciu, dyscypliną

* Studentka kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Z. Jaglińska, *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw kapitalistycznych*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, nr 7, Warszawa 1984, s. 15.

statystyczno-ekonomiczną badającą strumienie materialno-rzeczowe oraz strumienie finansowe w skali gospodarki narodowej w sposób zintegrowany. (...) W węższym ujęciu jest techniką statystyczną służącą do przedstawienia w formie ilościowej obrazu całokształtu gospodarki narodowej”². S. Sojak stwierdza, że „jeśli spojrzymy na państwo jako podmiot reprezentujący samodzielny organ gospodarczy, to w tym przypadku jego rachunkowość służy do sporządzania i realizacji budżetu – mamy więc i tutaj rachunkowość przymiotnikową, nazywaną rachunkowością społeczną bądź narodową”³. Podsumowując, istotną cechą charakteryzującą rachunkowość społeczną w ujęciu „makro” było zastosowanie systemu kont księgowych i bilansujących się zapisów do przedstawienia procesów tworzenia, podziału i zużycia dochodu narodowego.

W rozdziale skupiono się na przedstawieniu rachunkowości społecznej w ujęciu mikroekonomicznym, której początki sięgają lat 70. XX wieku. Zapoczątkowana została w USA, w związku z pojawiającym się coraz częściej problemem ochrony i zanieczyszczeniem środowiska⁴. W Polsce koncepcja CSR⁵ pojawiła się w połowie lat 90. XX wieku, w obliczu rosnącego bezrobocia, będącego wynikiem restrukturyzacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych⁶. Celem rozdziału jest prezentacja koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w warunkach polskich.

Początki rachunkowości społecznej w świetle badań polskich autorów

Analizując twórczość polskich autorów, można spotkać różne odniesienia dotyczące rachunkowości społecznej. W pierwszej kolejności należy

² Z. Kowalczyk, *Rachunkowość społeczna: wartości poznawcze i znaczenie praktyczne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1974, s. 5.

³ S. Sojak, *Rachunkowość przymiotnikowa*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce Rada Naukowa, tom 62 (118), Warszawa 2011, s. 269.

⁴ R. Bładacz, *Rachunkowość społeczna w świetle badań polskich autorów*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, tom 94 (150), Warszawa 2017, s. 24.

⁵ Często, zwłaszcza współcześnie, stosuje się skrót CSR, co z angielskiego oznacza *Corporate Social Responsibility - społeczna odpowiedzialność biznesu*.

⁶ J. Krasodomska, *Rachunkowość a idea społecznej odpowiedzialności w dobie kryzysu ekonomicznego* [w:] *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2010, s. 13.

zwrócić uwagę na myśl teoretyczną z lat 80. XX wieku, zawartą w Zeszytach Teoretycznych Rady Naukowej i zatytułowaną „Z badań nad rachunkowością społeczną”, gdzie swoje rozważania na ten temat zawarli A. Jaruga, Z. Jaglińska oraz J. Wołkowski.

A. Jaruga nakreśliła rolę odpowiedzialności społecznej na tle tendencji rozwoju rachunkowości. Samą odpowiedzialność przedsiębiorstw według autorki należy rozpatrywać, „biorąc pod uwagę przedsiębiorstwo w izolacji, w którym jedynym kryterium efektywności jest maksymalizacja zysku i w sytuacji współdziałania wielu partnerów w szerokim kontekście społecznym”⁷. Zdaniem Z. Jaglińskiej przedsiębiorstwo powinno zwiększać zakres swojej odpowiedzialności przed społeczeństwem, co jest niezbędne do konkurowania we współczesnym społeczeństwie. Rachunkowość⁸ powinna tę odpowiedzialność przedsiębiorstw mierzyć i przedstawiać – adekwatnie należy stworzyć taki system sprawozdawczości wewnętrznej i zewnętrznej, aby wszystkie zainteresowane strony były systematycznie informowane o poszczególnych wymiarach działalności przedsiębiorstwa⁹. Rachunkowość społeczna jest „odpowiedzią na zapotrzebowanie wyrażone przez: społeczności lokalne, ruchy ekologiczne i konsumenckie, społeczności pracownicze, związki zawodowe i inne działające w danym kraju”¹⁰. J. Wołkowski zaznaczył, że zwykle na stopniu mikroekonomicznym wyróżnić można trzy grupy informacji o społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa (por. tabela 1).

⁷ A. Jaruga, *Rachunkowość społeczna na tle tendencji rozwoju rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, nr 7, Warszawa 1984, s. 12.

⁸ Ze względu na rozbudowaną formę rachunkowości i spełnianie przez nią wielu funkcji i zadań, z jednej strony jest narzędziem do ewidencjonowania zdarzeń gospodarczych, z drugiej zaś służy dostarczaniu informacji wymaganych przez interesariuszy jednostki.

⁹ Z. Jaglińska, op. cit., s. 18.

¹⁰ J. Wołkowski, *Z praktyki rachunkowości społecznej w niektórych krajach kapitalistycznych*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, nr 7, Warszawa 1984, s. 48.

Tabela 1. Informacje o społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa

INFORMACJE O SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTWA		
wydatki i świadczenia dla pracowników, polegające na podkreśleniu odpowiedzialności pracodawcy, przedsiębiorstwa za poziom życia swoich pracowników, za ich zwolnienia z pracy, za stosowany system preferencji	wydatki i świadczenia na rzecz otoczenia i środowiska naturalnego, charakteryzujące się relacją przedsiębiorstwo a społeczeństwo lokalne, czystość środowiska naturalnego, itp.	wydatki i świadczenia na rzecz całego społeczeństwa z uwzględnieniem konsumentów, cechujące się odpowiedzialnością za zapewnienie odpowiedniej jakości produkowanych artykułów, za obronę cywilną

Źródło: opracowanie własne, na podstawie J. Wołkowskiego, op. cit., s. 47.

Zwiększające się znaczenie społecznych, ekologicznych i etycznych wymiarów funkcjonowania przedsiębiorstwa wywołało zainteresowanie społeczną odpowiedzialnością przedsiębiorstwa oraz dostarczaniem odpowiednich informacji użytkownikom zewnętrznym. Potwierdza to również E. Burzym, która w 1992 roku stwierdziła, że „przedsiębiorstwo działa w otoczeniu, na rzecz którego świadczy i z którego świadczeń korzysta”, w związku z czym jest zobowiązane do „dostarczania odpowiednich, rzetelnych informacji o pozytywnych i negatywnych rezultatach swojej działalności, o sytuacji majątkowej (kapitałowej) i finansowej oraz o zamierzeniach na przyszłość”¹¹. Niemniej jednak już w 1983 roku autorka zwróciła uwagę na społeczną odpowiedzialność i racjonalność działalności jednostki gospodarczej¹².

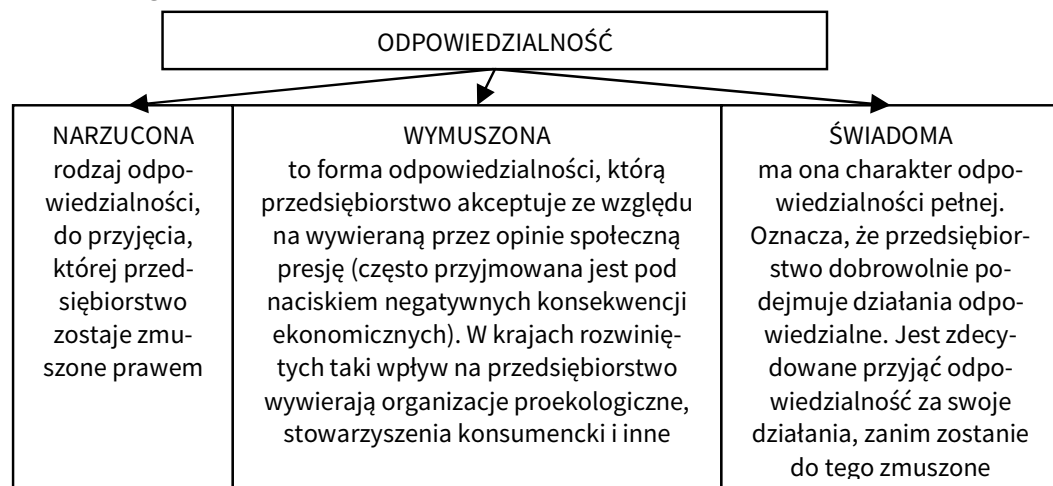
Współczesna idea CSR

Szukając w literaturze współczesnego zrozumienia idei rachunkowości odpowiedzialności społecznej, warto pochylić się nad jej definicją w ujęciu T. Gabrusewicza, który charakteryzuje ją jako „rachunkowość

¹¹ E. Burzym, *Rola biegłych księgowych w rozwiniętej gospodarce rynkowej oraz warunki ich działania*, „Rachunkowość”, nr 7, Warszawa 1992, s. 182.

¹² J. Krasodomska, *Rachunkowość społeczna - perspektywa światowa i krajowa*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu”, nr 329 Wrocław 2014, s. 194.

uwzględniającą obciążenia i korzyści dla społeczeństwa, wynikające z działalności konkretnego podmiotu gospodarującego, przedstawione w formie wartościowej lub opisowej. Wskazuje miejsca powstawania tych obciążeń i korzyści”. „To efektywna strategia zarządzania, innowacyjny sposób budowania przewagi konkurencyjnej na rynku, przyczyniający się do kształtowania korzystnych warunków do rozwoju społecznego i ekonomicznego”¹³.

Ilustracja 1. Odpowiedzialność przedsiębiorstw ze względu na powód jej przyjmowania

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: T. Gabrusewicz, op. cit., s. 36.

G. Bartkowiak zwraca uwagę, że współczesny obraz jednostki jest kreowany przez CSR. Przedsiębiorstwa za swoje działania nie tylko ponoszą odpowiedzialność prawno-ekonomiczną, lecz zdają sobie również sprawę, że konsekwencje podjętych przez nich działań mogą przyczynić się do spełnienia szeroko rozumianych celów społecznych. W praktyce odnosi się to do systematycznego poszerzania etycznych norm pracy przedsiębiorstw, okazywania aktywności w celu zaspokojenia potrzeb jak najliczniejszej grupy interesariuszy, a także uzmysłowienia sobie, jaka ciężar na przedsiębiorstwie powinnośc wobec ogólnej społeczności¹⁴.

¹³ T. Gabrusewicz, *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru korporacyjnego*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 27, 60.

¹⁴ M. Bogacz, M. Doliwka, *Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu jako wyzwanie dla współczesnej teorii praktyki rachunkowości* [w:] *Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce*

Definicję, którą podaje Komisja Europejska, najpewniej można sklasyfikować jako odpowiedzialność świadomą (por. ilustracja 1), ponieważ społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw oznacza, że podmioty gospodarcze – z własnej inicjatywy i niezależnie od uregulowań prawnych – w swojej codziennej działalności podejmują działania na rzecz społeczeństwa i środowiska.¹⁵

Już w 2010 roku T. Gabrusewicz zauważył, że „na problem odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw coraz większą uwagę zwracają duże przedsiębiorstwa międzynarodowe, atakowane przez ruchy przeciwnie globalizacji gospodarki. Innym, mniej defensywnym powodem dla uwzględnienia odpowiedzialności społecznej, jest fakt, że w długim okresie jest ona powiązana z wynikami finansowymi, na przykład przedsiębiorstwo o dobrej reputacji przyciąga lepszych pracowników”¹⁶. Współcześnie już nie tylko duże międzynarodowe przedsiębiorstwa angażują się w działalność na rzecz społecznej odpowiedzialności - przykładem mogą być polskie przedsiębiorstwa o zasięgu krajowym, ale również i lokalnym.

Odpowiedzialność społeczna na przykładzie TAURON Polska Energia S.A.

O istotnym znaczeniu stosowania odpowiedzialnego biznesu coraz częściej przekonują się polskie przedsiębiorstwa. Są świadome, że odpowiedzialne i przejrzyste postępowanie w biznesie, oparte na respektowaniu prawa oraz potrzebach interesariuszy i otoczenia, na które wpływają, podejmując swoją działalność, przyczynia się do ich pozytywnego wizerunku. Grupa Tauron przyjęła *Kodeks odpowiedzialnego biznesu GRUPY TAURON*¹⁷, który jest zbiorem wartości i zasad, przestrzeganych przez przedsiębiorstwo każdego dnia. Grupa Tauron działa odpowiedzialnie,

gospodarczej, E. Śniezek, F. Czechowski, S. Doroba (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016, s. 76.

¹⁵ <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=331&langId=pl>, (data wyświetlenia 22.11.2017).

¹⁶ T. Gabrusewicz, op. cit., s. 19.

¹⁷ <https://www.tauron.pl/-/media/Tauron/o-tauronie/kodeks-odpowiedzialnego-biznesu/kodeks-odpowiedzialnego-biznesu-grupy-tauron.ashx> (data wyświetlenia 27.11.2017).

a więc zgodnie z prawem, etyką, regulacjami wewnętrznymi i wewnątrz-korporacyjnymi w trzech obszarach: pracownik, środowisko naturalne, otoczenie. Kodeks ma łączyć misję, wizję i wartości tej grupy.

Dla przedsiębiorstwa pracownicy stanowią istotną grupę interesariuszy, albowiem to głównie od ich postawy i zaangażowania zależy realizacja celów i założeń biznesowych, a także postrzeganie organizacji przez otoczenie. Mając to na uwadze, przedsiębiorstwo koncentruje się między innymi na dbałości o zdrowie i życie swoich pracowników, poprzez przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. Wprowadza zakaz dyskryminacji i nierównego traktowania zatrudnionych pracowników. Stwarza możliwości i aktywnie wspiera pracowników w zakresie rozwijania umiejętności, aktualizacji wiedzy i profesjonalnego kształcenia zawodowego, wiedząc, że jest to inwestycja w przyszłość.

Grupa Tauron zdaje sobie sprawę ze ścisłego powiązania i wpływu branży energetycznej na środowisko naturalne. Szanuje zasoby środowiska i działa w sposób zgodny z obowiązującymi przepisami dotyczącymi jego ochrony. W sposób racjonalny korzysta z zasobów naturalnych i energii. Przy podejmowaniu decyzji biznesowych analizuje stopień oddziaływania na środowisko, a czynniki z nim związane są brane pod uwagę podczas oferowania nowych produktów i usług. Przedsiębiorstwo prowadzi również działania edukacyjne na rzecz zwiększania świadomości ekologicznej, zarówno swoich klientów, jak i pracowników –w zakresie racjonalnego użytkowania oraz oszczędzania energii elektrycznej i wody, upowszechniania wiedzy na temat sposobów walki z niską emisją. Przedsiębiorstwo stwarza możliwość angażowania się zatrudnionych w akcje mające na celu ochronę środowiska naturalnego.

Przywiązując szczególną uwagę do relacji z otoczeniem, grupa Tauron wstuchuje się w opinie klientów, co pozwala podnosić jakość obsługi klientów, celem zwiększenia poziomu ich satysfakcji oraz stworzenia trwałego i kompleksowego systemu wsparcia. Priorytetem jest zagwarantowanie ciągłych i niezawodnych dostaw produktów, w szczególności energii elektrycznej i ciepła. Prowadzenie przejrzystej polityki informacyjnej stanowi fundament dialogu z akcjonariuszami, inwestorami i analitykami. Grupa Tauron stosuje politykę zerowej tolerancji wobec nadużyć, w tym

korupcji, oszustw i innych działań niezgodnych z prawem, w relacjach wewnątrz organizacji oraz z podmiotami zewnętrznymi. Działa na rzecz poprawy warunków życia społeczności lokalnej i współpracuje z organami samorządowymi. Angażuje się w szereg przedsięwzięć na rzecz otoczenia, takich jak działalność charytatywna, edukacyjna, współpraca z ośrodkami akademickimi.

Na przykładzie Tauron Polska Energia S.A. można stwierdzić, że jest możliwe, aby CSR realizowano przy użyciu różnych narzędzi i środków, w zależności od potrzeb, preferencji czy rozmiaru podmiotu gospodarczego. Przedsiębiorstwa publikują swoje działania związane ze społeczną odpowiedzialnością na stronach internetowych, stwarzając różnym grupom interesariuszy możliwość wglądu w realizowaną politykę CSR. Nie oznacza to jednak, że małe przedsiębiorstwa nie angażują się w rozwiązywanie lokalnych problemów, dotyczących chociażby edukacji czy wspierania rynku pracy, po prostu pomocy tej nie definiują jako CSR. Bez względu na zasięg działania przedsiębiorstwa jest to budowanie trwałych, pozytywnych relacji ze wszystkimi zainteresowanymi stronami, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz przedsiębiorstwa¹⁸.

Podsumowanie

Współczesne przedsiębiorstwa podchodzą do idei społecznej odpowiedzialności podobnie jak do innych koncepcji zarządzania i zaczynają wprowadzać jej elementy do praktyki gospodarczej. Zjawisko to, tak jak i rosnące oczekiwania interesariuszy wobec przedsiębiorstw, generuje zapotrzebowanie na rzetelne i miarodajne informacje o społecznej odpowiedzialności¹⁹. Rachunkowość społeczna „jest modelem, w którym podjęto próbę uwzględnienia społecznych efektów funkcjonowania przedsiębiorstw i wyceny tych efektów w wartościach pieniężnych”²⁰. To nie tylko informowanie interesariuszy o wynikach finansowych jednostki, ale przede

¹⁸ J. Krasodomska, *Rachunkowość a idee społecznej...*, op. cit., s. 13.

¹⁹ G. Zasuwa, *Spółeczna odpowiedzialność jako perspektywiczny obszar w sprawozdawczości przedsiębiorstw* [w:] *Polityka rachunkowości jednostki a jakość sprawozdania finansowego*, D. A. Mikulska (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 197.

²⁰ S. Nahotko, *Podstawy zarządzania ekologicznego przedsiębiorstwem*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002, s. 137.

wszystkim o społecznych i środowiskowych rezultatach swojej działalności. Rachunkowość z jednej strony umożliwia obwieszczenie informacji z zakresu społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (w postaci sprawozdań czy raportów), z drugiej zaś pozwala prowadzić pomiar coraz to nowych wariantów odzwierciedlających korzyści ekonomiczno-społeczne²¹. Przeciwnicy koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw uważają, że przedsiębiorstwo powinno przede wszystkim skupić swoje środki na maksymalizacji zysku. Małe przedsiębiorstwa nie są w stanie ponosić kosztów społecznych i jednocześnie utrzymać pozycji na rynku. Teoretycy rachunkowości proponują kompromis, zgodnie z którym przedsiębiorstwa ponosiłyby odpowiedzialność społeczną za swoją działalność w takim stopniu, w jakim mogą sprostać temu wyzwaniu. Niemożliwą do zrealizowania część odpowiedzialności społecznej powinny dzielić z organami rządu i innymi instytucjami społecznymi²². Należy zwrócić uwagę, że w CSR nie chodzi o to, aby przedsiębiorstwo było instytucją dobroczynną. Ma ono wskazać jego potencjalny wkład, jaki może wnieść do tematyki rozwiązywania ważnych problemów społecznych, w związku z czym nie należy traktować przedsiębiorstwa jako „społecznika”²³.

Współcześnie, zarówno w teorii jak i praktyce, problematyka społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw jest znacznie częściej podejmowana, aniżeli miało to miejsce 40 lat temu. Jednakże temat ten nadal nie znajduje się w grupie najczęściej poruszanych zagadnień z dziedziny rachunkowości czy zarządzania. W artykule zaprezentowano jedynie niewielką część literatury krajowej, dotyczącej społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, w związku z czym temat nie został wyczerpany, jak również nie podjęto próby przedstawienia stanowiska zagranicznych teoretyków rachunkowości.

²¹ K. Stępień, *Od społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw do sprawozdawczości zintegrowanej* [w:] J. Krasodomska, *Społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości*, Difin, Warszawa 2017, s. 19.

²² Z. Jaglińska, op. cit., s. 20.

²³ M. Bogacz, M. Doliwka, op. cit., s. 78.

Bibliografia:

- Biadacz R., *Rachunkowość społeczna w świetle badań polskich autorów*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, tom 94 (150), Warszawa 2017.
- Bogacz M., Doliwka M., *Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu jako wyzwanie dla współczesnej teorii praktyki rachunkowości*[w:] *Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce gospodarczej*, E. Śniezek, F. Czechowski, S. Doroba (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź 2016.
- Burzym E., *Rola biegłych księgowych w rozwiniętej gospodarce rynkowej oraz warunki ich działania*, „Rachunkowość”, nr 7, Warszawa 1992.
- Gabrusewicz T., *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru korporacyjnego*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Kowalczyk Z., *Rachunkowość społeczna: wartości poznawcze i znaczenie praktyczne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1974.
- Krasodomska J., *Rachunkowość a idea społecznej odpowiedzialności w dobie kryzysu ekonomicznego* [w:] *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2010.
- Krasodomska J., *Rachunkowość społeczna - perspektywa światowa i krajowa*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu, nr 329, Wydanie UE we Wrocławiu, Wrocław 2014.
- Nahotko S., *Podstawy zarządzania ekologicznego przedsiębiorstwem*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002.
- Sojak S., *Rachunkowość przymiotnikowa*, „Zeszyty Teoretyczna Rachunkowości”, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce Rada Naukowa, tom 62 (118), Warszawa 2011.
- Stępień K., *Od społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw do sprawozdawczości zintegrowanej* [w:] J. Krasodomska, *Spółeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości*, Difin, Warszawa 2017.
- Zasuwa G., *Spółeczna odpowiedzialność jako perspektywiczny obszar w sprawozdawczości przedsiębiorstw* [w:] *Polityka rachunkowości jednostki a jakość sprawozdania finansowego*, D. A. Mikulska (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.
- „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, nr 7, Warszawa 1984.
- <https://www.tauron.pl/-/media/Tauron/o-tauronie/kodeks-odpowiedzialnego-biznesu/kodeks-odpowiedzialnego-biznesu-grupy-tauron.pdf>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=331&langId=pl>

Rozdział 14

Ewolucja systemu bankowego oraz zasady wiernego i rzetelnego obrazu banków w sprawozdawczości finansowej w okresie 1918 - 1990

Ewa Bartnicka*

Wprowadzenie

Za początek polskiej bankowości uważa się pierwsze dziesięciolecie XIX wieku. W tamtym czasie do głównych zadań banków należało wykonywanie operacji depozytowo-kredytowych, czym zajmowały się głównie banki emisyjne, natomiast bank centralny pełnił rolę agenta państwa¹. W początkowym okresie funkcjonowania Banku Polskiego był on w całości podporządkowany carskiej Rosji, jednakże pozytywnie wpłynął na uprzemysławianie ziem polskich².

Kolejnym etapem było powstanie Banku Handlowego w Warszawie w 1870 roku. Odegrał on ogromną rolę w przekształceniach gospodarczych na ziemiach polskich pod zaborami. W późniejszym okresie, z jednej strony powstawały duże banki komercyjne, których przedmiotem działalności było udzielanie kredytów oraz działalność inwestycyjna, a z drugiej rozwijała się sieć małych banków działających lokalnie, były to głównie banki spółdzielcze i samopomocowe³. Rok 1918 był przełomowym dla historii banku, gdyż po odzyskaniu niepodległości powołano kilka polskich insty-

* Studentka kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ C. Leszczyńska, *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2010, s. 4.

² J. Strojny, *Ewolucja bankowości w kontekście rozwoju gospodarczego Euroregiony Karpackiego*, „Nierówności Społeczne a wzrost gospodarczy”, nr 9, 2006, Problemy globalizacji i regionalizacji cz. 2, s. 300.

³ I. Kras, *Ewolucja polskiego systemu bankowego*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne”, 13/2, 2006, s. 189.

tucji bankowych. Właśnie w roku 1918 powstała Poczta Kasa Oszczędności, będąca pierwszą państwową instytucją bankową w Polsce. W tym samym czasie został powołany Bank Rolny. W roku 1924 powołano Bank Gospodarstwa Krajowego, który zajmował się finansowaniem przedsiębiorstw państwowych, budownictwa mieszkaniowego oraz inwestycji samorządowych. Rozwijały się również Banki Ludowe.

Po wybuchu II wojny światowej polskie instytucje bankowe praktycznie przestały funkcjonować i stan ten trwał do roku 1945. Po 1945 roku powstał Narodowy Bank Polski, który pełnił rolę banku centralnego oraz Bank Handlowy, którego przedmiotem działalności była obsługa transakcji handlu zagranicznego. Obsługą klientów indywidualnych, w zakresie transakcji zagranicznych, zajmował się Bank Polska Kasa Opieki S.A. W roku 1949 Poczta Kasa Oszczędności została przekształcona w PKO Bank Państwowy, który obsługiwał klientów detalicznych. W 1989 roku nastąpiła nowelizacja prawa bankowego, spowodowana kryzysem i przemianami zachodzącymi w gospodarce.

Rozwój systemu bankowego miał wpływ na ich sprawozdawczość finansową, która pozwala na zaprezentowanie obrazu funkcjonowania banków. Sprawozdania finansowe banków są zatem kluczowym narzędziem ukazania ich wiernego i rzetelnego wizerunku. Oznacza to, że ewolucja sprawozdań finansowych jest kluczowa dla rozwoju instytucji bankowych. Niniejszy artykuł obejmuje analizę literatury, głównie z okresu od 1945 roku do współczesności oraz sprawozdania finansowe banków za okres 1918-1990. Celem analizy sprawozdań z powyżej wymienionych lat było ukazanie wpływu zasady wiernego i rzetelnego obrazu oraz informacyjnej funkcji rachunkowości. Zastosowane metody badawcze to metoda dedukcji, a następnie indukcji.

Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa jako narzędzie obrazujące ich ewolucję

Rachunkowość to nauka posiadająca historię sięgającą kilku wieków przed naszą erą. Jej pierwotnym przeznaczeniem była ewidencja operacji gospodarczych, wspomagając tym samym pamięć ludzką. Z czasem jednak zaczęła nabierać nowego znaczenia, aż do momentu, w którym stała

się rozbudowanym systemem informacyjnym⁴. Obecnie rachunkowość kojarzona jest z podwójną ewidencją⁵. Jest to system ujmowania w czasie zdarzeń gospodarczych, ich grupowanie, prezentacja oraz interpretacja⁶. Dzięki rachunkowości możliwe jest rozwiązanie postawionego problemu, dlatego uznawana jest za język biznesu⁷. Według S. Jędrzejewskiego rachunkowość to system, który za pomocą wartości wyrażonych w pieniądzu odzwierciedla zdarzenia gospodarcze dotyczące danego podmiotu⁸. Wiele pozycji z literatury wskazuje na informacyjną rolę rachunkowości, stwierdzając, iż „jest oparta na dwu niewzruszonych postawach ewidencji oraz ekwiwalentu, o ile prowadzona rzetelnie i prawidłowo daje ona przedsiębiorcy nieoceniony materiał faktyczny, na którym polegając, może i powinien wysnuć wnioski na przyszłość, aby obrać jak najracjonalniejszą wytyczną dla swej działalności, a tem samem i dla egzystencji”⁹. Informowała ona właścicieli o stanie ich należności i zobowiązań, a także o stanie zapasów i osiągniętych zyskach lub stratach w poszczególnych obszarach działania przedsiębiorstwa¹⁰. Produktem rachunkowości są sprawozdania finansowe.

Pojęcie i klasyfikacja zasad rachunkowości

Według I. Kumor „zasady rachunkowości, określane również jako koncepcje, czy założenia, stanowią reguły prowadzenia ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań finansowych w celu zapewnienia rzetel-

⁴ S. Jędrzejewski, E. Bartnicka, *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Doctrina, Łódź 2016, s. 123.

⁵ S. Jędrzejewski, *Księgowy wczoraj i dziś- potrzeba zdefiniowania w warunkach deregulacji zawodu*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, nr 15, 2014, s. 215-223.

⁶ S. Skrzywan (red.), *Mała encyklopedia rachunkowości*, PWE, Warszawa 1964, s. 687.

⁷ W. B. Meigs, A. N. Mosich, *Financial accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1975, s. 10.

⁸ S. Jędrzejewski, *Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wycena, model sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 51.

⁹ B. Siwoń, *Rachunkowość bilansowa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie, Lwów 1936, s. 5-6.

¹⁰ F. Sikorski, *Popularny wykład księgowości metodą inwentarzową*, Nakładem kursów handlowych F. Sikorskiego, Dąbrowa Górnicza 1933, s.5.

ności, wiarygodności i użyteczności dostarczanych przez rachunkowość”¹¹. Zasady te są wynikiem dążenia do optymalnego zaspokojenia potrzeb informacyjnych użytkowników sprawozdań finansowych.

Do podstawowych zasad rachunkowości zalicza się:

- Zasada kontynuacji działalności;
- Zasada memoriału;
- Zasada współmierności przychodów i kosztów;
- Zasada ostrożnej wyceny;
- Zasada istotności;
- Zasada wiernego i rzetelnego obrazu;
- Zasada przewagi treści nad formą¹².

Według Ustawy o Rachunkowości zasada kontynuacji działalności zakłada, że jednostka w przyszłości będzie kontynuować działalność w niezmiennym istotnie zakresie.

Zasada memoriału umożliwia zaprezentowanie w sprawozdaniach finansowych informacji dotyczących spodziewanych skutków transakcji i zdarzeń gospodarczych w danym okresie¹³.

Zasada współmierności zapewnia właściwe powiązanie między przychodami i kosztami oraz przypisanie ich w czasie. Zasada ostrożności opiera się o wysoką i wiarygodną wycenę zobowiązań i kosztów oraz ostrożną wycenę aktywów i przychodów.

Zasada istotności jest pochodną zasady wyższości treści nad formą. Ma ona na celu eliminację elementów, które są mniej istotne. Pozwala to na zachowanie jasności i przejrzystości prezentacji danych finansowych. Zasada przewagi treści nad formą polega na rzetelnym zaprezentowaniu operacji gospodarczych z ekonomicznego punktu widzenia, pomimo że z formalnoprawnego punktu widzenia zdarzenie przedstawia się inaczej.

Zasada wiernego i rzetelnego obrazu jest podstawowym celem rachunkowości. Aby ten cel osiągnąć, jednostki powinny stosować wszystkie nadrzędne zasady rachunkowości wyjaśnione powyżej. Jej stosowanie jest

¹¹ I. Kumor, *Nadrzędne zasady rachunkowości a wartość bilansowa przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 804, s. 410.

¹² https://mfiles.pl/pl/index.php/Zasady_rachunkowo%C5%9Bci

¹³ E. Walińska, M. Michalak, *Rozdział III. Założenia fundamentalne i nadrzędne zasady rachunkowości* [w:] E. Walińska (red.), *Meritum Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa (2016)*, Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016, s. 85.

konieczne w celu zapewnienia zaufania do informacji generowanych i prezentowanych w ramach prowadzonej działalności¹⁴.

Sprawozdania jednostek w okresie gospodarki centralnie planowanej

Sprawozdanie Banku Ludowego w Chełmży w roku 1919 składa się ze spisu ogólnych obrotów, rachunku zysków i strat oraz bilansu. Spośród ogólnego obrotu w 1919 roku zostały wydzielone różne składniki (por. tabela 1)

Tabela 1. Bilans Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919

Rachunek	Winien	Ma
Udziałów		175327.64
Dywidendy	-	-
Koszta procesowe i zaliczki członków	763.55	
Weksle	3520904.04	
Procenty		161417.01
Depozyty		4141835.35
Rezerwy specjalne		66204.70
Fundusz rezerwowy		26350.33
Fundusz emerytalny		10000
Bank	523396.34	
Koszta administracyjne spółki	24393.58	
Nieruchomości	-	-
Akcje	72386	
Fundusz na nieprzewidziane straty		2000
Efekty	270668	
Lombard	-	-
Żyro konto	-	-
Konto pocztowo-czekowe	1633.76	
Administracyjne nieruchomości		7585.40
Czysty zysk	-	-
Kasy	176575.16	
razem	4590720.43	4590720.43

Źródło: Sprawozdanie Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919

Sprawozdanie ogólnego obrotu sporządzone zostało w formie konta i podziałem stron na Winien i Ma (por. tabela 2).

¹⁴ A. Helin, J. Wiśniewski, Odpowiedzialność członków rad nadzorczych za sprawozdawczość finansową spółek, zasady i tryb funkcjonowania komitetu audytu, Wydawnictwo BDO, Warszawa 2011, s. 54.

Tabela 2. Sprawozdanie ogólnego obrotu Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919

Straty		Zyski
60741.82	Procenta	222158.83
4773.30	Administracja nieruchomości	12358.70
35949.03	Administracja spółki	11555.45
88601.15	Nieodebrane procenta od depozytów	
5600.76	Fundusz rezerwowy	
1317.51	Oprocentowanie funduszu rezerwowego	
49089.41	Czysty zysk do dyspozycji Walnego Zebrania	
246072.98		246072.98

Źródło: Sprawozdanie Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919.

Przedstawiony wyżej rachunek zysków i strat jest uzupełnieniem poniższego bilansu i w swojej strukturze informuje o osiągniętych wynikach operacyjnych.

Tabela 3. Bilans Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919

Stan czynny		Stan bierny
	Udziały	175327.64
763.55	Koszta procesowe i zaliczki członków	
3520904.04	Weksle	
	Depozyta	4230436.50
	Rezerwa specjalna	66204.70
	Fundusz rezerwowy	33268.60
	Fundusz emerytalny	10000
	Fundusz na nieprzewidziane straty	2000
607566.84	Bank	84170.50
270668	Efekta	
72386	Akcje	
1633.76	Konto pocztowe czekowe	
	Czysty zysk	49089.41
176575.16	Gotówka	
4650497.35		4650497.35

Źródło: Sprawozdanie Banku Ludowego w Chełmży za rok 1919.

Bilans Banku Ludowego w Chełmży nie zawiera wielu elementów i wskazuje tylko na takie, które w danym okresie można było wyróżnić. Zgodnie z danymi, aktywa nazwane stanem czynnym, rozpoczynają koszta procesowe i zaliczki członków, kolejno weksle. Natomiast pasywa, określone jako stan bierny, rozpoczynają udziały i depozyta.

Sprawozdanie Banku Handlowego w Poznaniu Towarzystwo Akcyjne na dzień 22 kwietnia 1918 roku zawierało obrót ogólny (por. tabela 4) i kapitał obrotowy, rachunek zysków i strat oraz bilans.

Tabela 4. Obrót i kapitał obrotowy Banku Handlowego w Poznaniu za rok 1918

Rachunek	Wn	Saldo	Ma
Kapitału zakładowego	-		-5000000
Podatku talonowego	-		-9000
Funduszu rezerwowego	-		895623,09
Funduszu rezerwowego dywidendy	-		94802,24
Funduszu emerytalnego	-		-30000
Funduszu wojennego	-		72086,55
Hipotek	2978629,08		-
Depozytów A	-		6017713
Depozytów B	-		7060894
Depozytów C	-		10831825
Wekslu w portfelu	3415340,16		-
Banków nostro terminowe	9534527,78		-
Banków nostro natychmiastowe	8370765,82		48221,80
Efektów	4488997,55		-
Nieruchomości	822902,25		-
Administracja nieruchomości	-		3645,63
Procentów	-		778846,89
Prowizji	-		166763,58
Ruchomości	208827,88		-1
Kosztów handlowych	-		-
Hipotek pasywnych	6521347,60		600000
Banków loro	10416577,40		4953698,9
Różnych debitorów i kredytorów	-		11957684
Dywidendy za rok 1914	-		-493
Dywidendy za rok 1915	-		-282
Dywidendy za rok 1916	-		-140
Dywidendy za rok 1917	-		-4450
Tantiemy	-		-
Z przeniesienia roku 1917	-		2031,84
Debitorowie (poręczenie) 6500	-		-
Kredytorowie (poręczenie) 6500	-		-
Kasa	203953,14		-
Suma	48528202,75		48528202,75

Źródło: Sprawozdanie Banku Handlowego w Poznaniu za rok 1918.

Powyższe sprawozdanie zostało sporządzone z ogromną precyzją, pokazując saldo na koniec okresu. Rachunek zysków i strat za rok 1918. Sprawozdanie zostało podzielone na stronę winien i ma. Po stronie winien zostały uwzględnione następujące rachunki:

- rachunek procentu, w wysokości 1122982,41
- rachunek prowizji, w wysokości 49702,95
- rachunek nieruchomości, w wysokości 8229,02
- rachunek kosztów handlowych, w wysokości 298827,88
- rachunek funduszu wojennego, w wysokości 40000
- do przeniesienia na rok 1919 kwota w wysokości 660529,81

Po stronie Ma konta znajduje się:

- saldo z roku 1917, w wysokości 2031,84
- rachunek procentów, w wysokości 1861829,30

- rachunek prowizji, w wysokości 216466,53
- rachunek efektów, w wysokości 6298,77
- rachunek administracji nieruchomości, w wysokości 3645,63

Strona Winien i Ma rachunku zysków i strat jest sobie równa i wynosi 2090272,07.

Kolejnym sprawozdaniem jest bilans za rok 1919 (por. Tabela 5).

Tabela 5. Bilans Banku Handlowego w Poznaniu za rok 1919

Aktywa	Wartość	Pasywa	Wartość
Rachunek kasy	203953,14	Kapitał zakładowy	50000000
Rachunek banków nostro natychmiastowe	9534527,78	Podatek talonowy	15000
Rachunek banków loro	370765,82	Fundusz rezerwowy	928649,58
Rachunek różnych debitorów	6524347,60	Fundusz dywidendy	127828,73
Rachunek debitorów	-	Fundusz emerytalny	30000
Udziały w konsorcjach	1566333	Fundusz wojenny	112086,55
Weksle	3415345,16	Rachunek banków nostro natychmiastowych	48221,80
Hipoteki	2978629,08	Rachunek banków loro	4953698,90
Rachunek efektów	4495296,32	Różne kredyty	11957684,47
Nieruchomości	814673,23	Rachunek kredytatorów	-
Ruchomości	1	Hipoteki pasywne	600000
		Procenty antycypowane	40000
		Dywidendy 1914	493
		Dywidendy 1915	282
		Dywidendy 1916	140
		Dywidendy 1917	4450
		Dywidendy 1918	500000
		Tantem	86119,20
		Do przeniesienia na rok 1919	2357,63
suma	483174444,62	suma	483174444,62

Źródło: Sprawozdanie Banku Handlowego w Poznaniu za rok 1919.

Sprawozdanie Dyrekcji Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Krośnieńskiego w Krośnie, za dziesiąty rok istnienia Kasy, na dzień 14 kwietnia 1939 roku, zawierało przegląd obrotów poszczególnych rachunków.

W przeglądzie obrotów poszczególnych rachunków po stronie czynnej bilansu prezentowała się:

- Kasa- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 8769.27 zł
- Bank Polski- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 513.26
- P.K.O.- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 7504.43
- Bank i K.K.O.- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 110882.56
- Kupony- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 1722.07
- Papiery wartościowe- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 113302.81
- Weksle zdyskontowane- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 7363.95
- Pożyczki wekslowe- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 137860.63

- Weksle protestowane- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 638
- Weksle zaskarżone- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 61050.67
- Pożyczki na zastaw papierów wartościowych- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 7457.50
- Pożyczki komunalne (Skryptowe)- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 10272.07
- Pożyczki hipoteczne (Skryptowe) - stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 60497.33
- Układy konwersyjne- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 130126.65
- Odsetki zaległe- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił -
- Nieruchomości funduszu obrotowego- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 40438.13
- Ruchomości- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 1558.07
- Różne- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 22957.20
- Sumy przechodnie- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 132.20
- Depozyty- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 270112.49
- Inkaso - stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 32859.61

Do pozycji biernych zostały zaklasyfikowane:

- Wkładki oszczędności- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 488686.65
- Rachunki bieżące- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 122063
- Redyskont weksli - stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił
- Kapitał zakładowy- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 35000
- Fundusz zasobowy- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 31041.62
- Fundusz wyrównawczy- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 9876.15
- Fundusz amortyzacji nieruchomości- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 2322.61
- Różne- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 28172.80
- Sumy przechodnie- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 7885.26
- Nadwyżka- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 3123.73
- Różni za depozyty- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 270112.49
- Różni za inkaso- stan w dniu 31 grudnia 1938 wynosił 32859.61

Zaprezentowany powyżej bilans został sporządzony na dzień 14 kwietnia 1939 roku, czyli po wejściu w życie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 o zasadach sporządzania

bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, zobowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych. Wskazywało ono na jednolity układ treści prezentowanych w bilansie. W powyższym przykładzie układ nie został zachowany.

Kolejnym sprawozdaniem jest rachunek zysków i strat na dzień 31 grudnia 1938 roku. Został on zaprezentowany w formie tabeli prezentującej straty i zyski (por. tabela 6).

Tabela 6. Rachunek strat i zysków za dzień 31 grudnia 1938r.

Tytuł rachunku	zł	Tytuł rachunku	zł
Odsetki wypłacone i dopisane		Odsetki pobrane i dopisane	
Od wkładek oszczędności	18838.01	Od weksli	22235.40
Od rachunków bieżących	3765.24	Pożyczek na zastaw papierów wartościowych	618.07
redyskonta weksli	80.65	skrypta dłużne	1142.55
różne inne	79.82	pożyczki hipoteczne	6281.48
Prowizje wypłacone	25.45	papiery wartościowe	4701.88
Koszty administracyjne		lokaty w K.K.O. i bankach	3769.96
wydatki osobowe	-24585	układy konwersacyjne	10618.27
świadczenia socjalne	1736.76	za eskont wkładek	136.60
wydatki rzeczowe	6582.50	Prowizje pobrane	5488.45
podatki	86.70	Różnice kursowe na papierach wartościowych	497.62
Administracja nieruchomości	949.39	Dochód z nieruchomości	-3023
Amortyzacja		Opłaty za koszty administracji	3065.90
nieruchomości	808.76	Różne	
ruchości	411.60	podatek specjalny	453.75
Odpisy na dłużnikach	110.99	Wylosowane papiery wartościowe	105.94
Różnice kursowe na papierach wartościowych	856.70	Odpis z funduszu wyrównawczego na pokrycie strat kursowych	
Różnice kursowe na rachunkach w walutach obcych	2.90		
Różne (zwrot podatku specjalnego)	453.75		
Dotacja na rzecz funduszu wyrównawczego	497.62		
Nadwyżka (zysk za rok sprawozdawczy)	3123.73		
Razem	62995.57		62995.57

Źródło: Sprawozdanie Banku Handlowego w Poznaniu za rok 1938.

Sprawozdanie Dyrekcji Komunalnej Kasy Oszczędności Powiatu Krośnieńskiego w Krośnie sporządzone zostało według zasad obowiązujących przed wprowadzeniem w życie rozporządzenia ministra. W swoich wyliczeniach początkowo prezentowało najistotniejsze pozycje, biorąc pod uwagę specyfikę działalności.

Podsumowanie

W wyniku analizy sprawozdań banków można stwierdzić, że nie miały one jednolicie ukształtowanej formy. Poszczególne sprawozdania były

prezentowane w przypadkowej kolejności, a ujawniane w nich informacje prezentowano ze względu na ich istotność i przydatność dla odbiorców informacji. Warto podkreślić, iż przestrzeganie zasad rachunkowości pomaga zachować jasny i rzetelny obraz sytuacji majątkowej i finansowej jednostki. Często jedna zasada wynika z drugiej (i staje się równie ważna), co uniemożliwia pominięcie lub częściowe spełnienie danej zasady. W bilansach pojawiło się rozmaite nazewnictwo. aktywa określane były mianem stanu czynnego, a pasywa stanu biernego. Rachunek zysków i strat sporządzany był na wzór konta z podziałem na stronę Winien i Ma.

Bibliografia:

- Helin A., Wiśłowski J. *Odpowiedzialność członków rad nadzorczych za sprawozdawczość finansową spółek, zasady i tryb funkcjonowania komitetu audytu*, BDO, Warszawa 2011.
- Jędrzejewski S., Bartnicka E., *Ewolucja bilansu i jego roli w systemie rachunkowości- ujęcie historyczne*, Doctrina, Łódź 2016.
- Jędrzejewski S., *Księgowy wczoraj i dziś- potrzeba zdefiniowania w warunkach deregulacji zawodu*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego”, nr 15, 2014.
- Jędrzejewski S., *Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wycena, model sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Kras I., *Ewolucja polskiego systemu bankowego*, „Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne” 13/2, 2006.
- Kumor I., *Nadrzędne zasady rachunkowości a wartość bilansowa przedsiębiorstwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 804.
- Leszczyńska C., *Zarys historii polskiej bankowości centralnej, Narodowy Bank Polski*, Warszawa 2010.
- Meigs W. B., Mosich A. N., *Financial accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1975.
- Siwoń B., *Rachunkowość bilansowa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie, Lwów 1936.
- Micherda B., *Współczesna rachunkowość w kreowaniu wiernego obrazu działalności jednostki gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004.
- Sikorski F., *Popularny wykład księgowości metodą inwentarzową*, Nakładem kursów handlowych F. Sikorskiego, Dąbrowa Górnicza 1933.
- Skrzywan S. (red.), *Mała encyklopedia rachunkowości*, PWE, Warszawa 1964.
- Walińska E., Michalak M., *Rozdział III. Założenia fundamentalne i nadrzędne zasady rachunkowości* [w:] *Meritum Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Wydawnictwo Wolters Kluwer SA, Warszawa 2016.

Rozdział 15

Rachunkowość stowarzyszeń, jako szczególny przypadek rachunkowości

Angelika Bogusz*

Wprowadzenie

Rachunkowość organizacji pozarządowych, nieprowadzących działalności gospodarczej, budzi wiele kontrowersji. Przykładem takich organizacji są stowarzyszenia, czyli pewnego rodzaju zrzeszenia ludzi, które powinny mieć charakter czysto dobroczynny. Dlatego stowarzyszenia, jak i inne organizacje pozarządowe, są zobowiązane do prowadzenia swoich działań zgodnie z wymogami przepisów prawnych, zarówno rachunkowych, jak i podatkowych. Dzięki tym przyjętym zasadom, kontrola takich organizacji jest możliwa, a wszystkie działania pozornie dobroczynne są automatycznie wykrywane i poddawane głębszej analizie. Celem rozdziału jest prezentacja specyficznych zasad rachunkowości stowarzyszeń.

Pojęcie rachunkowości i jej podstawowe cechy

Rachunkowość jest pewnego rodzaju sztuką rozumianą na wiele sposobów. Wielu autorów kojarzy rachunkowość z systemem informacyjnym, dostarczającym nie tyle zwykłej informacji, co informacji, jako wiedzy, którą każdy ze specjalistów w należyty sposób powinien przyswoić i zrozumieć. Rachunkowość można także rozumieć i interpretować, jako naukę. Ta dziedzina pozwala na ciągły rozwój, poprzez stałe i systematyczne przyswajanie wiedzy. Rachunkowość nie jest więc zwyczajnym systemem informacyjnym, co potwierdza Z. Messner oraz J. Pfaff stwierdzając, że

* Studentka kierunku Finanse i Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

„rachunkowość jako system ewidencji i przetwarzania informacji ekonomicznych wyróżnia się cechami szczególnymi, które nie występują w systemach informacyjnych”². E. Burzym jest podobnego zdania, twierdząc, że „rachunkowość to uniwersalny, elastyczny, podmiotowy system informacyjno-kontrolny, zdeterminowany metodą bilansową”³. Można też spotkać się ze stanowiskiem, że rachunkowość to „system informacyjny służący użytkownikom do podejmowania decyzji gospodarczych, zwłaszcza finansowych, oraz rozliczania kierownictwa z odpowiedzialnego i efektywnego zarządzania powierzonym majątkiem”⁴. Można stwierdzić, iż cecha informacyjna ma pierwotne korzenie. To właśnie chęć, a przede wszystkim potrzeba wiedzy na temat danych jednostki, zrodziła zamysł samego prowadzenia zapisów księgowych. W momencie, w którym ilość informacji była tak duża, że ludzki umysł nie był w stanie zapamiętać wszystkich danych, np. należności od dłużników czy zobowiązań wobec wierzycieli, zaczęto spisywać wszystkie niezbędne dane w księgach⁵. Według R. Nawrockiego rachunkowość spełnia funkcję informacyjną. Autor twierdzi, że funkcja ta powinna „zostać dokładnie przemyślana, dostosowana do rozmiarów działań, ich różnorodności, sposobu pozyskiwania na nie środków i - w miarę możliwości - ewentualnych planów rozwoju na przyszłość”⁶.

Warto zaznaczyć, iż terminów „rachunkowość” oraz „księgowość” nie powinno się stosować zamiennie. Jak twierdzą Z. Messner i J. Pfaff rachunkowość do połowy XX w. stanowiła jednolity system, który obejmował konkretne działy. Były nimi: rachunek kosztów, sprawozdawczość finansowa oraz, jako odrębny człon, księgowość, która stanowiła w tym podziale ewidencję zdarzeń gospodarczych. Według autora, „księgowość” ma korzenie w prymitywnych formach prowadzenia ewidencji; termin ten

² Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa*, część I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2010, s. 7.

³ E. Burzym, *Istota, zadania i znaczenie rachunkowości w gospodarce narodowej*, „Rachunkowość”, nr 1, 1977, s. 3. przyt. D. Krzywdą, *Rachunkowość finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999, s. 15.

⁴ A. Jaruga, *Rachunkowość w warunkach gospodarki rynkowej* [w:] *Rachunkowość finansowa*, A. Jaruga (red.), Towarzystwo Gospodarcze RAFIB, Łódź 1992, s. 8.

⁵ R. Nawrocki, *Rachunkowość fundacji i stowarzyszeń*, ODDK, Gdańsk 2013, s. 13.

⁶ *Ibidem*, s. 15.

dotyczył wyłącznie rejestrowania danych w księgach⁷. Współczesna rachunkowość jest znacznie bardziej rozbudowana. Obecnie rachunkowość wychodzi poza ewidencję. Nie jest to czynność dotycząca tylko księgowania danej operacji, ale termin ten zyskał znacznie szerszy zakres, w skład którego wchodzi szereg skomplikowanych, powiązanych ze sobą zadań, działań i przedsięwzięć.

Według S. Skrzywana rachunkowość jest nie tylko bardzo szerokim, ciągłym zbiorem metod, ale także systemem ewidencji operacji gospodarczych, który umożliwia dotarcie do danego celu, dla którego rachunkowość jednostki jest prowadzona⁸. Jednak według R. Nawrockiego członkowie stowarzyszeń nie są skory do czynności, które narzuca im rachunkowość. Szczególny problem zauważa się przy bardzo podstawowym działaniu, jakim jest ewidencja, a czynności tej „dokonuje się poprzez określenie wartości danych zdarzeń i ich zapis w ustalonej kwocie pieniężnej. Dlatego członkowie stowarzyszeń i fundacji tak nie lubią słowa >>rachunkowość<<. Ich szlachetne działania muszą zostać ewidencjonowane w postaci zimnych cyfr”⁹.

Informacje docierające do tego systemu powinny być odpowiednio przetworzone, zgrupowane i zinterpretowane, a następnie winny pobudzać dane działania, powinny także być przedstawione kierownikowi jednostki we właściwej, odpowiedniej formie. Informacje te to wyrażone w pieniądzu operacje, które powinny być jak najbardziej szczegółowe, powinny także dawać informacje o jednostce i jej sytuacji majątkowej. Tego rodzaju informacje powinny być również rzetelne i przedstawione w sposób czytelny.

Rachunkowość jest wielowymiarowa. Po wnikliwej analizie literatury przedmiotu można stwierdzić również, że rachunkowość ma charakter przyczynowo-skutkowy. Jest to ciąg zdarzeń, które niosą za sobą konkretne następstwa. Jest to bardzo szeroki zakres zasad, regulaminów, praw czy zdarzeń, który tyczy się odnosi się do praktycznie wszystkich szczebli

⁷ Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość...* op. cit., s. 9.

⁸ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa, 1969, s. 5.

⁹ R. Nawrocki, *Rachunkowość...* op. cit., s. 11.

w danej jednostce. Jest ona obecna w każdej działalności gospodarczej, nawet w jednostkach pozarządowych, stowarzyszeniach czy fundacjach.

Stowarzyszenia w świetle prawa

Podstawowym aktem prawnym regulującym prawa stowarzyszeń jest Konstytucja¹⁰, której zgodnie z artykułem 12 „Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”¹¹. Oznacza to, iż każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej ma prawo do stworzenia jednostek pozarządowych, którymi są między innymi stowarzyszenia. Konstytucja zapewnia także dobrowolność w działaniu i tworzeniu tych jednostek. Szczegółowe zasady funkcjonowania i zakładania stowarzyszeń określa prawo o stowarzyszeniach¹². Według przepisów zawartych w tym akcie, stowarzyszenia są pewnego rodzaju trwałymi zrzeszeniami, zawieranymi w celach niezarobkowych, posiadającymi charakter dobrowolny.

Rachunkowość stowarzyszeń reguluje Ustawa o rachunkowości¹³, z której wynika, że stowarzyszenia winny prowadzić księgi rachunkowe. Stowarzyszenia podlegają również Ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych¹⁴. Istotnym faktem jest, iż w przypadku stowarzyszeń, istnieje możliwość zwolnienia z podatku dochodów jednostki. Jednak zwolnione są tylko te dochody, które przeznaczone zostają na realizację celów statutowych stowarzyszenia.

Stowarzyszenia i inne organizacje pozarządowe z założenia powinny podejmować dobroczynne działanie na rzecz powołującego daną organi-

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 r. Nr 78, poz. 483.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 r. Nr 78, poz. 483), art. 12.

¹² Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach., Dz.U. 1989 r. Nr 20, poz. 104, z późn. zm.

¹³ Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości, Dz. U. z 2013 r. Nr 121 poz. 330, z późn. zm.

¹⁴ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz. U. z 2011 r. Nr 74, poz. 397 z późn. zm.

zając czyli innego podmiotu, ale również na rzecz pozostałych członków. Według ustawy charakter pracy stowarzyszenia jest samodzielny, oznacza to, że sama jednostka ustala swoją strategię działania oraz strukturę stowarzyszenia. Stowarzyszenie jest autonomiczne w uchwalaniu aktów wewnętrznych i określaniu własnych celów. Stowarzyszenie jest to zrzeszenie ludzi, którego działania są oparte na społecznej pracy swoich członków, którzy mogą być równocześnie pracownikami danego stowarzyszenia¹⁵.

Tabela 1. Podstawy prawne działania stowarzyszeń

Jednostka	Komitet założycielski	Złożenie wniosku	Forma prawna	Przykładowe jednostki
Stowarzyszenia	15 osób – obywatele polscy i cudzoziemcy mający miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej	Sąd rejonowy	Osobowość prawna z chwilą wpisania do KRS	Związek Przedsiębiorstw Rolnych, Związek Inwalidów Wojennych, Stowarzyszenie Księgowych

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie K. Czubakowska, K. Winiarska, *Rachunkowość fundacji, stowarzyszeń i innych jednostek nieprowadzących działalności gospodarczej*, wyd. II zmienione, PWE, Warszawa 2004, s. 22.

Zdaniem R. Nawrockiego, „spółki działają z założenia dla zysku, a organizacje pozarządowe dla najlepszego wykorzystania uzyskanych środków”¹⁶. Z tego wynika, iż stowarzyszenia nie powinny wykazywać i odnosić zysku, a wykorzystywać środki, jakie udało się im zebrać. W tego rodzaju jednostkach najważniejszy jest sposób na jak najlepsze rozdysponowanie uzyskanych środków.

Cechą, która jest niezwykle ważna w rachunkowości stowarzyszeń, to rzetelność, czytelność oraz kompletność prezentowanych danych, gdyż niedokładnie podane informacje mogą rzucać błędny obraz i zaburzyć – polepszyć lub pogorszyć - sytuację jednostki w świetle danej grupy użytkowników. Pozyskiwane dane powinny więc być podane w sposób czytelny i jak najbardziej dokładny. Kolejną cechą, która powinna określać rachunkowość organizacji pozarządowych, to szybkie i umiejętne przystosowanie się do zmian. Aby sprostać specyfice stowarzyszeń, rachunkowość powinna być elastyczna. Jest to niezbędne przy nieprzewidywalnym charakterze tej działalności. Stowarzyszenia często wprowadzają nowe spo-

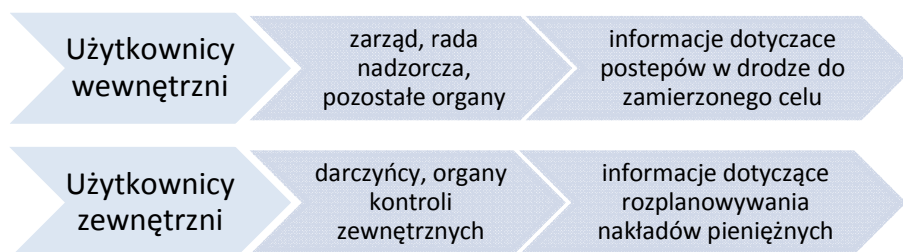
¹⁵ Ibidem.

¹⁶ R. Nawrocki, *Rachunkowość...* op. cit., s. 12.

soby działań, stąd rachunkowość musi być na tyle elastyczna, aby umieć przystosować się do specyfiki jednostki.

Odbiorcy – zewnętrzn i wewnętrzn użytkownicy stowarzyszeń

Użytkowników informacji (por. ilustracja 1) organizacji pozarządowej interesuje głównie sytuacja finansowa jednostki. Patrzą oni w jaki sposób wniesione przez członków środki pieniężne zostały wydatkowane. Użytkownikami tych informacji mogą być zarówno osoby fizyczne, jak i prawne oraz jednostki administracji publicznej. W przypadku stowarzyszeń mogą to być między innymi darczyńcy oraz organy związane z kontrolami zewnętrznymi. Donatorzy wspierają dane stowarzyszenie finansowo, dlatego też są zainteresowani przeznaczeniem wnoszonych środków zgodnie z ich intencjami. Użytkownikami wewnętrznymi stowarzyszeń są zarząd, rada nadzorcza oraz inne organy powołane wewnątrz danej organizacji, które pełnią rolę kontrolną. Użytkowników interesuje stopień zrealizowania celów, przebieg działań projektów oraz analiza przedsięwzięć. Istotnymi informacjami dla tej grupy jest również wysokość składek członkowskich oraz to, czy wszyscy zobowiązani regulują je terminowo.

Ilustracja 1. Oczekiwania odbiorców stowarzyszeń

Źródło: Opracowanie własne.

Stowarzyszenia mają na celu zrzeszanie ludzi, a ich działania są oparte na bezinteresowności. Członkowie stowarzyszeń to osoby związane z samą ideą stowarzyszenia oraz z celami, które przyświecają danej jednostce, a większość darczyńców chce często być kojarzona z danym stowarzyszeniem i chętnie wspiera finansowo jego działania. Użytkownicy zewnętrzn oczekują natomiast informacji związanej głównie z kondycją organizacji.

Rachunkowość stowarzyszeń

Stowarzyszenia mogą prowadzić rachunkowość w sposób uproszczony, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra¹⁷. Oznacza to, że stowarzyszenia mogą również sporządzać uproszczone sprawozdanie finansowe zgodnie ze wzorem finansowym, określonym we wspomnianym Rozporządzeniu. Jest to dla nich ułatwieniem w prowadzeniu ksiąg rachunkowych. To uproszczenie należy traktować, jako uzupełnienie Ustawy o rachunkowości. Zgodnie z Rozporządzeniem sprawozdanie finansowe stowarzyszenia składa się z: bilansu, rachunku zysków i strat oraz informacji dodatkowej. Dzięki temu uproszczeniu bilans wchodzący w skład sprawozdania finansowego, stowarzyszenia mogą sporządzać zgodnie z załącznikiem nr 1 do rozporządzenia.

Tabela 2. Bilans stowarzyszeń – aktywa trwałe

Pozycja	Wyszczególnienie
	AKTYWA
A	Aktywa trwałe
I	Wartości niematerialne i prawne
II	Rzeczowe aktywa trwałe
III	Należności długoterminowe
IV	Inwestycje długoterminowe
V	Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. (poz. 1539).

Aktywa trwałe (por. tab. 2) są wykazywane w bardzo uproszczonej formie. Składają się jedynie z pięciu wyszczególnionych wierszy, z których żaden nie musi zawierać uszczegółowienia. W pierwszym wierszu wykazywane są wartości niematerialne i prawne; kolejno występują: rzeczowe aktywa trwałe, należności długoterminowe, inwestycje długoterminowe oraz długoterminowe rozliczenia międzyokresowe. Jest to bardzo syntetyczne ujęcie aktywów trwałych, które nie pozwala na dokładny i precyzyjny odczyt danych zawartych w poszczególnych pozycjach.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 roku w sprawie szczególnych zasad rachunkowości dla niektórych jednostek niebędących spółkami handlowymi, nieprowadzących działalności gospodarczej. (Dz. U. 2001 r. Nr 137, poz. 1539 z późn. zm.).

Tabela 3. Bilans stowarzyszeń – aktywa obrotowe

Pozycja	Wyszczególnienie
	AKTYWA
B	Aktywa obrotowe
I	Zapasy rzeczowych aktywów obrotowych
II	Należności krótkoterminowe
III	Inwestycje krótkoterminowe: Środki pieniężne Pozostałe aktywa finansowe
C	Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe
	SUMA AKTYWÓW

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. (poz. 1539).

Aktywa obrotowe stowarzyszeń również występują w bardzo uproszczonej formie. Składają się z zapasów rzeczowych aktywów obrotowych, należności krótkoterminowych oraz inwestycji krótkoterminowych, w których wyszczególnia się odrębnie środki pieniężne oraz pozostałe aktywa finansowe. W pozycji C aktywów obrotowych występują krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe, a następnie znajduje się już suma aktywów.

Tabela 4. Bilans stowarzyszeń – pasywa

Pozycja	Wyszczególnienie
	Pasywa
A	Fundusze własne
I	Fundusz statutowy
II	Fundusz z aktualizacji wyceny
III	Wynik finansowy netto za rok obrotowy Nadwyżka przychodów nad kosztami (wielkość dodatnia) Nadwyżka kosztów nad przychodami (wielkość ujemna)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. (poz. 1539).

Część A pasywów składa się z trzech wierszy. Pierwszy z nich to fundusz statutowy, następnie wyszczególniony jest fundusz z aktualizacji wyceny oraz wynik finansowy netto za rok obrotowy. W trzeciej pozycji – wyniku finansowym - wyszczególnia się dodatkowo nadwyżkę przychodów nad kosztami w wielkości dodatniej, a także nadwyżkę kosztów nad przychodami w wielkości ujemnej.

Tabela 5. Bilans stowarzyszeń – pasywa

Pozycja	Wyszczególnienie
	Pasywa
B	Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania:
I	Zobowiązania długoterminowe z tytułu kredytów i pożyczek
II	Zobowiązania krótkoterminowe i fundusze specjalne Kredyty i pożyczki Inne zobowiązania Fundusze specjalne
III	Rezerwy na zobowiązania
IV	Rozliczenia międzyokresowe Rozliczenia międzyokresowe przychodów Inne rozliczenia międzyokresowe
	SUMA PASYWÓW

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. (poz. 1539).

Kolejną część pasywów jest również bardzo uproszczona. Wiersze, które wchodzi w skład części B pasywów to: zobowiązania długoterminowe z tytułu kredytów i pożyczek, zobowiązania krótkoterminowe i fundusze specjalne, na które składają się kredyty i pożyczki, inne zobowiązania oraz fundusze specjalne. Trzecim wierszem części B pasywów bilansu stowarzyszeń są rezerwy na zobowiązania. Przedostatni wiersz to rozliczenia międzyokresowe, na które składają się rozliczenia międzyokresowe przychodów oraz inne rozliczenia międzyokresowe. Ostatnią pozycją jest suma pasywów.

Bilans sporządzany według załącznika numer 1 do rozporządzenia Ministra Finansów może być opracowany w bardzo syntetycznym ujęciu i zawierać nawet minimalną ilość informacji niezbędnej w zarządzaniu stowarzyszeniem.

Rachunek zysków i strat zdefiniowany przez Ustawę o rachunkowości w przypadku stowarzyszeń może być zastąpiony rachunkiem wyników, w którym można prezentować przychody i zyski, a także koszty i straty za poprzedni i bieżący rok obrotowy w bardzo syntetycznym ujęciu (por. tabela 6).

Tabela 6. Rachunek wyników stowarzyszeń

Pozycja	Wyszczególnienie
A	Przychody z działalności statutowej Składki brutto określone statutem Inne przychody określone statutem
B	Koszty realizacji zadań statutowych
C	Wynik finansowy na działalności statutowej (wielkość dodatnia lub ujemna) (A-B)
D	Koszty administracyjne Zużycie materiałów i energii Usługi obce Podatki i opłaty Wynagrodzenia oraz ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia Amortyzacja Pozostałe
E	Pozostałe przychody (niewymienione w poz. A i G)
F	Pozostałe koszty (niewymienione w poz. B, D i H)
G	Przychody finansowe
H	Koszty finansowe
I	Wynik finansowy brutto na całokształcie działalności (wielkość dodatnia lub ujemna) (C-D+E-F+G-H)
J	Zyski i straty nadzwyczajne: Zyski nadzwyczajne – wielkość dodatnia Straty nadzwyczajne – wielkość ujemna`
K	Wynik finansowy ogółem (I+J) Różnica zwiększająca koszty roku następnego (wielkość ujemna) Różnica zwiększająca przychody roku następnego (wielkość dodatnia)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie załącznika nr 2 do rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. (poz. 1539).

Rachunek wyników składa się z jedenastu głównych wierszy, z których tylko cztery pozycje: A, D, J oraz K posiadają uszczegółowienia. Można również zauważyć, że rachunek ten jest odpowiednikiem wariantu porównawczego. Pozycja A rachunku wyników, czyli przychody z działalności statutowej, składa się ze składników brutto określonych statutem oraz innych przychodów określonych statutem. Uszczegółowiona jest dopiero pozycja D, czyli koszty administracyjne, które podzielone są rodzajowo na zużycie materiałów i energii, usługi obce, podatki i opłaty, amortyzację i pozostałe. W tej pozycji występują również odrębnie, ale razem w jednym wierszu z ubezpieczeniami społecznymi i innymi świadczeniami, wynagrodzenia. Również pozycja J zyskała dodatkowy wiersz, czyli zyski i straty nadzwyczajne, które dzielą się na zyski nadzwyczajne wykazywane w wielkości dodatniej oraz nadzwyczajne straty wykazywane, jako wartość ujemna. Ostatnim rozwiniętym wierszem i tym samym ostatni pozycją rachunku wyników jest wynik finansowy ogółem, który dzieli się na różnicę zwiększającą koszty roku następnego wykazywana w wielkości ujemnej oraz różnicę zwiększającą przychody roku kolejnego w wartości dodatniej.

Fakt, że rachunek wyników może być sporządzony w bardzo syntetycznym ujęciu prowadzi do wniosku, że jego wartość informacyjna jest niewielka. Wynika z niego jedynie obligatoryjny zakres informacyjny sprawozdania finansowego dla jednostek, jakimi są stowarzyszenia.

Podsumowanie

Stowarzyszenia to jednostki wyróżniające się zarówno specyfiką działań, jakimi się zajmują, jak i budową całej swojej struktury. Jednostki te muszą jednak przestrzegać aktów prawnych i rozporządzeń, które składają się na formę prowadzenia ich działań. Dzięki uproszczeniom znajdującym się w rozporządzeniu Ministra Finansów ułatwiono zasady sporządzania sprawozdania finansowego stowarzyszeń, ale jednocześnie zmniejszono zakres informacji w nim prezentowanych. Zarówno bilans, jak i rachunek wyników wykazują minimalny zakres informacji, który jest przedstawiony w formie bardzo ograniczonej. Tak mały zakres informacji może zmieniać obraz funkcjonowania stowarzyszenia oraz prowadzonych w obrębie tej jednostki działań czy projektów.

Bibliografia

Literatura

Burzym E., *Istota, zadania i znaczenie rachunkowości w gospodarce narodowej*, „Rachunkowość”, nr 1, 1977, s. 3, przyt. D. Krzywda, *Rachunkowość finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999.

Czubakowska K., Winiarska K., *Rachunkowość fundacji, stowarzyszeń i innych jednostek nieprowadzących działalności gospodarczej*, wyd. II zmienione, PWE, Warszawa 2004.

Jaruga A., *Rachunkowość w warunkach gospodarki rynkowej* [w:] *Rachunkowość finansowa*, A. Jaruga (red.), Towarzystwo Gospodarcze RAFIB, Łódź 1992.

Messner Z., Pfaff J., *Rachunkowość finansowa*, część I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2010.

Nawrocki R., *Rachunkowość fundacji i stowarzyszeń*, ODDK, Gdańsk 2013.

Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa, 1969.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 r. Nr 78, poz. 483).

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 15 listopada 2001 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości dla niektórych jednostek niebędących spółkami handlowymi, nieprowadzących działalności gospodarczej (Dz. U. 2001 r. Nr 137, poz. 1539 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach. (Dz.U. 1989 r. Nr 20, poz. 104).

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz. U. z 2011 r. Nr 74, poz. 397 z późn. zm.

Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz. U. z 2013 r. Nr. 121 poz. 330) z późn. zm.

Rozdział 16

Rachunkowość budżetowa, jako szczególny przypadek systemu rachunkowości

Kamil Karolak*

Wprowadzenie

Rachunkowość jest ważnym elementem każdej jednostki, w tym również jednostek sektora budżetowego. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki budżetowe zobligowane są do prowadzenia rachunkowości zgodnie z przepisami prawa. Zasady ich rachunkowości określa ustawa o rachunkowości, ustawa o finansach publicznych oraz liczne rozporządzenia. Zgodnie z ustawą o rachunkowości jednostka powinna posiadać dokumentację opisującą w języku polskim przyjęte przez nią zasady (politykę) rachunkowości. Zaspokojenie potrzeb informacyjnych szerokiej grupy interesariuszy jest realizowane przez zwiększenie użyteczności sprawozdań finansowych¹.

Prawidłowe funkcjonowanie jednostek sektora budżetowego jest możliwe dzięki właściwemu przebiegowi procesu informacyjnego. Informacje umożliwiają ocenę, kontrolę, odpowiednią analizę ekonomiczną – przy wykorzystaniu właściwych metod, technik oraz wskaźników. Ocena działalności danej jednostki jest możliwa dzięki rzetelnym i wiarygodnym informacjom o sytuacji finansowej i majątkowej oraz jej wyniku finansowym. Uzyskanie takich informacji jest do zrealizowania, gdy jednostki bezwzględnie przestrzegają zasad, w tym najważniejszej – zasady prawdziwego i wiernego obrazu. Celem rozdziału jest zaprezentowanie roli rachunkowości w zarządzaniu jednostkami budżetowymi.

* Student kierunku Rachunkowość, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego.

Regulacje prawne rachunkowości budżetowej

Rachunkowość budżetowa dostarcza informacji finansowych o wykonaniu budżetu, które dotyczą pozyskiwania, rozdzielenia i wydatkowania środków budżetowych dla wszystkich jednostek sektora finansów publicznych². Odnacza się ona ujednolicaniem mającym odzwierciedlenie w:

- - jednolitym ujęciu dochodów i wydatków budżetowych;
- - stosowaniu jednolitego planu kont;
- - stosowaniu jednolitych sprawozdań.

Minister Finansów w swoim rozporządzeniu³ przedstawił wzorcowy plan kont i dzięki temu rozwiązaniu możliwe jest stworzenie własnych metod w polityce rachunkowości tych jednostek.

Do sektora finansów publicznych zaliczane są podmioty o bardzo złożonej formie organizacyjnej. Istotną niedogodność (wynikającą z różnorodności form organizacyjnych) komplikuje rozliczanie z budżetem państwa i budżetami samorządowymi – w formie sprawozdań finansowych i budżetowych. Utrudnia również przejrzystość zasad finansowania. Prawidłowe sporządzenie sprawozdań finansowych i budżetowych jest możliwe dzięki stosowaniu nadrzędnych zasad rachunkowości. Podstawowymi aktami prawnymi, z jakich korzystają jednostki sektora finansów publicznych są: Ustawa o rachunkowości⁴ oraz Ustawa o finansach publicznych⁵, ale wiele z nich wymaga stosowania szeregu aktów wykonawczych, jako wytycznych Ministra Finansów. Celem rozdziału jest prezentacja rachunkowości jednostek budżetowych jako szczególnego przypadku.

² M. Paliga, *Rachunkowość budżetowa. Wybrane zagadnienia z zadaniami*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, Sosnowiec 2004, s. 9.

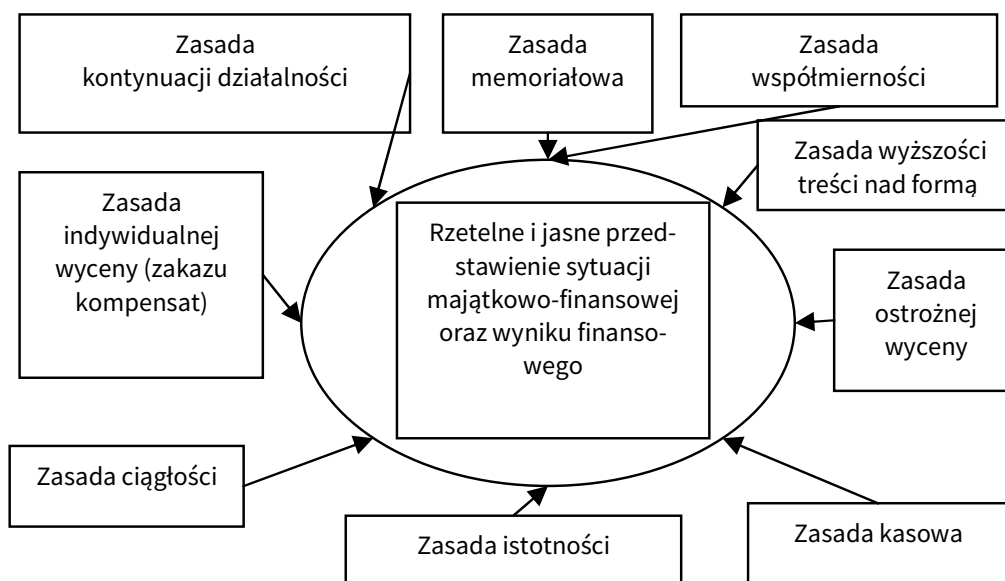
³ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 marca 2003 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów, Dz. U. 2003 r. Nr 68, poz. 634.

⁴ Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz. U. 1994 r. Nr 121, poz. 591, z późn. zm., dalej zwana ustawą o rachunkowości.

⁵ Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz. U. 2009 r. Nr 157, poz. 1240, z późn. zm., dalej zwana ustawą o finansach publicznych.

Szczególne zasady rachunkowości budżetowej

Aby odzwierciedlić rzeczywistą sytuację finansową i majątkową oraz wskazać wynik finansowy, jednostka zobowiązuje się realizować główną zasadę rachunkowości – zasadę prawdziwego i wiernego obrazu, a jej wykonanie jest możliwe dzięki przestrzeganiu ogólnych zasad rachunkowości, do których zalicza się inne zasady (por. schemat 1).

Ilustracja 1. Nadrzędne zasady rachunkowości

Źródło: Opracowanie własne.

Jednostki sektora finansów publicznych przestrzegają ogólnych zasad rachunkowości, a także określonych przez Ministra Finansów:

- szczególnych zasad rachunkowości oraz plan kont⁶;
- zasad rachunkowości oraz plan kont dla ustalenia rzeczywistej wielkości obciążenia podatkowego⁷.

⁶ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz. U. Nr 142, poz. 1020).

⁷ Rozporządzenie Ministra Finansów z 21 czerwca 2006 r. w sprawie zasad rachunkowości i planu kont w zakresie ewidencji podatków, opłat i niepodatkowych należności budżetowych

Jednostki sektora finansów publicznych są zobligowane do wykorzystywania jednolitych zasad rachunkowości, również do wcielenia zasad szczególnych dotyczących⁸:

- ewidencji wykonania budżetu;
- ewidencji majątku trwałego, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego;
- wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów;
- sporządzania sprawozdań finansowych.

Kasowy charakter realizacji budżetu kreśli potrzebę ciągłej kontroli środków pieniężnych, uwzględniając stopień realizacji planu finansowego. Jej istota polega na księgowaniu wyłącznie zrealizowanych wpływów i wydatków dokonanych na rachunkach bankowych budżetów – na podstawie wyciągów bankowych⁹.

Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne, które ulegają stopniowemu zmniejszeniu (na skutek ich zużycia), umarza się lub amortyzuje. Określając zasady umarzania lub amortyzacji, jednostka może przyjąć stawki określone w przepisach o podatku dochodowym od osób prawnych albo stawki określone przez dysponenta części budżetowej bądź zarządu jednostki samorządu terytorialnego. Jednostki zwolnione z podatku dochodowego od osób prawnych są w stanie umarzać i amortyzować środki trwałe i wartości niematerialne i prawne za jednym razem, za okres całego roku. Natomiast jednostki rozliczające wspomniany podatek za inne okresy niż miesięczny, robią to jednorazowo, za dany okres.

Można zatem powiedzieć, że w wypadku rachunkowości budżetowej zasada ostrożnej wyceny ma nieznaczny wpływ. Rzeczowe składniki majątku obrotowego „jednostki sektora finansów publicznych, nie dokonują korekt, gdyż wycenia się na dzień bilansowy wg ich wartości wynikającej

dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. Nr 112, poz. 761).

⁸ Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych, przytoczone przez: K Winiarska, M. Kaczurak-Kozak, *Rachunkowość budżetowa*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007, s. 55.

⁹ K Winiarska, M. Kaczurak-Kozak, *Rachunkowość budżetowa*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007, s. 55.

z ewidencji”¹⁰. Nie tworzy się odpisów aktualizujących należności z tytułu dochodów i wydatków budżetowych, jednakże dokonuje się odpisów aktualizujących należności na rzecz funduszy opracowywanych na podstawie ustaw obciążających fundusze. Należności i zobowiązania oraz inne składniki aktywów i pasywów wyrażone w walutach obcych wycenia się według zasad obowiązujących na dzień bilansowy, nie później niż na koniec kwartału. Jednostki postawione w stan likwidacji wyceniają aktywa według zasad określonych dla jednostek kontynuujących działalność, pod warunkiem, że przepisy o likwidacji jednostki nie stanowią inaczej.

Sporządzanie sprawozdań finansowych z wykonywanej działalności powinno być rzetelne i właściwe pod względem merytorycznym i formalno-rachunkowym.

Prawidłowe funkcjonowanie gospodarki budżetowej i jej organizacji są możliwe dzięki stosowaniu określonych zasad – zasad ramowych. Zapewniają one prawidłowe funkcjonowanie gospodarki budżetowej państwa za sprawą: roczności, jedności i zupełności, uprzedniości, równowagi, efektywności i oszczędności oraz transparentności, a także jawności¹¹ (por. tabela 1).

¹⁰ Ibidem.

¹¹N. Gajl, *Gospodarka budżetowa w świetle prawa porównawczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 76-80, przytoczone: A. Zysnarska, *Rachunkowość budżetowa w świetle koncepcji prawdziwego i wiernego obrazu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010, s. 101.

Tabela 1. Zasady ramowe dotyczące istoty i treści budżetu

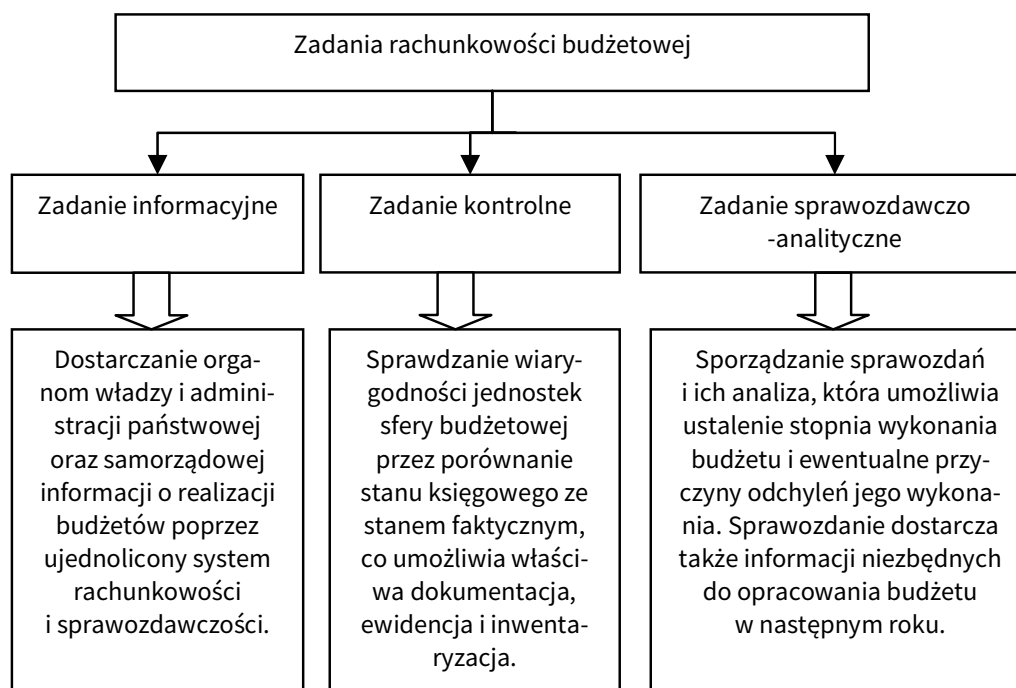
Zasada roczności	Opracowanie i uchwalenie budżetu na jeden rok (nie musi pokrywać się z rokiem kalendarzowym). Dochody w budżetach stanowią szacowaną wartość, prognozę, natomiast wydatki oznaczają nieprzekraczalny limit. Wydatki niewykonane do końca roku, z końcem tego roku wygasają, a przekazane na nie kwoty środków powinny zostać zwrócone do budżetu przed końcem roku, z pewnymi wyjątkami ¹² .
Zasada jedności i zupełności	Ujęcie wszystkich dochodów i wydatków, przychodów i rozchodów w jednym akcie prawnym (jedność formalna). Przepisy ustawy o finansach publicznych nie zezwalają na powstawanie budżetów dodatkowych czy uzupełniających ¹³ . Zasada jedności materialnej, która określa, że nie powinno się wiązać określonych dochodów budżetowych z konkretnymi pozycjami wydatków budżetowych.
Zasada szczególności	Wymaga usystematyzowania dochodów budżetowych w budżecie, według ich podstawowych źródeł. Wydatki muszą być przeznaczone na określone cele. Dochody i wydatki są klasyfikowane według grup rodzajowych, co pozwala na racjonalne wykorzystanie środków publicznych.
Zasada uprzedniości	Wymaga uchwalenia budżetu przed rozpoczęciem nowego roku budżetowego. Odstępstwem od tej zasady jest przyzwolenie, aby do czasu ogłoszenia właściwej ustawy podstawą gospodarki finansowej państwa był projekt ustawy lub projekt o prowizorium budżetowym.
Zasada równowagi budżetowej	Zasada określa wzajemną relację dochodów i wydatków budżetowych, przy której wydatki nie powinny przewyższać dochodów. Równowaga budżetowa zostaje zachowana, gdy dochody budżetowe są co najmniej równe wydatkom (czyli kwota planowanych wydatków nie była większa od kwoty oczekiwanych dochodów).
Zasada efektywności i oszczędności	Wydatki powinny być dokonywane wyłącznie w ramach określonych w budżecie limitów środków, a zlecenie zadań powinno występować w oparciu o wybór najlepszej oferty, z uwzględnieniem przepisów o finansach publicznych. Wykluczone jest zaciąganie zobowiązań, dla których sfinansowania brak jest środków w budżecie; wydatkowanie powyżej określonego limitu zawartego w planie finansowym jednostki; nadmierne dokonywanie wydatków z końcem roku i wykonywanie zbędnych zapasów.
Zasada jawności	Tworzenie i uchwalanie budżetu i sprawozdań oraz ich wykonanie i kontrola. Wszystkie informacje dotyczące przebiegu realizacji budżetu powinny być podawane do publicznej wiadomości.
Zasada przejrzystości	Wymaga przedstawienia budżetu w czytelnym układzie. Uwidacznia podział zadań, rozpoznaje procesy w nim zachodzące.

Źródło: opracowanie własne, na podstawie A. Zysnarska, *Rachunkowość...* op. cit., s. 101-108.

¹² Szerzej zobacz: A. Zysnarska, *Rachunkowość...* op. cit., s. 101.

¹³ J. Osiatyński, *Finanse Publiczne. Ekonomia i Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 34-35.

Podstawowe zadania rachunkowości budżetowej obejmują: zadanie informacyjne, kontrolne oraz sprawozdawczo-analityczne (por. ilustracja 2).

Ilustracja 2. Podstawowe zadania rachunkowości budżetowej

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: M. Paliga, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 9.

Zadania i podstawowe formy jednostek sektora finansów publicznych

W skład jednostek budżetowych, których dotyczy rachunkowość budżetowa, wchodzi Urzędy Skarbowe, inne urzędy administracji państwowej i samorządowej, urzędy statystyczne, prokuratury, sądy i trybunały, areszty, więzienia, jednostki wojskowe, policji, Państwowej Straży Pożarnej, szkoły, internaty, domy pomocy społecznej i wiele innych. Jednostki budżetowe, które rozliczają się z budżetem państwa za pomocą budżetowania brutto, pokrywają swoje wydatki bezpośrednio z budżetu, a podjęte dochody odprowadzają w całości, bezpośrednio na rachunek państwa, ewentualnie na rachunek budżetu jednostki samorządu terytorialnego. Samorządowy zakład budżetowy jest formą organizacyjno-prawną, służą-

cą odpłatnemu wykonywaniu zadań dla jednostek samorządu terytorialnego. Jego cechą jest to, że może on wykonywać tylko zadania własne jednostek samorządu terytorialnego, na podstawie przepisów wynikających z samorządowych ustaw. Rozlicza się z budżetem metodą finansowania netto. Jednostka rozlicza się z budżetem państwa wynikiem swojej działalności¹⁴. Pokrywa koszty działalności z przychodów własnych, a także obejmuje dotacje z budżetu jednostki samorządu terytorialnego, dotacje przedmiotowe, dotacje celowe na zadania bieżące (finansowane ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej) oraz niepodlegające zwrotowi środki z pomocy udzielanej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA). Zawiera również środki pochodzące ze źródeł zagranicznych (niepodlegające zwrotowi) oraz dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji. Oprócz tego, w zakresie określonym w odrębnych ustawach, samorządowy zakład budżetowy może otrzymywać dotację podmiotową. Instytucja gospodarki budżetowej jest określana jako jednostka sektora finansów publicznych, tworzona w celu realizacji zadań publicznych, która odpłatnie wykonuje zadania, a także pokrywa koszty swojej działalności oraz zobowiązania z uzyskiwanych przychodów.

Szczególne zasady rachunkowości jednostek budżetowych

Przestrzeganie zasady równowagi budżetowej wyklucza powstanie deficytu i długu publicznego. Ze względu na różne uwarunkowania społeczne, ekonomiczne i polityczne, wprowadzenie ujednoczonych zasad rachunkowości i sprawozdawczości, a w szczególności ich jakość, będzie narzędziem do podejmowania właściwych decyzji finansowych. Nieprawidłowe zrozumienie zasad rachunkowości uwidacznia się w praktyce. Rezultatem ich błędnej interpretacji jest sytuacja, w której jednostki księgują należności i zobowiązania dopiero w momencie ich spłaty, na podstawie wyciągu bankowego, z uwagi na fakt, iż faktury nie są ujmowane w księgach rachunkowych, pod datą okresu, którego dotyczą. W księgach ra-

¹⁴ S. Owsiak, *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 1997, s. 327.

chunkowych jednostek wykonujących budżet oraz w ich planach kont ciężko znaleźć przychody i koszty z podziałem na okresy, z którymi są powiązane. Powoduje to błędne ustalenie wyniku finansowego jednostek wykonujących budżet, a także uniemożliwia prawidłowe ujawnienie dochodów i wydatków budżetu, które kasowo zrealizowane, odnoszą się do przyszłych okresów. Niewłaściwie z zasadą kasową ujmuje się wypłaty płatnych z góry wynagrodzeń w niektórych grupach zawodowych: wynagrodzenie za styczeń roku następnego realizowane jest w grudniu poprzedniego roku, ale wydatek kwalifikowany jest już do budżetu roku następnego.

Różnice w prowadzeniu rachunkowości budżetowej dotyczą różnych sfer: środków trwałych, inwestycji (środki trwałe w budowie), umorzenia i amortyzacji środków trwałych, uproszczonych odpisów amortyzacyjnych, wyceny i aktualizacji środków trwałych, aktualizacji należności, roku budżetowego, planu kont, sprawozdań finansowych.

Środki, o których mowa w ustawie o rachunkowości a także środki trwałe stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego (w stosunku do których jednostka wykonuje uprawnienia właścicielskie, niezależnie od sposobu ich wykorzystania) oraz pozostałe środki trwałe, ujmowane są w ewidencji bilansowej jednostek budżetowych. Różnicę w ewidencji należy zauważyć w odniesieniu do umorzenia środków trwałych. Dotyczy ona tak zwanych pozostałych środków trwałych, które są jednorazowo umarzone w miesiącu przyjęcia do użytkowania. Nie umarza się gruntów i dóbr kultury. Od tej ogólnej reguły obowiązuje wyjątek, „polegający na tym, że umorzenie pozostałych środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych uzyskanych w wyniku zakończonej inwestycji [...] i stanowiących pierwsze wyposażenie, jest ujmowane kapitałowo i obciąża fundusz jednostki, a nie koszty działalności bieżącej jednostki”¹⁵. Jednostki dobrowolnie mogą wybierać formy amortyzacji. Wartość początkowa środków trwałych i dotychczas dokonane odpisy umorzeniowe podlegają aktualizacji (zgodnie z zasadami określonymi w odrębnych przepisach), a wyniki aktualizacji są odnoszone na fun-

¹⁵ A. Zysnarska, op. cit., s. 141.

dusz jednostki. Rzeczowe składniki majątku obrotowego wycenia się na dzień bilansowy, według ich wartości wynikającej z ewidencji.

Środki trwałe w budowie dla jednostki budżetowej to inwestycje. Na koncie „Środki trwałe w budowie (inwestycje)” księgowane są koszty wytworzenia środków trwałych. Źródłami finansowania inwestycji w jednostkach budżetowych są środki z sum na zlecenie, a także dochody własne jednostek. Do kosztów inwestycji nie zalicza się kosztów ogólnego zarządu oraz kosztów poniesionych po przekazaniu środka trwałego do użytkowania. Jednostki budżetowe nie dokonują biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów, wynikających z obowiązku wykonania przyszłych świadczeń na rzecz pracowników, w tym świadczeń emerytalnych.

Nie dokonuje się odpisów aktualizujących należności z tytułu dochodów i wydatków budżetowych. Odpisy aktualizujące wartość należności, dotyczących funduszy tworzonych na podstawie ustaw, obciążają fundusze. Odpisy te są dokonywane nie później niż na dzień bilansowy. Odsetki od należności i zobowiązań księgowane są w momencie zapłaty albo pod datą ostatniego dnia kwartału – w wysokości odsetek należnych na koniec tego kwartału.

Podsumowanie

W związku ze zmianami zachodzącymi w otoczeniu oraz zdecydowanym rozwojem gospodarczym, wzrasta stopień niepewności i ryzyka. Zminimalizowanie negatywnych odczuć przez zarządzających jest możliwe dzięki budżetowej metodzie zarządzania. Aby wzbogacić swoją skuteczność, samorządy coraz częściej wdrażają nowe metody, techniki oraz instrumenty zarządzania. Prowadzenie przez władze samorządowe gospodarki finansowej w sposób jawny i rzetelny (to znaczy ekstrapolacji dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów) jest możliwa dzięki racjonalnemu i efektywnemu wykorzystaniu zasobów środków publicznych. Właściwe gospodarowanie posiadanymi zasobami umożliwia prawidłową realizację zadań jednostek samorządu terytorialnego. Poziom zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej będzie w dużym stopniu uzależniony od decyzji podejmowanych przez zarządzających.

Bibliografia

- Gajl N., *Gospodarka budżetowa w świetle prawa porównawczego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Osiatyński J., *Finanse Publiczne. Ekonomia i Polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Owsiak S., *Finanse publiczne*, PWN, Warszawa 1997.
- Paliga M., *Rachunkowość budżetowa. Wybrane zagadnienia z zadaniami*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, Sosnowiec 2004.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 marca 2003 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów, Dz. U. 2003 r. Nr 68, poz. 634.
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz. U. 2010r. Nr 128 poz. 861).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z 21 czerwca 2006 r. w sprawie zasad rachunkowości i planu kont w zakresie ewidencji podatków, opłat i niepodatkowych należności budżetowych dla organów podatkowych jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. Nr 112, poz. 761).
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 28 lipca 2006 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości oraz planów kont dla budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz niektórych jednostek sektora finansów publicznych (Dz. U. Nr 142, poz. 1020).
- Winiarska K., Kaczurak-Kozak M., *Rachunkowość budżetowa*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.
- Zysnarska A., *Rachunkowość budżetowa w świetle koncepcji prawdziwego i wiernego obrazu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.

Zakończenie

Rachunkowość to szeroko rozumiana dziedzina, która nie posiada jednolitej definicji, obejmującej jej wszechstronność. Jednak, jak wynika z rozważań zawartych w kolejnych rozdziałach, najczęściej wymienianym celem rachunkowości jest dostarczanie informacji. Dzięki niej poszerzana jest wiedza użytkowników o bardzo istotne dane – zarówno dla nich, jak i dla samej jednostki. To wieloaspektowe narzędzie, które pomaga użytkownikom nie tylko w podejmowaniu ważnych decyzji, ale także w sprawnym działaniu i prosperowaniu całej jednostki.

Głównym celem niniejszej monografii było przedstawienie rachunkowości w różnych jej odślonach – jako źródła informacji, systemu kontrolnego oraz dziedziny nauki. Badania nad ewolucją ostatniego elementu rachunkowości, jakim jest sprawozdanie finansowe, pozwoliły przybliżyć i określić jego cel, podstawowe elementy, a także podkreśliły jego rolę oraz wagę w rachunkowości przedsiębiorstwa.

W monografii zaprezentowano równocześnie możliwość wykorzystania uproszczonych ewidencji podatkowych do uzyskiwania informacji. Choć sposób prowadzenia ewidencji odbiega od metod rachunkowości, pozwalają one jednak na ich powiązanie z systemem rachunkowości, poprzez wykorzystanie zasad sporządzania sprawozdań finansowych, dla których mogą być doskonałym źródłem informacji. Powiązanie to pozwala na określenie relacji między dwiema dziedzinami, przybliża także specyfikę systemu podatkowego.

Niniejsze opracowanie pokazuje również elastyczność rachunkowości, co widoczne jest szczególnie w ostatniej części monografii, w której pokazano możliwość wykorzystania rachunkowości w różnorodnych jednostkach, które w sposób specyficzny ją wykorzystują.

Rozważania przeprowadzone w kolejnych rozdziałach pozwoliły osiągnąć cel monografii. Nie tylko przybliżają czytelnikowi współczesny system rachunkowości, ale wskazują mu także możliwość jego wykorzystania w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi różnej wielkości. Oprócz tego, zaznajamiają go jeszcze z korzeniami tej nauki i genezą stosowanych w niej pojęć. Opracowanie jest więc bardzo dobrym źródłem

informacji dla osób zainteresowanych rachunkowością. Można je szczególnie polecić studentom i słuchaczom studiów podyplomowych kierunków ekonomicznych oraz osobom zawodowo zajmującym się rachunkowością i zarządzającym podmiotami gospodarczymi.

Rozważania przeprowadzone w monografii nie tylko przybliżają czytelnikowi współczesny system rachunkowości, ale wskazują mu także możliwość jego wykorzystania w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi różnej wielkości. Oprócz tego, zaznajamiają go jeszcze z korzeniami tej nauki i genezą stosowanych w niej pojęć. Opracowanie jest więc bardzo dobrym źródłem informacji dla osób zainteresowanych rachunkowością. Można je szczególnie polecić studentom i słuchaczom studiów podyplomowych kierunków ekonomicznych oraz osobom zawodowo zajmującym się rachunkowością i zarządzającym podmiotami gospodarczymi.

ISBN 978-83-946137-5-4

9 788394 613754